TÜRKİYE'DE SINIFLARIN DÜNÜ BÜGÜNÜ YARINI

Haşim Kanar

DORUK

TÜRKİYE'DE SINIFLARIN DÜNÜ BÜGÜNÜ YARINI
Haşim Kanar

Haşim Kanar

Türkiye'de Sınıfların Dünü Bugünü Yarını

ISBN: 975 553- 243-9
DORUK YAYIMCILIK -ANKARA
Tüm hakları saklıdır

Editör: Celâl İnal
Dizgi: Süreyya Erdoğan
Kapak Tasarım: İnönü Bayramoğlu
Baskı: Emel Matbaası
Yayınevi Adresi: Sakarya Cad. 36/11 06420 Yenişehir/Ankara
Tel-Fax: (0.312) 435 24 97 - 432 14 50

Haşim Kanar

TÜRKİYE'DE SINIFLARIN DÜNÜ BUGÜNÜ YARINI

DORUK

İÇİNDEKİLER

Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Sınıfsal Yapıdaki Dönüşümler ve Sınıfların nitelikleri /9

BÖLÜM I: OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ /11

A) Devletin Genel Özelliği /12
B) Köylüler (Reaya) /13
C) Gaziler (Umera - Bürokrasi), Ulema, Kapıkulu /14
D) Kent Düzeni ve Lonca /15
E) Tecim /16
F) Düzene Karşı Tepkiler /17
G) Çözülen Düzenin Çökmesi /18
H) Osmanlı Devleti'nde Cumhuriyet Öncesi Sınıflar /21
   1. Köylü ve Tabakaları /21
   2. İşçi Sınıfı (Kent Proletaryası) /23
   3. Büyük Kentsoyluluk (Büyük Burjuvazi) /26
   4. Küçük Kentsoyluluk /27

İŞÇİ SINIFININ TEPKİLERİ /29
   1. İlk İşçi Örgütlenmeleri /29
   2. İşçi Sınıfının İş Bırakmaları (Grevler) /30

BÖLÜM II: CUMHURİYETİN İLK YILLARI /37

A) Kurtuluş Savaşı /37
B) Cumhuriyetin Kuruluşu (1923 - 1929) /39
C) Cumhuriyetin Kuruluş Dönemi Genel Getirileri /45
D) 1923 - 1929 Yılları Arasında İşçi Sınıfı /46
   1. İşçi Sınıfı Örgütleri /46
   2. 1923- 1929 Dönemi İşçi Eylemleri /48

BÖLÜM III: DEVLET ELİYLE KENTSOYLU (BURJUVA) YARATMA DÖNEMİ (1930 - 1945) /57

A) Genel Durum /57
B) Köylülüğün Durumu /64
C) İşçi Sınıfı Örgütlenmesi ve Tepkileri /66
D) İş Gücünün Özellikleri /68

1. İşçilerin Kaynakları /68
2. İşçilerin Sürekli Yer ve İşlerini Değiştirmeleri /69
3. Verimin düşük olması /69
4. İşçilerin ikinci bir iş tutmaya zorlanması /69
5. İşçilerin bir mozaik görüntüsünde olmaları /69
6. İşgücünün, ücretlilerin pek azının çalışma yasaları kapsamına alınması, pek az ücretlinin toplumsal güvenceye kavuşturulması /69
7. Kadın ve çocuk işgücünün sanayide kullanımı /69
8. Ücretlilerin önemli bir bölümünün kamu kesiminde çalışması /70
9. İşgücü ve işçilerin kentlere göre dağılımı /70

BÖLÜM IV: ANAMALCILIĞIN EGEMENLİĞİ (1946-1960) DÖNEMİ /73

A) Köylülük /78
1. Büyük Topraklı Köylülük /78
2. Orta Topraklı Köylülük /79
3. Az Topraklı Köylülük /79
4. Topraksız Köylülük /80
5. Ortakçılık /80
6. Kiracılık /81
7. Tarım İşçiliği /81

B) Kentsoyluluk /82
C) Küçük Kentsoyluluk /84
D) İşçi Sınıfı /85

BÖLÜMV: SINIF SAVAŞIMININ YÜKSELDİĞİ DÖNEM (1960 - 1980) /91

Nüfus Gelişmesi /92
Toprak Ağası /94
Zengin Köylü /94
Orta Köylü /94
Küçük Köylü /95
Yoksul Köylü /95
Tarım İşçisi /95
Gecekondulu Kentleşme /95
Büyük Kentsoyluluk /96

Küçük Kentsoyluluk /99
İşçi Sınıfı /103

BÖLÜM VI: 12 EYLÜL VE SONRASI (1980 - 1990) ANAMALIN ZORBALIK DÖNEMİ /109

BÖLÜM VII: GÜNÜMÜZDE SINIFSAL YAPIDAKİ DÖNÜŞÜMLER, SINIFLARIN NİTELİKLERİ VE GELECEK (1991 -2...) /121
Genel Durum /121
A) Nüfus Sorunu /124
B) Özelleştirme - İşsizleştirme /126
C) Gümrük Birliği /128
D) Tutumsal Durum /128
E) Ücret Düşüklüğü /129
F) Çalıştırma (İstihdam) /129
G) Sınıflar /130
1. Kentsoyluluk /130
2. Küçük Kentsoyluluk /134
3. Köylülük /135
4. İşçi Sınıfı /137

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE SINIFSAL YAPIDAKİ DÖNÜŞÜMLER VE SINIFLARIN NİTELİKLERİ

Konuya Yaklaşım:

Verili bir ülkede, verili bir dönemde, sınıfsal yapıdaki dönüşümleri, sınıfların niteliklerini çözümlemede ve betimlemede en elverişli kurumsal yaklaşım, Prof. Dr. Korkut Boratav'ın da belirttiği gibi tarihsel maddeciliktir. [1]

Maddeci tarih görüşünün temel bir önermesine göre, belli bir sınıf yapısı belli üretim ilişkilerinden kaynaklanır. Sınıflı toplumlardaki çeşitli ilişkileri, doğrudan üreticilerce yaratılan artı-ürüne el koymanın her belirli biçimi ve düzeneği ile tanımlanır, birbirinden ayrılır. Artığa el koymanın bu ilk aşaması birincil bölüşüm ilişkilerini oluşturur.

Bu çözüm yolunu kabul ettikten sonra, toplumsal sınıfların tek başlarına birbirinden bağımsız olarak tanımlanamayacağını da kabul etmek gerekir. Artığa el koymanın her belirli biçimi ve düzeneği, belli toplumsal sınıflar ikiciliğini yaratır. Bu eytişimsel (diyalektik) bir ikiciliktir ve bunun içinde her sınıf bir diğerine bağımlıdır, aynı zamanda birbirleriyle karşılıklı ilişki içindedir. Değişik bir anlatımla her sınıf artı-ürüne el

koymanın her belirli ve iyi tanımlanmış biçimi içinde, eytişimsel karşıtına bağımlı olarak tanımlanabilir. Herkesin bildiği üzere, köleci, geçimlikçi (feodal), anamalcı (kapitalist) biçimler içinde köleyi efendiden, serfi derebeyinden, işçi sınıfını kentsoyludan (burjuvaziden) bağımsız olarak tanımlamak olanaklı değildir. Kurumsal ve tarihsel olarak bunların dışında da çeşitlemeler vardır. Yarı-Geçimlikçi, Asya Tipi üretim biçimleri, küçük mal (meta) üretim içinde her biçimi kendine özgü sınıf ikicilikleri (düalitesi) doğacaktır. Bunlara yeri geldikçe Türkiye bağlamında ayrıca değinilecektir.

Toplumsal kitle ve tabakaları ve bunlarla toplumsal sınıflar arasındaki ayrımı belirlemek için artığın yeniden paylaşım süreçlerini çözümlemek gerekir. Her toplumsal kuruluşta, temel bölüşüm ilişkileri içinde el konan artık, piyasa-içi, piyasa-dışı düzeneklerle (mekanizmalarla) yeniden paylaştırılır ya da aktarılır. Bunlara ikincil dönüşüm denebilir. Bu yeniden paylaşım, aktarım süreçlerini birbirinden ayırt edilebilen, düzenli biçimler içinde katılanlar, belirli toplumsal küme ve tabakaları oluştururlar; bunlar böylece tanımlanmış olurlar. Bu çerçeve içinde iki ana ulam (kategori) söz konusudur. Tutumsal (ekonomik) egemen olan sınıfların alt kümelerini, ara tabakalardan ayırt etmek gerekir. Anamalcı bir tutumda birinci ulam sanayi; akçalı anamal, tecimsel anamal ve rantiyerler arasında artı-değerin paylaştırılması biçiminde ortaya çıkar. İkinci kategoride yer alanlara küçük kentsoyluluk (küçük burjuvazi) denir. Bunlar varlıklarını, piyasa düzeni ya da devlet aracılığıyla gerçekleşen aktarımları ile sürdürürler. Görüldüğü üzere, toplumsal sınıfların tersine, toplumsal küme ve tabakaların belirlenmesinde sözü edilen diyalektik ikinciliğin varlığından söz etmek yararsızdır, çünkü bu durumda artığa el koyan iki sınıfın doğrudan karşıtlığı söz konusu değildir.

BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ

Türkiye'de sınıfsal yapıyı, dönüşümleri ve nitelikleri irdelemek için kimilerinin yaptığı gibi Cumhuriyet dönemini öncesinden bıçakla kesip atar gibi ayırmak olanaksızdır. Çünkü her toplumsal yapı hem kendi geçmişini hem de çevresindeki yapıların izlerini taşır. 1908 Meşrutiyet olgusu "Burjuva Devrimi", 1923 Cumhuriyet ve 27 Mayıs 1960 olguları "Burjuva Devrimi" nin tamamlayıcıları olarak genel geçer bir görüş olduğuna göre, anamalcı üretim biçimi ve ilişkilerinin ürünü olan "burjuvalaşma", kentsoylu sınıfının ve onun karşıtı olan işçi sınıfının oluşumu, Cumhuriyet döneminden önce, çekirdek halinde bile olsa belirmeye başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin tutumsal (ekonomik) gelişmesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı yapı üzerinde oluşmuştur Sedat Şen "Yaklaşık 120 yıldır topraklarımız çağdaş sınıf çatışmalarına sahne oluyor. Bu sınıfların (işçi sınıfı burjuva) tarihsel gelişimi, nitelikleri, deneyleri yeterince kavranmadan bugünkü sorunlar için getirilen her türlü çözüm ve çözüm yöntemleri "havada kalma" olasılığı taşır demektedir. [2]

Prof. Dr. M. Şehmus Güzel, 19. Yüzyılın başından başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayi işçilerinin Çukurova ve Ege'de daha önceden yoğun biçimde çalıştırıldıklarının bilindiği, yabancı anamalın elinde ve geleneksel toplumsal güvenceden yoksun olarak sömürülen işçilerin yeni üretim ilişkilerine tepkilerinin gecikmediğini belirterek Sedat Şen'in saptamalarını doğrulamaktadır. "Osmanlı padişahlarının işçi hareketlerine yaklaşımını bilmek, sonrasını ve günümüzü anlamak için herhalde yararlı olacaktır." demektedir. [3]

Bu bağlamda araştırmacı Emin Türk Eliçin, Atatürk ile başlayan "Batılılaşma" devriminin niteliğini ortaya çıkarmak için "devrim öncesini, Osmanlı İmparatorluğu'nda Cumhuriyet Türkiyesi'ne kalan toplum mirasını tanımak, kendi açımızdan değerlendirmek gerekmektedir". demekle Osmanlı Dönemi'nin incelenmesi önemini vurgulamaktadır. [4]

A) Devletin Genel Özelliği

Merkezci, askersel, geçimlikçi (feodal) özellikli Osmanlı Devleti'ni ve dönemini Karl Marks şöyle nitelendirmektedir: "Türk şartları ve bulunduğu yere göre işçi, ekici, küçük çiftçi, esnaf, derebeylik (feodalite) düzeninin en alt ve en barbar döneminde bulunan, feodal toprak sahibi, memur ya da askerdir. Avrupa'daki Türk halkının gerçek gücü, İstanbul'daki ve başka birkaç büyük şehirdeki kalabalıktan ibarettir. Bu kalabalık kökü bakımından Türk'tür; hayatını özellikle Hıristiyan kapitalistler için çalışarak kazandığı halde.... "[5]

Sınıfsal yapıdaki dönüşümleri ve sınıfların niteliklerini üretim biçimi ve ilişkileri, bu temelde biçimlenen devletin özellikleri belirlemektedir. Özelliği derebeyliğin en alt ve en barbar düzeni olan Osmanlı Devleti'nde anamalcılaşmanın (kapitalistleşmenin) dış zorlamalara karşın zor olduğu görülmektedir. Bu durumu Selahattin Hilav'ın aktardığı, Riazanov'un F. Engels'in Neue Zeit'ta yayımlanan makalesinden alıntıladığı şu parça açıklığa kavuşturmaktadır: "Gerçekten de bütün öteki doğu egemenlikleri gibi, Türk egemenliği de. kapitalist bir toplumla uzlaşmayacak bir şeydir. Çünkü elde edilen artık-değeri zorba valilerin ve gözü doymaz paşaların pençesinden kurtarmak imkânsızdır;

burada burjuva mülkiyetinin ilk temel şartını yani tüccarın ve malının emniyet altında bulunması halini görmüyoruz".[6]

Geç kapitalistleşmenin, geri kalmışlığın temeli, Osmanlı döneminin yukarıda belirtilen, anamalcılığın oluşması için gerekli ilkel birikimin gerçekleşmesine elvermeyen genel özelliklerinde yatmaktadır.

Açmak gerekirse 17. Yüzyıla değin gerçekliğini koruyan temel nitelikler a) güçlü bir devlet uygulaması b) Tek üretim aracı toprakta, devlet mülkiyetinin kural, özel mülkiyetin ise ayrılıklı (istisna) olmasıdır. [7]

Toprak vergi gelirinin önemine göre miri düzen gereğince üçe ayrılmaktadır. **Has** yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan devlet gelirin yarısını sağlayan toprak birimidir. **Zeamet**, gelir 20.000 - 100.000 akçe arasında, tımar 1000-20.000 akçe olan toprak birimidir. Osmanlı Devleti'nin dolayısıyla ordunun belkemiğini oluşturan sipahiler; Has ve zeamet iyelerinin (sahiplerinin) tersine kendi tımarlarında oturmak, devlet adına vergi toplamak, topladığı her iki ya da üç bin akçe karşılığında atlı bir asker sağlamak, savaş durumunda sağladığı ve yetiştirdiği 30-40 kadar askerle savaşa katılmak zorundadır.

B) Köylüler (Reaya)

Köylü, geçimine yetecek kadar kendisine ayrılan toprağı, babadan oğula ve sonsuza değin bir kiracı olarak işlemek, toplumun belirli bir görevini yerine getirmek zorundadır. İlke, köylü çocuğunun köylü olarak kalmasıdır. Köylü toprağını terk etmek, tarlasına istediğini ekmek ve istemediğini ekmemek gibi haklardan yoksundur.

Köylüden **Aşar** (onda bir), çift bozan gibi çeşitli cezalar alınır, salmalar yapılır, angaryalar istenir. Köylünün tımarlı sipahiliğe yükselmesi zordur.

Buna karşın sel, kuraklık, ölüm hallerinde güvenceler söz konusudur. Köyün ortak ambarı ve mera gibi ortak mallarından yararlanması sağlanır, ölen kimsenin çocuklarının hakları korunur. Bu nedenle köylü, 1550 yıllarına değin, çağın koşulları çerçevesinde görece de olsa güvenli bir yaşam sürmektedir.[8] Devlet halktan topladığı artık-ürünü, dolaylı bir biçimde, tımarlı sipahiler yoluyla almaktadır. Tarımsal artık-ürün üreti-

ciden devlete akmakta, sömürülen de "reaya denilen çiftçiler, köylüler olmakta, buna karşılık gelir ve zenginlik birikimi devletten çok, sözü geçen aracılar elinde toplanmaktadır".[9]

C) Gaziler (Umera - Bürokrasi), Ulema, Kapıkulu

Bunlar üretici olmayan, padişahın ve sarayın merkez olduğu geçimlikçi düzenin tamamlayıcılarıdır. Sınırlarda mülk edinmek için koşuşan gaziler Osmanlı Devleti'ni aşiret düzeninin bir tutsağı olmaktan kurtarırlar.

Ulemanın asıl amacı devlet yönetiminden pay almak, bir bürokrasi oluşturmak, vergi yoluyla artı-ürünü merkezde, dolayısıyla ellerinde toplamaktır.

Kuruluşta alınan ilk önlemler tımar dizgesinin kurulması, kapıkulu ordusunun temelinin atılması olur. Yeni gelen gaziler sipahi olmak durumunda kalırlar, böylece gazilerin özel mülk edinmesi önlenir ve gaziler umeraya (bürokrata) dönüşürler. Tımar dizgesi düzenli bir ordunun temelini oluşturur. Kapıkulu dizgesi Osmanlı devlet düzenini belirleyen en önemli öğelerden biridir. Bunlar zamanla sınıfsal ve aile bağlarından kopup orduyu ve devlet yönetimini elinde tutan bir küme oluşturur.

Kapıkulunun erki ele geçirmesi ile klasik Osmanlı düzeni kurulur. Bu düzenin üç egemen kümesi gaziler (umera-bürokrasi), ulema ve kapıkuludur. Bunlar aynı zamanda Osmanlı geçimlikçiliğini oluştururlar, geçimlikçi sınıfta yer alırlar. Umera sipahilikten, sancak beyliğine, beylerbeyliğine kadar yükselebilir.[10]

Kapıkulunun tabanını enderun (içoğlanlar) ve yeniçeriler oluşturur. Bunlar devşirilen Hıristiyan çocuklarıdır. Bunlar sancak beyliğinden, beylerbeyliğine, vezirliğe (bakanlığa), baş vezirliğe (başbakanlığa) kadar yükselebilirler.

Ulemanın tabanı medrese eğitimine dayanır. Bir kanat; suhte (öğrenci), müderris (öğretmen); diğer kanat; kadı, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri ve Şeyhülislam olabilir.

Osmanlı düzeninin tabanını reaya oluşturur. Bunlarda da üst tabakanın bazı bağışıklıkları vardır. Ondan sonra Müslüman reaya, daha sonra Hıristiyan reaya gelir.

D) Kent Düzeni ve Lonca

Gerçekte Osmanlı Devleti kent olgusunu dışlayan ve kırsal üretime dayanan bir düzendir. Oysa Osmanlı İmparatorluğu Avrupa ve Ortadoğu'nun en büyük kentlerinden İstanbul ve Kahire'yi içine alan bir kent dokusu iyesidir (sahibidir). Kırsal topraklar kamulaştırılır, fakat kent topraklarının kamulaştırılmasında çok daha büyük zorluklarla karşılaşılır. Çıkar yol olarak loncalar bulunur. Egemen sınıflardan olmayan, reaya sayılmayan herkes bir loncaya bağlanır ve loncalar yoluyla devletin denetimine girer. Çöpçüler, fahişeler, yankesiciler, hırsızlar, işkembeciler, paçacılar, kelleciler ve çorbacılar ayrı ayrı loncalar kurarlar.

Kent düzeni ve tecimle birlikte Osmanlı düzeninde lonca da önemli bir yer tutmaktadır. Marks ve Engels geçimlikçi düzenin doruğunda, her ülkenin kendi içinde kent karşıtlığını yazdıkları bölümde "toprak mülkiyetinin feodal yapısına kentlerde lonca mülkiyetinin tekabül ettiğini (yerini tuttuğunu)" belirtirler [11].

Marks, Kapital'de lonca kurallarının tek bir ustanın çalıştırabileceği çırak ve kalfa sayısını sınırlayarak onun kapitalist haline gelmesini önlediğini, üstelik ustanın ustası olduğu zanaat dışındaki alanlarda kalfa çalıştıramadığını; loncaların ilişkide bulundukları tek özgür anamal biçimi olan tecimer anamalının her işe karışmasını şiddetle geri ittiklerini; bir tecimerin malı satın alabildiğini ama bir mal olarak emeği satın alamadığını, ona yalnızca **elzanaatı** ürünlerinin bir dağıtıcısı olarak göz yumduğunu; koşullar eğer daha fazla iş bölümünü gerektirirse var olan loncaların, ya aralarında türlere bölündüğünü ya da eskilerin yanı sıra yeni loncaların kurulduğunu; ama bir işyerinde toplamaksızın olduğunu; lonca örgütünün mali faktörün var olması için maddi koşullar yaratmada elzanaatlarının ayrılmasına ve yetkinleşmesine ne kadar yardımcı olursa olsun, işyerinde iş bölümüne olanak vermediğini belirtmiştir. Bunlara ek olarak "tümüyle alınırsa, emekçi ve onun üretim araçları, salyangoz ile kabuğu gibi, yakın bir birlik içerisinde kalmışlar ve böylece manifaktörün başlıca temeli olan, emekçiyi onun üretim

araçlarından ayırma ve bu araçları sermayeye dönüştürme olayı ortaya çıkmıştır" demiştir.[12]

Aslında lonca makineyi görür görmez eriyip gitmiştir. Türkiye'de genel özelliği gereğince loncalar kapitalist üretime geçişi engellemiştir. "Ne üretim araçlarından ayrılma olanağı vardı, ne de çırak ve kalfa emek gücünü özgürce satan özgür bir işçi durumuna gelebilmiştir." Esin Irmak'ın dediği gibi "Osmanlı Devleti'nde ilk özgür emekçiler dokuma loncalarının çözülüşüyle ortaya çıktılar."[13] Çünkü Avrupa anamalcılığının doğmasıyla birlikte, eski üretim biçiminde kalan Osmanlı elzanaatları çöktü. İstanbul, İzmir ve Bursa gibi büyük kentlerde binlerce tezgah ucuz ve nitelikli Avrupa malları karşısında kapanmak zorunda kaldı. Örneğin Bursa'da 1000 ipek tezgahı varken 1848'den sonra ancak 75 tezgah kalır. İstanbul'daki tezgahların sayısı 1866'da yapılan bir araştırmaya göre 30-40 yıl içinde 316'dan 37'ye düşer. [14]

E) Tecim

Tecim her toplumsal yapı gibi Osmanlı Devleti'nde de önemli yer tutar. Kapalı köy tutumunda (ekonomisinde) ağır işler.

Batıda gelişmekte olan tecimci sınıf (ticaret burjuvazisinin) işlevini Osmanlı kentlerinde tecimle uğraşan esnaflar görür.[15]

Tarım ürünlerinin, özellikle başkentin gereksinimlerinin gerek ekiminde ve toplanmasında gerekse başkente gönderilmesinde sıkı bir devlet denetimi uygulanır, bu iş ya memurlara ya da tecimerlere yaptırılırdı. Satış ederleri (narh) de devletin en üst yetkililerince saptanırdı. Örneğin, kent çevresinden ya da uzaktan gelen giden giyecek ve diğer maddeleri toptancıdan alarak, Kadı'nın eder (narh) belirtmesiyle saptayacağı bir kâr ile dükkânında satmak temel işidir. Tecimle uğraşanların işlevi üretici ve toptancı ile alıcı arasında aracı olmaktır. İşlenmesi gerektiğinde işe elzanaatları girer. Tecimle uğraşan esnafın dışında kalan toptancıları, taşıtçıları, para ve kendi işinde faizcilik, tefecilik yapan hanları, kapanları da göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlar yerli ve yabancı kimseler olabilir. Taşıyıcılar hep yerlidirler. Tecimerlerin mallarını kira karşılığında bir kentten diğerlerine kervanlarla taşırlar. [16]

Sarrafların hemen hepsi Ermeni kökenlidir. Tecimler genellikle Rum öğelerdir. Avrupa mallarını yurtiçine sokmakta, Avrupa sanayisinin gereksindiği hammaddeleri dışarı satmakta, içerideki Rumlar'la tecim yoluyla bağlantı kurmaktadırlar. Avrupa kentsoyluları Rumlardan Avrupa'nın simsarı olmasını isterler. [17]

16.yy. Doğu teciminin bunalıma girdiği dönemdir. Osmanlı, yabancı tecimi kendi limanlarına çekmek için Batılılara ayrıcalıklı haklar (kapitülasyonlar) tanır. Oysa bu yüzyıl ortalarında ulema kökenli tecimerler yanında, hem ellerine nakit para geçen kapıkulları, hem de kentlere yerleşip mallarını piyasaya süren sipahiler tecimle uğraşmaya başladıklarında tecimin en parlak yılları yaşandığı halde, devletin bunu önlemesi, Batı ekonomisinin üstünlüğü karşısında kentler ve uluslararası tecimin iyice gerilemesine neden olur. [18]

F) Düzene Karşı Tepkiler

Halkın gösterdiği tepkiler Osmanlı Devleti'nin içine sürüklenmekte olduğu genel bunalımlardan kaynaklanan sömürücü Osmanlı toprak düzenine karşı bir başkaldırı gereksinimi ile yanıp tutuşan yoksul köylülerin ve göçebelerin özlemlerinin bir anlatımı olarak mal ortaklığına dayalı, yeni bir toplum tasarımının dinsel bir biçimde açığa vurulmasıdır. Hedef doğrudan doğruya sultanın saltıkçı erkidir.

Osmanlı Devleti ile bütün Akdeniz ülkelerinin genel buhrana düşmelerinin arkasında yatan başlıca etmen Portekizliler'in ve İspanyollar'ın Ümit Burnu yolu ile yeni ticaret yolları açmaları ve Akdeniz tecimini geriletmeleridir.

Sözü edilen başlıca ayaklanmalar 1413 eşitlikçi Şeyh Bedrettin, 1511 Osmanlı erkine yönelik Şahkulu ya da Şeytankulu, 1512 Nur Ali Halife, 1518 dinsel nitelikli Bozuklu Celil, 1525 ağır vergilere karşı Baba Zümnan, 1526 toprak ve nüfuzunu kaybeden Domuz Oğlan ve Yenicebey, 1527 sipahilerin dirliklerine el konulmasına ve ağır vergilere karşı Kalender Şah, 1527 dinsel nitelikli, pamukta çalışan ırgatların katıldığı Veli Halife, 1530 Alevi kökenli Şeyh Seydi, 1598 halktan haraç toplayan Karayazıcı Abdülhalim, 1600 Deli Hasan, 1605 Tavil Ahmet, 1606 siyasal amaçlı Kalenderoğlu, 1607 Yusuf Paşa, 1607 Canbulatoğlu,

1625-27 Abaza Mehmet Paşa, 1625 Osmanlı'ya karşı yeni bir yönetim kurmak amacı ile yapılan Cennetoğlu, 1632 diğer paşalarla sürtüşmeden doğan İlyas Paşa, 1647 Kara Haydaroğlu, 1646 Osmanlı yönetimini devirmeyi amaçlayan Katırcıoğlu, 1647 bürokrasi içindeki aksaklıkların giderilmesi için kötü yönetime karşı yapılan Vardar Ali Paşa, 1649 kişisel bir nedenden kaynaklanan, yönetimden hoşnut olmayan kitlelerce desteklenen Gürcü Abdünnebi, 1659 Abaza Hasan Paşa, 1730 Lale Devri'ne karşı yapılan Patrona Halil, 1750 zenginleri haraca keserek yoksulları yanına alan Şer Hikmet, 1807 Nizam-ı Cedit'e (yeni düzene) karşı yapılan Kabakçı Mustafa, 1816 merkezci yönetime karşı yapılan Tuzcuoğlu Memiş, 1826 yöresel Atçalı Kel Mahmut ayaklanmalarıdır. [19] Görülüyor ki on altıncı ve on yedinci yüzyıllar, talan tutumunun sona ermesi, Avrupa'nın etkisiyle ederlerin kabarması (enflasyon) Avrupa'nın gereksindiği hammadde üretimi zorulluğunu, tefecilik ve faizcilik ve bunların neden olduğu devletin tımar dizgesini bozup kesenek (iltizam) dizgeye geçmesi sonucu gerçekleşen mülksüzleştirmeye karşı köylü ayaklanmalarıyla doludur.

G) Çözülen Düzenin Çökmesi

Anadolu'da patlama, iç nüfus devinimi yönetici sınıfın üç ulamı, bürokrasi, ulema ve kapıkulu arasında süren savaşın, dış teciminin altüst oluşu, Batı'nın parasal gücü ve makineli üretimle birlikte egemen bir tutumun (ekonomi) başlaması çelişkilerin sonucu olarak belirir. Temel birim olan tımarların yıkılışı somut hale gelir. Devlet memurlarının reayanın üretiminden aldığı payların artmasıyla köylü sınıfı yıkıma uğrar. Tımarların yıkılması soyluluğun alt tabakası olan sipahileri de yıkıma sürükler. Bu durum, askeri ve sivil büyük memurları ve tecimerleri toprak edinme, dolayısıyla özel mülkleşmeye yöneltir. Osmanlı Dönemi'ni oluşturan bütün kurumların kalıntıları 19.Yüzyıl'ın başına değin sürse de 17.Yüzyıl başlarında yok olur giderler. Bunların yerine yeni yapılar olgunlaşmaya, işlerlik kazanmaya başlar. Evrimin iki klasik eğilimi kırlarda derebeylik, kentlerde anamalcılık belirir. Yöneticilerin üç ayrı ulamı birbirine karışır, birbiri içinde erir ve bu karışım içinden yeni öğeler çıkar. Ama bu yeni oluşum, tek başına değil, Batı anamalcı üretim biçiminin etkisi altında oluşur.

Avrupa'da geçimlikçi düzenin çözülmesi, kentsoyluluğun oluşumu toplumsal bir gelişmenin, bir büyümenin sonucu iken, Türkiye'de toplumun toptan çöküşüne devletin tümden batışına yol açar. Bu durumu Emin Türk Eliçin Şöyle belirtir: "Eğer bugün kalkınamıyor, Batı'daki sosyal devlet düzenine kendi gücümüzle geçmiyorsak, nedeni işte bu, yani tarihsel olgunluk aşamasını sırasıyla yaşamamış olmamızdır".[20] Merkezci geçimcilik, merkezin her yönden zayıflamasına koşut olarak, merkez dışı bir derebeyliğe doğru gider. Tımar dizgesinin çözülmesi ve çökmesi, halkın artan yoksulluğu, kesenek (iltizam) uygulaması, büyük topraklara, çiftliklere doğru gidişi hızlandırır. Türk toplumunun merkezciliği dış etkilerle, Batı'nın tutumsal (ekonomik) etkinliği ve üstünlüğü ile yıkılır, reaya bir sınıf olmaktan çıkar, ırgatlaşmaya başlar.

Tarımsal üretim, biçim değiştirdiğinde ve köylü yoksulluk içinde olduğundan, vergilerin arttığı bu dönemde tefecilik ve faizcilik zenginlik için en kârlı işletme yoludur. Tefecilik ve faizcilik geliri toprağa yatırılır. Yatırımcı anamala dönüşmeyen zenginlikler bir kentsoylu çekirdeği değil, geçimlikçi sınıfa eklenerek bir tefeci, faizci kümesi yaratır. Bu kümeyi de içine alan, merkezden bağımsızlaşan geçimlikçi sınıfın tutumsal yararları, bu sınıfı Batı anamalcılığıyla sıkı sıkıya bağlar. Bu sınıf işbirlikçi bir sınıftır. Toprak iyelerinin, tefeci faizcilerin, tecimerlerin çıkarları Batı anamalcılığına ve Osmanlı Devleti'nin hammadde pazarı olarak kalmasına bağlıdır. Endüstriyel ilerlemesini tamamlayan Avrupa'nın etkisi göz önünde bulundurulunca, önemsenmeyecek gelirin neden gerçek anlamda anamala dönüşmediği açıklığa kavuşur.

Açıklanan oluşumun devletin sınıfsal yapısına getirdiği değişiklik, merkezci yetkenin çözülmesiyle yönetici egemen kadro ile özdeşleşmiş olan geçimlikçi sınıf bu kadrodan ayrılmaya başlar. Ayrılma kendini en çok 18. Yüzyıl'da duyurur. 19. Yüzyıl'daki ayanlar türer ve padişah kendileri ile bir anlaşma imzalar. 17. Yüzyıl'daki ayan başkaldırıları bu ayrılığın başlangıcı sayılabilir. 19. Yüzyıl'da tamamlanan bu ayrılmayla, devlet kadrosu, üretim araçlarından da ayrılarak, sınıfsal niteliğini kaybetme yoluna girer. İlerdeki gelişmeleri açıklamak bakımından bu önemli bir olgudur. 19. Yüzyıl'a gelindiğinde, geçimlikçi yönetici

kadrodan ayrılır ve onunla çatışma içine girer. Bunun doğal sonucu devlet kadrosu üretim süreci dışına düşer, üretimden dolaylı pay alan bir katman niteliği kazanır.

Sınıfsal yapının öteki ucu olan reaya ise, her zamankinden daha fazla ezilen, sömürülen bir kitle olarak görünür. Kesenek ve malikâne uygulamaları, parasal güçlük içindeki devletin, koyduğu ek vergiler, tarımcı halkı yoksulluğa düşürür. Topraklarını bırakanlar çoğalır, çift bozan bu sefil ve işsiz güçsüz halk yığınları kentlere, özellikle de İstanbul'a göç eder. Yer yer başkaldıran derebeylerin peşinden gider, başkaldırılarda bulunur, eşkıya olur. Çünkü Batı'ya göre beş yüzyıl geç de olsa köylünün mülkten özgürleşmesi gerçekleşir, fakat emeğini özgürce satabileceği manifaktür endüstrisi kurulmamış bulunduğundan değerlendiremez ve tarihsel işlevini yerine getiremez.

18.Yüzyıl'da çöken ve yeniden toparlanamayan merkezci devlet, artık güçsüzleşir, geriler, içte ve dışta karışıklıklara engel olamaz. Avrupa'nın kesin tutumsal üstünlüğü karşısında tutumsal çöküş, siyasal çöküşü tamamlar. Bütün 19.Yüzyıl ve Kurtuluş Savaşı'na değin geçen dönemin, daha genel açıklamasının tek anahtarı dışarıdan gelen etkilerdir. Gerçekten 19. Yüzyıl başından Kurtuluş Savaşı'na değin geçen dönem, Batı'nın tutumsal sömürgeciliğinin Osmanlı Devleti'ni egemenliği altına aldığı dönemdir. Oya Sencer, Osmanlı Devleti'nin evrimini özetlerken şöyle demiştir: "Tek cümleyle özetleyecek olursak, 16. Yüzyıl'dan bu yana kendi iç diyalektiğinin gücünden çok dış etkilerle harekete geçen ve değişen bu dış etkilerin kesin izlerini taşıyan bir sistem".[21]

1694 yılında malikâne uygulaması başlatılır. 1808 Sened-i İttifak'ıyla geçimlikçi bey niteliğindeki ayanların varlıkları tanınır. II. Mahmut zamanında tımar kaldırılır. 1858 yılında toprak üzerinde saltık özel mülkiyet tanınır. 1838 İngiliz Ticaret Anlaşması, 1839 Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) dış etkillerle Avrupalılar'a ayrıcalıklı haklar tanınması amacını güder. Bu durumu Stefanos Yarasimos şöyle anlatmaktadır: "Bu, aynı zamanda, Batılı büyük devletler için Islahat Hareketleri'nin kendi uyruklarıyla, Rum ve Ermeni simsarlarına daha geniş bir hareket serbestisi ve gitgide artan bir

müdahale imkânı kazandırmaktan başka bir anlama gelmediğini de gösterir.[22]

H)Osmanlı Devleti'nde Cumhuriyet Öncesi Sınıflar

Osmanlı geçimlikçi (Feodal) devlet düzeninin özellikle sanayileşen Avrupa'nın tutumsal (ekonomik) üstünlüğü karşısında temel toprak ilkesi olan genelden özele doğru dönüştüğü; dolayısıyla tımar dizgesinin ve sipahiliğin kaldırılarak toprağın kira ile kesenekçiye (mültezime) verildiği köylünün mülksüzleşmeye yöneldiği bir ortamda, yine değişik bir geçimlikçi üretim biçiminde, Cumhuriyet öncesinde sınıflar yeni bir oluşum süreci içindedir.

1-Köylülük ve Tabakaları

Aşağıda, Doğan Avcıoğlu'ndan alının, 1913 yılında, kabaca derlenen tabloda gösterilen bilgiler, köylülüğün, tarım kesiminin genel durumunu yaklaşık olarak göstermektedir. [23]

	Aile Sayısı	Çiftçi Ailelerin yüzdesi	Toplam olarak hektar tutarı	Toprakların Yüzdesi
Derebeyi	10.000	%1	3.000.000	%39
Toprak Ağası	40.000	%4	2.000.000	%26
Orta ve Az Topraklı köylü	870.000	%87	2.700.000	%35
Topraksız Köylü	80.000	%8	-	-

Ayrıca, İsmail Cem 1913'ün bu rakamlarının tuhaf bir biçimde 1963 toprak sayımı sonuçlarını anımsattığına; günümüz Türkiye'sinde çiftçi ailelerinin% 10'unun toprağın %51'ine sahip olduğuna; tarım kesiminin gelir dağılımı ise %8'in %52'sine el koyduğunu gösterdiğine;50 yıllık bir süreçte, bu alanda, arpa boyu ilerleme sağlanamadığına özellikle dikkat çekmektedir. [24]

Yukarıda, Doğan Avcıoğlu'ndan aktarılan rakamlar göstermektedir ki tarım nüfusunun %5'i ekili toprakların %65'ini bölüşürken, nüfusun

%95'i de toprakların % 35'i ile yetinmektedir. Köylülerin iyesi olduğu topraklar, illere göre, ekilebilir toprağın % 15'i ile % 50'si arasında değişmekte, geri kalanı vakıfların, devletin ya da büyük mülk iyelerinindir.

Topraksız köylülerle, kendisini geçindirmeye yetmeyen toprakları büyük toprak iyesi derebey ve ağaların eline geçmekte olan küçük toprak iyeleri, toprak ağalarının tarım işletmelerinde çalışırlar. Bu çalışma, büyük toprakların evrimine göre, çeşitli biçimler alır. Toprağın kullanımının ve mülk iyeleriyle emekçiler arasındaki ilişkiler, 1858 Arazi Kanunu'nun yarattığı durumdan çok, eski geçimlikçi yapıdan kaynaklandığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da her şeyi yaratan insan ilişkileridir. Büyük toprak iyesi bu durumdan siyasal ve dinsel bir üstünlük de sağlar. Bu mülk iyelerinin en az üç- dört, bazılarının kırk kadar köyü vardır. Bunlar yanlarında çalışan köylüler üzerinde saltık erk iyesidir. Maraba denilen köylüler adlarından da anlaşılacağı üzere kaldırdıkları ürünün ¼'ünü alırlar.

Anadolu'nun diğer bölgelerinde özellikle Batı'da toprak ağalığı sürüp gitmesine karşın tutum (ekonomi) dışı sömürü etkenleri azalır. Köylüler, üzerinde çalıştıkları toprakları ağasına borçlu olduğu için tutumsal (ekonomik) açıdan bağımlıdırlar.

Büyük malikânelerde yaygın ve geçerli işletme biçimi ortakçılıktır. Ortakçı ve ailesi kol gücünü koyar, mülk iyesi tohumlukla çift hayvanını sağlar. Hasat zamanı tohumluk çıkarıldıktan sonra ürün yarı yarıya bölüşülür. Pamuk gibi endüstriyel ürünlerin eksilmesinde ve toplanmasında gündelikçiler çalıştırılır. Stefanos Yerasimos bu dönemde pamuk toplama mevsiminde Çukurova'ya inen gündelikçi sayısının aşağı yukarı yüz bin olduğunu belirtir. [25]

Küçük toprak iyesi köylüler, topraklarını kendileri eker, ürünü kendileri kaldırırlar. Mültezimle, tefeciyle, yarışmak zorunda olduğu büyük toprak iyeleri ile sürekli başı derttedir. Geçiminden fazla ürün, başına sorun çıkardığından ancak geçimine yetecek kadar ürün eker ve kaldırır biçimde bir dizgiye yönelirler. Tütün ve haşhaş gibi endüstriyel bitkiler bunun dışında kalırlar. Bunda ekicilerin başı tekelle derde girer. Tekel ürünleri satış ederlerinin düşük olması ekicileri kaçakçılığa iter.

Ünlü ressam İbrahim Balaban gibi birçok köylü, mahpus damına düşer, yıllarca yatar.

Demiryolları da ülkedeki yerel sanayilerin kökünе kibrit suyu döker, 1888'de altı bin balya tiftik işlenen Ankara'da yalnızca üç tezgâh kalır. Tarımda kullanılmayan emek için tek olanak, madenlerle yabancıların ve Batı Anadolu'nun azınlıkların ulaşım yollarına yakın kurdukları bıçkı ve saban yapım evleri, un fabrikaları gibi birkaç yalın yapım sanayisidir.

Büyük toprak iyeleri, köylü yığınlarının yoksullaşmasına ve işçileşmesine karşılık, sahibi oldukları büyük tarım mülkleri durmadan geliştiği ve köylülerinin artık-ürünlerine çeşitli yollardan el koydukları için egemen bir sınıf olarak ortaya çıkarlar. Dış satıma yönelik malların üretiminde artış görülür. 1884 yılında tütün üretimi yapılan toprakların tutarı aşağı yukarı iki bin hektarken 1911 yılında sekiz bin hektara yükselir. Üzüm üretimi 1904 yılında otuz altı bin ton iken 1913 yılında altmış bin tonu bulur. Aynı yılar arasında incir üretimi on sekiz bin tondan, otuz iki bin tona yükselir. Adana Bölgesi'nin pamuk üretimi 1896 yılında dört yüz ton iken 1914 yılında otuz üç bin yedi yüz elli tona ulaşır. Böylece, ülke Avrupa anamalcığının hammadde kaynağı olur; büyük mülk sahiplerinin ve işbirlikçi tecimerlerin Avrupa anamalcılığına bağımlılıkları artar.

Tımar dönemine bağışıklı reaya ve Müslüman reayadan gelen azınlık reaya, bu dönemde doruğa yükselir.

Sonuç olarak, köylü sınıfı, Cumhuriyet dönemi öncesi, topraksız, az topraklı, toprak ağası ve derebeyi olarak dört tabakaya ayrışır.

2- İşçi Sınıfı (kent Proletaryası)

"Emek gücü, meta olarak piyasada, ancak, ona sahip olan kimsenin emek gücünü bir meta olarak satışa sunması ya da kendi emek gücü üzerinde tasarrufta bulunabilmesi, emek kapasitesinin, yani kendi kişiliğinin kayıtsız şartsız sahibi olması gerekir. Emek sahibi ile para sahibi, pazarda karşı karşıya gelirler, eşit haklara sahip kimseler olarak ilişkiye geçerler, aralarındaki fark birisi satıcı, diğerinin alıcı olmasıdır; bu yönden yasalar karşısında her ikisi de eşittir. Bu ilişkinin sürekli olabilmesi için, emek gücü sahibinin, bunu yalnızca, belirli bir süre için

satınası gereklidir, çünkü eğer onu toptan ve süresiz satacak olursa, kendini satmış, kendini özgür bir insan olmaktan çıkarıp köleye, meta sahibi olmaktan çıkarıp meta haline dönüştürmüş olur. Emek gücüne daima kendi öz malı, kendi metası gözüyle bakması gerekir. Ve bunu da ancak, onu, alıcının emri altına geçici ve belirli bir süre için vermekle yapabilir. Ancak bu yolla emek-gücü üzerindeki mülkiyet hakkından fedakârlık etmiş olur."[26]

Buna göre işçileşmek için birinci koşul emeğin özgür olmasıdır.

"Para sahibinin emek gücünü meta olarak bulabilmesi için ikinci temel koşul şudur: Kendi emeğinin gerçekleştirdiği metaları satacak durumda olmayan, kendi benliğinde var olan emek-gücünü bir meta olarak satışa sunmak zorunda kalmalıdır." [27]

Bu demektir ki, emekçinin hem emek gücünü kendi malı gibi satabilecek durumda özgür bir insan olması, hem de satmak için elinde başka bir malı olmaması gerekir. Paranın anamala çevrilebilmesi için para sahibinin özgür emekçi ile karşı karşıya gelmesi gerekir.

Osmanlı Dönemi'nde, elinde para olanlar paralarını mülke yatırdıkları, bu nedenle para sanayi anamalına dönüştürülmediği, sanayileşmiş Avrupa anamalına eli mahkûm olduğu için ne yeterli derecede sanayileşme ve diyalektik olarak ne de yeterli derecede işçileşme olabilmiştir. Olan geç ve geri kalmış, bağımlı bir anamalcılık sürecinde anamalcığa yönelmedir. Kırsal bölgelerdeki fazla nüfusun bir bölümü büyük kentlere, özellikle başkente göçer. Ama belirgin özelliği asalaklık olan bu kentler iş olanakları yaratmaz. Bu hem göçleri geriletir, hem kent dışından gelenlerin oluşturduğu "lümpen proletarya" yaratır, ayrıca çöken loncalarda elzanaatlarından ayrılan ustalar, kalfalar, çıraklar işsiz kalırlar.

Sanayinin çok cılız olduğu imparatorluk Türkiye'sinde işçiden çok işsiz bulunduğu bir gerçektir.

Osmanlı Devleti'nin 1914'de düzenlettiği istatistikleri göre Anadolu nüfusu:

9.291,346	%85	İslam
1.014.612	%9	Rum
542.572	%5	Ermeni

93.364 Musevi, çeşitli yabancılar olmak üzere on bir milyondur. Sözü geçen istatistiklere göre Trakya nüfusu:

360.417	Türk
224.680	Rum
19.888	Ermeni

26.109 Çeşitli olmak üzere 634.094'dür. [28]

Yaklaşık 11.600.000 olan nüfustan, 1925 yılında, Sanayi ve Ticaret Odaları'nca yapılan bir sayımda ülkenin bütünündeki 264 sanayi işletmesinde çalışan işçi sayısı 14.060 gösterilmektedir.[29] Bir diğer yazarca 1908 yılında ülkenin üç büyük kentinde, İstanbul, İzmir ve Selanik'te çalışan işçi sayısı 100.000 olarak değerlendirilmektedir. [30] Bir üçüncü değerlendirmede de, gene 1980 yılında İstanbul'daki işçi sayısı 50.000, bütün ülkedeki işçi sayısı yaklaşık 1.000.000 olarak gösterilmektedir.[31]

Görülmektedir ki açık pazar koşullarına karşın, bir işçi sınıfı gelişmektedir. Doğan Avcıoğlu, fabrika işçilerinin sayısının 50.000'i bulduğunu, 1910 yılında yalnız örgütlenmiş işçi sayısının 125.000-150.000'e ulaştığını ileri süren yazarlar olduğunu, bunlar arasında Lütfi Erişçi ve Hüseyin Avni Şanda'nın bulunduğunu belirtir. [32]

Gıda, yapıcılık gereçleri, dericilik, kereste, dokumacılık, basımevi, kimya, metal, alkollü içkiler, kundura ve hazır giysi iş kollarında çalışanlardan başka devlet tersanelerinde, tütün fabrikalarında, denizyolları, su, havagazı, tramvay, liman vb. gibi kamu hizmetleri niteliğinde ve yabancıların tekelinde bulunduğu göz ardı edilemez. Zonguldak'ta olduğu gibi madenlerde yarı işçi, nitelikli çalışanlar vardır.

İşçi sınıfının oluşum ve dönüşümü ile ilgili olarak Cumhuriyet öncesi, Osmanlı Devleti'nde, özellikle savaş yıllarında kadın ve çocuk işçiler sayıca artmakta, fakat daha düşük ücretle çalıştırılmakta olduğu kayda değer görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde işçilerin her türlü örgütlenmesine ve gösterdiği tepkilere "İşçi Sınıfının Tepkileri" alt başlıklı bölümde yer verilecektir.

3- Büyük Kentsoyluluk (Büyük Burjuvazi)

Avrupa anamalının, tekelci anamala dönüşümü tamamladığı 20. Yüzyıl'da Lenin'in belirttiği gibi büyük kentsoyluluk dört kümeden oluşur.

1- Büyük Bankerler

2- Büyük Sanayiciler

3- Büyük Tecimerler (Tüccarlar)

4- Büyük toprak ve mülk iyeleri (sahipleri),

Bu dört kümenin banka kubbesi altında birleşmesi, Akçalı-Anamalı (finans-kapitali) oluşturur. Cumhuriyet öncesi dönemde söz konusu olmadığı gibi, görülen işbirlikçi kentsoyluluktur (kompradordur).[34] Bu durumda Sultan Hamit'in de işbirlikçi olması doğaldır. Yalnız bu yolda, 4 Şubat 1863 tarihli Padişah Fermanı'na dayanılarak Osmanlı Bankası'nın kurulmasıyla "finans kapital"in ilk adımı atılmış, günümüzde Koç, Sabancı, Kara Mehmet gibi yirmiye yakın kümeyle tamamlanmıştır, fakat işbirlikçi niteliği sürüp gitmektedir.

Sözü geçen banka yeterli olmayınca "Duyun-u Umumiye" (Devlet Borçları yöntemi) kurulur. Borçlanarak yabancı anamal sağlanan Osmanlı Bankası, yerli anamal sağlanan Galata Bankerleri - Sarraflar - teciınerleri, Duyun-u Umumiye'de bir araya gelerek anamal tekelini kurarlar. Yabancı anamal, özellikle, Duyun-u Umumiye'nin Osmanlı Devleti'nin önemli kaynaklarına el koyduktan sonra yatırım ve işletmelere yönelir. Yabancı anamalın demiryollarındaki payı %59. sanayide %l 1.4, banka-sigorta %9.8 madenlerde %5.7 elektrik-tramvay-suda %5.5, limanlarda %5.0, tecimde %3.6'dır (s: 33)

Yabancı anamal güdümlü yerli anamal 1908'deki %3'lük anamal payını 1918'de %38'e çıkarır. Yerli kentsoylu genellikle Müslüman olmayan öğelerdir. 1912'li yıllarda sömürgeci devletler birbirini boğazlamaya hazırlanırlar. Sömürgeci kamplaşma, çoğunlukla İngiliz-Fransız anamalının birer kolu (acentası) olan Ermeni-Rum-Yahudi kentsoyluları

ile Türk kentsoyluluğunun yollarını ayırmaya başlar. 1908'le varlığını gösteren Türk kentsoyluluğu, Müslüman olmayanları, yabancıların tuttuğu Türkiye pazarlarını kendisi tutmak ister. Kurtuluş Savaşı'nın ulusal niteliği de burada yatmaktadır. Han, hamam, dükkan, işyeri Türk'ün olsun. İşveren Türk olsun. Türk'ün yarattığı artı-değeri Türk alsın. Temel ilke bu. Ulusçulukla toplumculuk arasındaki temel ayrılık burada kendini gösterir.

4- Küçük Kentsoyluluk

"Kurumsal olarak çağdaş uygarlığın tam olarak gelişmiş olduğu ülkelerde, işçi sınıfı ile kentsoyluluk arasında durmadan yalpalayan ve kentsoylu toplumun tamamlayıcı bir parçası olarak kendini durmadan yenileyen yeni bir küçük kentsoylu (burjuva) sınıfı oluşmuştur. Ne var ki, bu sınıfın tek tek üyeleri, yarışma (rekabet) yüzünden durmadan işçi sınıfı arasına fırlatılıp atılıyorlar, çağdaş sanayi geliştikçe bunlar, çağdaş toplumun bir kesimi olarak tamamıyla yok olacaklar ve manifaktürdeki, tarımdaki, tecimdeki yerlerinin denetçiler, kâhyalar ve tezgâhtarlarca alınacağı anın yaklaşmakta olduğunu da görüyorlar".[35]

Küçük kentsoyluluk, tüm olarak dar anlamıyla bir sınıf oluşturmayan üç toplumsal kategoriyi bir araya toplar. İlk kategori zanaatçılar, küçük tecimerler, orta ve az topraklı köylüleri, özgür meslek iyelerini (serbest meslek sahiplerini) kapsar. Bu kategori hukuksal bakımdan kendi üretim araçlarının iyesi olmak, zaman zaman ücretli emekçi çalıştırmakla birlikte, yönetimde hiçbir payları olmayan banka dizgesine borçlanma yoluyla sıkı sıkıya bağımlıdır. İkinci kategori kamu görevlileri ve görevlilerin iki yanlı kuruluşlarda rol oynayan sendikalardan oluşur. Üçüncü kategori ise özel kesimdeki yöneticilerden ve teknik ücretlilerden oluşur.

Küçük kentsoyluluğun belirgin özelliği, kentsoyluluk ülküsüyle (ideolojisiyle) özdeşleşmesidir. Zanaatçılar fabrikatör, küçük tecimerler büyük tecimer, orta ve az topraklı köylüler ağa olmayı isterler; özgür meslek iyeleri kendilerini kentsoylu görmek zaafına kapılırlar. Kamu görevlileri de kendilerini kentsoylu devlet işlerini gördükleri için kentsoylulukla özdeş görürler. Özel kesimdeki yönetici ve teknik ücretliler de kendilerini patron yerine koyma eğilimi gösterirler. Oysa geliş-

meler bu kategorileri içeren, küçük kentsoyluluğun işçileşme süreci içinde olduğunu göstermektedir.

Lenin'in sözleriyle doğruladığı gibi, "Türkiye, köylü, küçük bir burjuva ülkesidir. Sanayi çok azdır. Olan da Avrupalı kapitalistlerin elindedir. İşçisi çok azdır".[36]

Cumhuriyet öncesi Türkiye'de, küçük kentsoylu sınıfın önemi, üretimde orta ve az topraklı köylünün büyük çoğunluğu oluşturmasıdır. Kamu görevlilerinin ise, Jön Türkler'in izleyicisi olan İttihat ve Terakki'nin dolayısıyla ordunun, Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren Kemalistler'in Türkiye'nin, kurtuluşunu Batılaşmada görmeleridir.

Avrupa uygarlığına karşı çıkma, zamanla, ona özenmeye ya da öykünmeye dönüşür. Bir ulusal kentsoylu (Milli Burjuvazi) yaratma isteği; küçük kentsoylu sınıfının özel bir kategorisi içinde doğar. Bu kategori Osmanlı bürokrasisinin tabanı, özellikle orduyu oluşturan kategoridir.

İŞÇİ SINIFININ TEPKİLERİ

1- İlk İşçi Örgütlenmeleri:

Osmanlılar'da işçi sınıfının oluşumu döneminde, işçilerin örgütlenmesinden önce, devlet önlemler alır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması üzerine belediye ve güvenlik işlerine bakmak üzere, 1826 yılında "İhtisap Nezareti (Bakanlığı)" kurulur. Bu bakanlığın başlıca görevleri arasında "herhangi bir karışıklığın önlenmesi, taşradan başkente 'başıboş ve serseri makulelerin' gelip yerleşmesine engel olmak; iş bulamayanların başkentte serserice gezmesine ve dolaşmasına dikkat etmek ya da uyumsuzluğu görülen taşralı ve işsizleri İstanbul'dan çıkarmak" sayılabilir. 1845 yılında polis örgütü kurulduktan sonra, bu bakanlığın önemi azalır. Polis örgütünün görevlerini belirleyen Polis Tüzüğü'nde (Polis Nizamnamesi) işçilerin işlerini bırakmalarının ve başkaldırıda bulunmalarının önlenmesi istenir. İşçilerin işlerini bırakmaları, başkalarını buna isteklendirmeleri; her türlü toplantı ve yürüyüşler yasaklanır. Kamu güvenliğini bozacak karışıklık ve bozgunculuk çıkaracak derneklerin ortadan kaldırılması ve yok edilmesi, örgütlenme yasağı getirilir.[37] Prof Dr. M. Şehmus Güzel, Lütfi Erişli ve Kemal Sülker gibi yazarların yapıtlarında Osmanlı'da ilk işçi kuruluşu olarak gösterdikleri 1871'de kurulan Amaleperver Cemiyeti'nin bir işçi örgütü olmadığını, bir yardımlaşma derneği olduğunu, esnafa yardım ettiğini; 1830'larda makineleri parçalama, 1860'lı yıllarda işbırakmalara başlandığı günlerde geçici birliklerin kurulmuş olabileceğini, Osmanlı'da ilk işçi örgütünün 1894 ya da 1895'te "Amele-i Osmani Cemiyeti" olduğunu, bunun hem dernek hem de sendika niteliği taşıdığını ileri sürmektedir. Ayrıca 1872'de başlayan 1908'e dek sayıları yüze yaklaşan işbırakmaların yönetimi için işçilerin geçici birlikler kurduklarını belirtmektedir.[38]

1908 Kentsoylu Devrimi ile işbırakmaların yaygın bir hal alması üzerine, İttihat ve Terakki 8 Ekim 1908 tarihli Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-u Muvakatı (Geçici İş Bırakma Yasası) ile 9 Ağustos 1909 tarihli Tatil-i Eşgal Kanunu'nun (İş Bırakma Yasası) işbırakmaları (grevleri) eylemli olarak yasaklamaktadır.

1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurulmasına çalışılır, Aralık ayında bütün örgütler kapatılır ve 1913 yılındaki İttihat Terakki darbesinden Kurtuluş Savaşı'na değin işçi devinimleri durdurulur. 1919 yılında kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi bir sıçrama yaratamaz. Ancak kendiliğinden oluşan işbırakmaları destekler.

2- İşçi Sınıfının İş Bırakmaları (Grevler)

1872 yılında ücret artışı için Beyoğlu telgraf işçileri 17 Şubat'ta, Ömerli-Yarımburgaz Demiryolu işçileri 6 Nisan'da, İzmit Demiryolu işçileri 8 Nisan'da, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası işçileri Temmuz ayında işbırakırlar.

1873 yılında Kasımpaşa Tersanesi'nde 66 işçi üç aylık ücretlerinin ödenmemesine karşı 23 Ocak'ta işbırakırlar.

1875 yılında birikmiş ücretleri için tersane işçileri 9 Haziran'da, ücret sorunu için Sirkeci İskele işçileri 13 Ekim'de işbırakırlar.

1876 yılında ücret nedeniyle Hasköy Tersanesi işçileri 16 Şubat'ta işbırakırlar, Araba ve Minibüs İşletmesi işçileri işbırakmakla kalmazlar, şirket yöneticisinin arabasını devirirler, kendisini hırpalarlar. Ücret nedeniyle Haydarpaşa Demiryolu işçileri,ücretlerinin ödenmemesi, üzerine Fişekhane işçileri 19 Nisan'da, ücret sorunuyla Tersane işçileri 23 Nisan'da işbırakırlar.

1878 yılında ücret sorunu ile İstanbul'da terziler, duvarcılar, ayakkabıcılar işbırakırlar.

1879 yılında çalışma saatlerinin kısaltılması istemiyle 500 kadar yapı işçisi 11 Mart'ta, ücret nedeniyle Haydarpaşa Demiryolu işçileri 11 Mart'ta, Şirket-i Hayriye işçileri 25 Mart'ta, İstanbul Muhasebecileri (saymanları) 10 Temmuz'da, tersane işçileri 11 Temmuz'da işbırakırlar.

1880 yılında, ücret sorunu ile vapur işçileri 4 Şubat'ta işbırakırlar, fakat grevleri askersel tersaneden getirilen işçilerle kırılır. Ücret sorunu ile Haydarpaşa Demiryolları işçileri 28 Şubat'ta, Tophane işçileri 15 Haziran'da işbırakırlar. Tatavla'da kunduracıların 13 Ekim'de başlattıkları işbırakma, polisin kırmak istemesine karşın sürdürülür. Haliç

vapurları çalışanları başarılı olur, ücret artışı için 25 Kasım'da işbırakırlar.

1885 yılında, ücret artışı istemiyle Odun Deposu işçileri 11 Nisan'da işbırakırlar.

1886 yılında, pazar günlerinin tatil olması istemiyle Beyoğlu mağaza işçileri 1 Şubat'ta işbırakırlar.

1906 yılında Reji Tütün işçileri ve İstanbul Basımevi Dizgicileri (Mürettipleri) işbırakırlar.

1907 yılında ücret artışı, çalışma saatlerinin azaltılması istemiyle İskeçe'de Türk, Bulgar, Rum işçileri işbırakırlar ve istekleri yerine getirilir. Reji Tütün işçileri işbırakırlar, fakat işbırakma sert bir biçimde bastırılır.

1908 yılında ücret artışı, sendikal hakların tanınması, sevilmeyen yöneticilerin değiştirilmesi, gece çalışanlara iki kat gündelik verilmesi, hastaların işten çıkarılmaması, işten atılanların geri alınması, ağır çalışma koşullarının düzeltilmesi ve grevdeki arkadaşlarını desteklemek amacıyla İmparatorluğun hemen her yanında saptanabilen aşağı yukarı 28 işbırakma eylemi görülür. Aydın demiryolu işçilerinin üstüne lokomotif sürülerek, Mecidiye zırhlısı ile İzmir'e asker çıkarılarak grev bastırılır. Ereğli şirketi kömür ocaklarında işbırakan işçilerle jandarma arasında çatışma çıkar; Zonguldak'a grevi bastırmak için asker çıkarılır. Bağdat demiryolu işçi ve memurlarının işbırakması, zor kullanılarak bastırılır. Buna karşın Anadolu Demiryolu işçilerinin ise istekleri kabul edilir. Balya-Karaaydın madenlerinde işçilerin işbırakmaları hükümet güçlerince bastırılır. Adana'da işçiler iki pamuk fabrikasına el koyarlar. Şirket-i Hayriye işçilerinin işbırakması atlı polislerle önlenir. Orizdibak Mağazaları gibi özel iş yerlerinde işçiler ve diğer görevliler işbırakırlar.

Bütün baskılara ve "Tadil-i Eşgal Kanun"a karşın Osmanlı Dönemi'nde işçi sınıfı işbırakmaları sürdürdü. 1909 yılında, Selanik'te ilk kez 1 Mayıs'ta işçi gösterileri yapılır. Hasanağa Tütün deposu işçileri ve İzmir "Ticarethane" (Tecimevi) görevlileri işbırakır.

1910 yılında İstanbul'da işçiler 1 Mayıs gösterileri düzenler; İstanbul tramvay işçileri 18 Mayıs'ta, Kızılçeşme Debbağ (tabakhane-deri işlem

evi) işçileri 17 Haziranda, Manastır dokuma işçileriyle Bursa ipek işçileri; Ağustos'ta, İstanbul kömür yükleme işçileri, İstanbul Dersaadet tramvay işçileri, Recep Aslan Ayakkabı Atölyesi işçileri, bilecik dokuma işçileri, Zonguldak maden işçileri 11 Ağustos'ta işbırakırlar. Zonguldak işbırakımı sert saldırılara, tutuklamalara uğrar, devlet işçileri sıkı bir denetim altına almaya çalışır.

1911 yılında Selanik Basınevcileri Ocak ayında, Cibali Tütün işçileri 2 Nisan'da işbırakırlar. Türk, Bulgar, Rum ve Yahudi işçilerin katılımıyla Selanik'te 1 Mayıs'ta büyük işçi gösterileri düzenlenir, Enternasyonali söyleyen işçiler kent içinde yürüyüş yaparlar. İskece Tütün işçileri yine 1 Mayıs'ta, Bulgaristan demiryolu (şimendifer) işçileri 18 Haziran'da, İstanbul Un Fabrikası işçileri 3 Eylül'de, Kasım ayında Zonguldak maden işçileri, Selanik tütün işçileri işbırakırlar. İzmir-Karahisar (Afyon) demiryolu işçileri aynı yıl içinde işbırakırlar.

1912 yılında, Drama tütün işçileri 1 Mayıs'ta, İzmik yol işçileri 13 Temmuz'da işbırakımına giderler.

1913 yılında, İzmir liman işçileri 6 Eylül'de; 1914 yılında Ereğli kömür işçileri işbırakımı yaparlar.

1919 yılında Şirket-i Hayriye ve çalışanları verilmekte olan ekmek kesildiği için Ocak ayında direnişe geçerler. Üyelerinin çoğunun Şirket-i Hayriye ve tramvay işçilerinin oluşturduğu Türkiye Sosyalist Fırkası 20 Şubat'ta kurulur. İş bırakan Reji işçileri, Rejinin paket basımevlerinde çalışan işçileri işbırakmaya çağırır. İzmir'in sömürgeci güçlerce ele geçirilmesi (işgali) üzerine yapılan gösterilere işçiler de katılır. Özellikle Sultanahmet Alanı'nda yapılan büyük gösteriye binlerce işçi katılır. Temmuz ayında Hisar İskelesi'nde işçiler isteklerini kabul ettirinceye değin işbırakınayı sürdürürler. Ağustos ayında Tersane işçileri bir yardımlaşma örgütü kurarlar, Türkiye Sosyalist Fırka'sının (partisinin) Kasımpaşa şubesini oluştururlar. TSF, Deniz Kuvvetleri (Bahriye) ve İçişleri (Dahiliye) Bakanlıklarına bavurarak işçilerin çalışma saatlerinin haftada 48 saate indirmesini, haftada bir gün tatil yapılmasını,emekli sandığının düzenlenmesini ve işçilerin yönetime katılmasını ister.

22 Eylül 1919'da Dr. Şefik Hüsnü ve Ethem Nejat Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı (T.İ.Ç.S.F) kurarlar. Ekim ayında T.İ.Ç.S.F.

2000 işçi delegeyle büyük bir kurultay düzenler.. İstanbul'da yük taşıyıcıları aynı anda boykota giderler. 1300 tersane işçisinin çalışma saatlerinin günde 9 saate indirilmesi, haftada bir gün tatil yapılması, emekli sandığının düzene sokulması için işbırakırlar ve başarı elde ederler.

1919 Aralık ayında Şirket-i Hayriye görevlileri aylıklarının artması, 25 yılda emekli olunması, iş saatlerinin azaltılması, hastalananlara şirketçe bakılması isteklerinin yerine getirilmesini, yoksa işbırakacaklarını bildirirler. Adana halkının işgalcilerle işbirliği yapmasını isteyen bir bildirinin basılmasını Adana Türközü Basımevi'nin dört işçisi önler. Bu işçilerin işten çıkarılması üzerine basımevinin bütün işçileri işbırakırlar.

Kurtuluş Savaşı başladığında işçi örgütleri, Haliçmavna İşçileri Derneği, Yapıcılık İşçileri ve Zeytinburnu Savaş Sanayisi (İmalat-i Harbiye Fabrikası Yardım Derneği) savaşı etkin olarak desteklerler. Mavnacılar silahların kaçırılmasında, yapıcılık ve fabrika işçileri silahların saklanmasında önemli rol oynarlar."[39]

"10 Eylül 1920'de T.K.P. kurulduğunda işçi sınıfı yoktu, ama partisi vardı; şimdi (1995'te) ise işçi sınıfı var ama partisi yok" diyenlere, "O zaman da işçi sınıfı vardı, fakat nicelik olarak azdı" diye yanıt verilmesi gerçeğin anlatımı olur.

DİPNOTLAR

1. Korkut Boratav, "Türkiye'de Devlet, Sınıflar ve Bürokrasi; Çağlar Keyder'in Kitabının Düşündürdükleri", Marksizm Gelecek Sayı; 3, 62-63
2. Sedat Şen, İşçi Sınıfı Eylemleri ve Devrimimiz, s.5
3. M. Şehmus Güzel, Türkiye İşçi Sınıfı Hareketi, s.13
4. Emin Türk Eliçin, Kemalist Devrim İdeolojisi, s.130
5. Karl Marks, Türkiye Üzerine (Şark Meselesi), s.16
6. Engels, Neue Zeit'ta yayımlanan makale, alıntılayan Riazanov, aktaran Selahattin Hilal, Türkiye üzerine yapıtının çevirisine yazılan önsöz, s.8
7. İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihçesi, s.53
8. İsmail Cem a.g.e.. s.80
9. Oya Sencer, Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi, s.29-30
10. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, s.1739-1741
11. Karl Marks, F. Engels, Alman İdeolojisi (Feurbach) s.42
12. Karl Marks, Kapital, Cilt 1, Sol Yayınları, Çev. Alaattin Bilgin, s.373
13. Ersin Irmak, Dünden Bugüne Kapitalist Gelişme ve Türkiye Ekonomisi
14. Doğan Avcıoğlu'ndan aktaran İsmail Cem, a.g.e. s.263
15. Mustafa Akdağ, İktisadi ve İçtimai Tarih, Cilt 2, s.207-208
16. Mustafa Akdağ, a.g.e. Cilt 2, s.208
17. Stefanos Yerasimos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Cilt 2, s.613-614-615
18. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt 6, s.1759
19. Cilt 6, s.1766-1767
20. Emin Türk Eliçin, a.g.y. s.82
21. Oya Sencer, a.g.y. s.47
22. Stefanos Yarasimos, a.g.y. s. 645
23. Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, Cilt 1, s.187
24. İsmali Cem, a.g.y. s.272
25. Stefanos Yerasimos a.g.y. s.915
26. Karl Marks, a.g.y. Cilt 1, s.182-183
27. Karl Marks, a.g.y. Cilt 1, s.183

28. Sabahattin Selek, Milli Mücadele, Anadolu İhtilali, s.54-55
29. Doğan Avcıoğlu'ndan aktaran, Stefanos Yerasimos a.g.y. Cilt 2, s.931
30. Kemal Sülker, "100 Soruda Türkiye İşçi Hareketleri"nden aktaran Stefanos Yarasimos, a.g.y. Cilt 2, s.931
31. Oya Sencer, Türkiye'de İşçi Sınıfı'ndan aktaran Stefanos Yarasimos, a.g.y. Cilt2, s.931-932
32. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. Cilt 1, s.202-203
33. Lenin, Emperyalizm, s.23
34. DİE, 1973, s.12'den aktaran Sedat Şen a.g.y s.15
35. Karl Marks, F. Engels, Seçme Yapıtları 1, Komünist Partisi Manifestosu, s.157-158
36. Bilsay Kuruç İktisat Politikalarının Resmi Belgeleri, s.21'den aktaran Doğan Acoğlu, a.g.y. Cilt 1, s.334
37. M. Şehmus Güzel, a.g.y. s.25-26-27-28-29
38. a.g.y. s.57
39. Sedat Şen, a.g.y. s.32-38

İKİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET'İN İLK YILLARI

A) Kurtuluş Savaşı

Türkiye'deki sınıfsal yapıdaki dönüşümlerin ve sınıfların niteliklerinin oluştuğu Cumhuriyet dönemi, Ulusal Kurtuluş Savaşı temeline dayanır. Günümüzde 1919-1922 yılları arasında yapılan savaşın "Kurtuluş Savaşı" ve "Ulusal Bağımsızlık" nitelikli olup olmadığı tartışma konusu yapılmaktıdır. Bu tartışmayı yürütenlerden Doç. Dr. Fikret Başkaya, düşüncesini açıklamaktan dolayı Terörle Mücadele Yasası gereğince hüküm giydi ve uzun sayılacak bir süre hapiste kaldı. Düşüncesinden dolayı insanların cezalandırıldığı bir ülke ve ortamın demokratikliği kuşkuludur. "Osmanlı İmparatorluğu hiçbir zaman doğrudan sömürge olmadı. Yıkıldığı güne kadar emperyalist Batı'nın ekonomik-diplomatik bir yarı sömürgesi durumunu muhafaza etti."diyen Fikret Başkaya, bu temelde "Milli Mücadele"nin "Kurtuluş Savaşı" ve "Anti- Emperyalist Bir Hareket" olmadığını, imparatorluğun birinci paylaşım savaşında emperyalist devletlerin yanında yer aldığını belirtiyor.[40]

Daha ileriki bölümlerde Komünter'in ve Lenin'in "Milli Mücadele"yi "Anti- Emperyalist" ve "Kurtuluş Savaşı" saymakla ve Türkiye'ye yar-

dımda bulunmakla yanıldıklarını vurguluyor. Gerçekten Radek, Komünist Enternasyonal'in 1922 yılında yapılan kurultayında, "Türk Komünistlerine şunu söylediğimiz için bir an bile pişmanlık duymadık: Ayrı bir parti halinde örgütlendikten sonra ilk göreviniz, Milli Kurtuluş Hareketi'ni desteklemek olacaktır. Türk halkının bütün geleceği söz konusudur. Türk halkı kendini kurtarabilecek mi, yoksa dünya kapitalizminin kölesi mi olacaktır? Mesele budur." demekle, "Milli Mücadele"yi "Kurtuluş Savaşı" ve "Anti Emperyalist" nitelikli gördüklerini belirtmektedir. [41]

Osmanlı İmparatorluğu'nun hiçbir zaman sömürge olmadığı, yarı sömürge olduğu doğru olabilir. Fakat sormak gerekir: Türkiye'ye saldıran, topraklarına eylemli olarak el koyan İngiltere, Fransa ve İtalya emperyalist ülkeler değil miydi? Amaçları neydi? Yunanistan'ı onlar isteklendirmiş ve desteklememişler miydi? "Ulusal Kurtuluş Savaşı" verilmeseydi ya da başarıya ulaşmasaydı sonuç ne olurdu? Dış emperyalist ülkelere ve ulusal nitelikli olmayan, yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'ne karşı çok zor ve ağır koşullar altında Sovyetler Birliği'nin yardımıyla sağlanan ve başarılan "Milli Mücadele", Yunan ve Bulgar halklarının savaşı gibi niçin "Ulusal Bağımsızlık Savaşı" sayılmasın?

Fikret Başkaya'nın yapıtının bütününde ve onun gibi düşünenlerin görüşlerinde, yukarıda sorulan sorulara yanıt bulunamadığı için "Milli Mücadele", "Ulusal Kurtuluş Savaşı"dır ve bu savaşın sonunda kurulan görece de olsa "Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti"dir. Tarihsel maddecilik gerçekçi olmayı gerektirir. Gerçek olan "Ulusal Kurtuluş" temelinde bir Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığıdır. Söz konusu olan bu gerçeği kabul ederek emekten yana, anamalcılığa karşı savaşım vermek ve bu savaşımı başarmaktır. Yoksa gerisi düşünce bakkallığıdır.

Kentsoyluluk, dünya genelinde özellikle, tekelci anamalcılık döneminde gericileşmiştir. Türkiye'ye saldıranlar, bu gerici tekelci kentsoyluluğun egemen olduğu ülkelerdir. Buna karşılık, geçimlikçi Osmanlı düzenindi, Tanzimat'tan bu yana, küçük kentsoyluluğun bir tabakası olan bürokrasinin, orduda odaklaşan aydınların ülkeyi kendi pazarı olarak tutmayı isteyen kentsoyluluk ülküsü (ideolojisi) ve öncülüğü

doğrultusunda, bir bölüm ağanın, eşrafın, az sayıda ulemanın ve bunların etkisiyle köylülüğün katılımıyla Ulusal Kurtuluş ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı yürütülmüş ve gerçekleştirilmiştir.

Kuşkusuz, ağır ve asıl yükünü üretici sınıf olarak, nüfusun büyük çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu halkın taşıdığı Ulusal Kurtuluş Savaşı "halka rağmen yapılmıştır".[42] Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşı Atatürk'ün 21 Aralık 1921 tarihli demecinde söylediği şu sözlerde anlam ve anlatımını bulmuştur: "Biz hayatını, bağımsızlığını korumak için çalışan emekçi kişileriz, zavallı bir halkız. Mahiyetimizi bilelim. Halkçılık, toplum düzenini emeğine, haklarına dayandırmak isteyen bir toplumsal öğretidir. Biz bu hakkımızı, bağımsızlığımızı korumak için, bizi mahvetmek isteyen emperyalizmle, bizi yutmak isteyen kapitalizmle mücadeleyi uygun bulan bir mesleği takip ediyoruz. [43] [44]

B) Cumhuriyet'in Kuruluşu (1923-1929)

Cumhuriyet'in tutumsal (ekonomik) ve sınıfsal yapısının temellendirildiği, Cumhuriyet'in kuruluşundan önce 17 Şubat 1923 tarihinde küçük kentsoyluluğun bir kategorisi olan asker ve bürokrasinin denetim ve yönetimi altında yapılan "İzmir İktisat Kongresi" ile "Anadolu İhtilali, halkçı ve devletçi karakterini zaferden hemen sonra unutmuş ve liberal ekonomiye dönmüştür. Bu dönemde, tıpkı ittihatçıların yaptığı gibi, bir milli burjuva yetiştirme gayretine düşülmüş, ancak bazı kimselerin zengin olması sağlanmıştır. Bizzat Atatürk'ün kendi adına çiftlik yapması, bira fabrikası kurması, bu çabanın tipik örneğidir".[45] Asiye Eliçin,yazdığı önsözde, Sabahattin Selek'in bu saptamasını doğrular. "Emin Türk'e göre Türk Devrimi bir halk devrimi değil, bir burjuva devrimidir. Osmanlı kapıkulu devletçiliğinin vasiliği soysuzlaştırmıştır onu... Bu kapıkulu zümresi, kurulan düzende, yine eskiden olduğu gibi, halkı sömürü kaynağı olarak kullanmış, yanına toprak ağasını, kasaba eşrafını, kucağına da burjuva bebeğini alarak Tanzimat medeniyetçiliği ile Cumhuriyet'i yozlaştırma yoluna girmiştir". [46]

"İzmir İktisat Kongresi", bütün illerden gelen tecimer, sanayici, çiftçi, işçi vb. temsilcileri olmak üzere 1135 delege ile açılışını yapmıştır. "İstanbul tüccarı, Kurtuluş Savaşı kazanılır kazanılmaz örgütlenmiş ve

dışında kaldığı savaşın nimetlerinden yararlanmak için planlarını hazırlamaya başlamıştır".[47] Aynı zamanda yabancı anamalla işbirliği halindedir. Bu kurultaydan ancak tecimerlerden ve toprak ağalarından yana ağırlıklı kararlar çıkmış, devlet korumacılığında "liberal ekonomi". yeğlenmiştir. Bu kurultaydan köylülerden yana yalnızca aşarın kaldırılması kararı çıkar. Bu karar köylüler kadar ağaların da işine yaradığı için, hatta bir çeşit vergiden kurtuldukları için çıkmış olsa gerektir.

Gerçekten, "Yeni Cumhuriyet'in izleyeceği yönetimin adı milli iktisattır, kendisi devletçilik görünümündeki liberal politikadır, amacı kişilerin zenginleşmesiyle memleketi kalkındırmak, yabancı müteşebbisin (girişimci) yerine yerli özel müteşebbisi koymaktır. İktisat Kongresi'nin vazettiği düstur, (tutumsal kurultayın koyduğu kural) devletin ancak hususi sermayenin (özel anamal) yetmediği müesseseleri kurmak için yatırım yapmaktır." [48]

Musatafa Kemal, bu kurultaydaki sözlerinde, özel girişime dayanan bir tutumun (ekonomi) çerçevesini çizmektedir. "Kanunlarınıza riayet şartıyla, ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye hazırız. Ve şayanı arzudur ki ecnebi sermayesi bizim sermayemize, servetimize inzimam etsin (katılsın, eklensin)" demektedir.[49]

Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e güçlü bir toprak ağası ve eşraf sınıfı ile zayıf da olsa yabancı anamalın desteklediği tecim ve sanayi kentsoylu sınıfı devredilmiştir ki, Mustafa Kemal bunları aşamamıştır. İstese de aşamazdı. İlk Sovyet Büyükelçisi Aralov'la toprak reformu konusunda aralarında geçen şu konuşma bunu doğrulamaktadır. "Ama şu anda biz bunu yapamayız. Birçok zümrenin kinini üstümüze çekmiş oluruz. Onlar bizden uzaklaşır ve istilacıları kovmak, halkın kurtuluşunu ve ülkenin bağımsızlığını sağlamak gibi başlıca görevimizi yapmaya engel olurlar. Milli davamızı çözümledikten sonra köylü ile uğraşabiliriz.[50]

Bu söz ve sonraki uygulamalar da gösteriyor ki, önder ne kadar büyük ve etkili olursa olsun, onu toplumsal yapı ve toplumsal sınıflar bağlar. Kaldı ki Mustafa Kemal, 1789 Fransız Kentsoylu Devrimi'ni benimseyerek, küçük kentsoylu (küçük burjuva) nitelikli bir kişilik

sergilemektedir. Aralov'la yaptığı konuşmada söylediği sözler bunu doğrulamaktadır. "Türkiye'de sınıflar yok. Türkiye'de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayi yok. Bizim burjuvazimizi ise henüz burjuva haline getirmek gerekiyor. Ticaretimiz çok cılız, çünkü sermayemiz yok. Yabancılar bizi eziyor. Benim amacım, milli ticareti kalkındırmak, fabrikalar açmak, yeraltı zenginliklerini meydana çıkarmak, Anadolu tacirine yardım etmek, zenginleşmesini sağlamaktır."[51] Bu görüşler yıllarca ulusal bayramlarda asılan pankartlara "İmtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz" biçiminde yansımıştır. Zamanla anamalcı düzende bu özdeyişin geçersizliği anlaşılmış, görülmüştür. Ayrıca, Mustafa Kemal'in bu sözleri bir veri olarak alınacak olursa, Kemalizm gücünü temsil ettiği kentsoylu sınıfın maddi varlığından çok, son çözümlemede, ülküsel (ideolojik) tekelinden alıyor.

İşçi sınıfına gelince, Mustafa Kemal, "Sizin Rusya'da mücadeleci, emektar bir işçi sınıfı var. Ona dayanmak mümkündür ve dayanılmalıdır. Bizde işçi sınıfı yoktur, köylüye göre ağırlığı çok azdır. Fabrikalarımız parmakla sayılacak kadar azdır" demektedir.[52] Burada şunu belirtmek gerekir ki, orta ve az topraklı, topraksız 950.000, %95 köylü ailesi örgütsüz ve güçsüz olduğu için etkili olamamakta, buna karşılık 50.000, %5 derebeyi ve toprak ağası etkili olmakta ve "İzmir İktisat Kongresi"nde devlet çiftlik ve topraklarının köylüye dağıtılması önerisine bile "Özel mülkiyete müdahaleye yol açar" diye karşı çıkarlar ve köylüye toprak dağıtımını daha baştan engellerler. Bu durum Atatürk'ün "Köylü yurdun efendisidir" özdeyişine, İnönü'nün "Biz Anadolu'nun ortasında kurulmuş bir köylü devletiyiz" nitelemesine karşın böyle gelişir. Kaldı ki, 1927 sayımına göre, 13.648.018 nüfusun %75.8'i köyde, %24.2'si kentlerde yaşamaktadır.

1923 rakamları daha çok yapımevi (imalathane) niteliğinde olan 386 işyeri ve 20.000 sanayi işçisi olduğunu göstermektedir. "Ülkede birkaç fabrika dışında ulusal denebilecek ve ulusal gereksinimi karşılayacak tek bir sanat yoktur. Yabancı ülkelerden gelen mallara direnebilecek pek az el tezgâhı kalmıştır."[53] Durum, "çiviyi bile dışardan alıyoruz" söylemine uygun düşmektedir.

1923 yılında Türkiye'nin dışalımı 145.000.000, dışsatımı 85.000.000 TL.'dir. Görüldüğü gibi açık 60.000.000TL.'dir.[54] Ülkenin gereksindiği bütün işlenmiş maddeler, önemli sayıda dışardan gelmektedir.

Yabancı şirketlerin tutumdaki (ekonomideki) yerlerini koruduğu görülmektedir. Özellikle demiryolları elektrik ve ulaştırma şirketleri, İstanbul ve İzmir rıhtım işletmeleri yabancı şirketlerin elindedir. Düyunu Umumiye'ye olan 86.000.000 liralık dış borcu devralmıştır. 1930'da ödenmeye başlanan bu borç ancak 1954'te kapanabilecektir.

1923-1929 yılları arasında, Türkiye tutumunda (ekonomisinde) ana çizgileri "İzmir İktisat Kongresi"nde belirlenen "liberal ekonomi" politikaları uygulanır. Daha sonra, İttihatçılar'ın kurduğu "İtibar-ı Milli Bankası"nı da yutacak olan İş Bankası, 1924 yılında 1.000.000 lira anamal ile kurulur. Banka anamalının 250.000 lirasını, Hint Müslümanlar'ından kendisine gelen yardımın bir bölümünü Mustafa Kemal başlangıç anamalı olarak verir. Türk kentsoyluluğunun banka deneyimi, sözü geçen, 1908'de kurulan İtibar-i Milli Bankası'ndan gelir. 1927 yılında İş Bankası bu bankayı yutar ve anamalını 4.000.000 liraya çıkarır.

1924 yılı Temmuz ayında, anonim şirket olarak kurulan İş Bankası'nın amacı, yerli birikimlerin en iyi biçimde değerlendirilmesi ve kredilerle bir yandan yerli girişimciyi, diğer yandan ulusal tutumu (ekonomiyi) yabancı anamaldan bağımsız hale getirmektir.

1925 yılında devlet işletmelerinin özel girişimcilere devredilmesini öngören 633 sayılı yasayla, Sanayi ve Maadin Bankası kurulur. 12 Nisan 1925, 25 Ocak 1926, 24 Mart 1946 tarihlerinde madencilik, petrol ve petrol arama gibi alanlarda özel girişimcilere geniş ayrıcalıklar dağıtılır.[55]

1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu, kentsoylulara vergi indirimi, yeni fabrikalara kamu mülkiyetindeki toprakların ya da yapıların verilmesi, ucuz ulaşım ve depolama olanaklarının sağlanması, yeni ürünlere prim verilmesi gibi ayrıcalıklar yaratır. 1923'te 1912'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan şirket sayısı 1500 iken, 1931'de 2300 olur. İşletmelerin sayıca %10'u, tüm üretimin %73'ünü denetler. Aynı işletmelerde sanayi işçilerinin %73'ü çalışmaktadır. [56]

Osmanlı döneminde yabancı anamalın çıkarları doğrultusunda çıkarlarını geliştiren işbirlikçilere yerli sanayinin kurucuları ve güdümleyici güçleri gözüyle bakılmıştır. Bu işbirlikçi kentsoyluluğun yabancı anamaldan kopuk olarak varlığını sürdüremeyeceği anlaşılmıştır. 1924'te İzmir'de toplanan Sanayi Kongresinde, ulusal sanayici ve işadamını kesinlikle yetiştirmek ve yetişmesi için kolaylıklar sağlanması amaçlanıp gereği yerine getirilerek devletin bütün olanaklarından yararlanan bu sınıf, kısa sürede yabancı anamala paravanlık eden kuruluşlar örgütlemiş, bağımsız olarak varlığını sürdüremeyeceğini göstermiştir.[57]

Yabancı anamala önceleri tanınan indirimin gümrük duvarlarının 1929 yılına değin kaldırılamayacağının Lozan Anlaşması'nda öngörülmesi, Osmanlı borçlarının üçte ikisinin Cumhuriyet hükümetlerince üstlenilmesi, aşar vergisinin kaldırılması, siyasal bağımsızlığı pekiştirecek olan tutumsal (ekonomik) bağımlılığın tezelden sağlanamaması, yabancı anamala olan gereksinimi belirgin ölçüde arttırır. 1929 Dünya tekelci anamalcılığın büyük bunalımı anamalın azalmasına, Cumhuriyet tutumunun (ekonomisinin) içe kapanmasına neden olur. 1929 sonrası yabancı tekelci anamal uluslaştırmaya, dışalıma yüksek gümrük uygulamaya başlar.[58] Liberal tutumun yürümeyeceği anlaşılarak, açıktan devletçilik yapılmaya, devlet eliyle kentsoylu yetiştirmeye başlanır.

1920-1930 yılları arasında yabancı anamalın kurulan 201 anonim şirketten 66'sında yer aldığı saptanır. Yabancı anamallı ortaklıkların toplam sermaye (73 milyon) içindeki payı % 43 (31,5 milyon) kadardır. Yabancı anamallı ortaklıklar, sanayinin dokuma, gıda, çimento, elektrik, havagazı, gibi kesimlerinde yoğunlaşır. **H. Kıvılcımlı** 1929 bilançosuna atıf yaparak Türkiye'de 166 şirket bulunduğunu, bunun % 80.12'sinin yerli nitelik taşıdığını, yerli şirketlerin % 47.37'sinin toplam sermayenin % 74.36'sını elinde tuttuğunu, fakat bu şirketlerin yönetim kurullarında görevli 625 kişiden 181'inin yabancı uyruklu olduğunu belirtir.[59]

1920-1926 yılları arasında yerli anamalın olanaklarıyla 5 beygir gücünde motorlu 626 atölye ve küçük fabrika, 69 sermaye şirketi, 223 büyük un değirmeni, 116 hızar atölyesi, 25-60 beygir gücünde 61 dokuma fabrikası kurulur, demiryolu yapını hızlanır, Alpullu ve Uşak

şeker fabrikaları kurulur. Bu dönemle ilgili güvenilir istatistikler bulunmamakla birlikte, kentlerde 200.000 kadar ücretli işçinin yaşadığı kabul ediliyor.[60]

P. Kutaygorodski "Türkiye İşçi Hareketi, Komünist Enternasyonal Dergisi, sayı 1925 (Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi Derlemesi) s. 148'den Esin Irmak'ın aktardığına göre, bu dönemde 5 bini örgütlü 8 bin demiryolu işçisi, 8 bini örgütlü 25 bin maden işçisi, 12 bini örgütlü 40 bin fabrika işçisi, 4 bini örgütlü 12 bin yapıcılık (inşaat) işçisi, 1500'ü örgütlü 3 bin tramvay işçisi, 2 bini örgütlü 7 bin liman işçisi, 5 bini loncalarda örgütlü 10 bin sürücü ve arabacı, 7 bini örgütlü 25 bin tütün işçisi, hiç örgütlenmemiş 15 bin mevsimlik işçi, bini örgütlü 1500 basımevci, 10 bini örgütlü 20 bin liman hamalı olmak üzere, 171.000 işçi çalıştığı saptanır.[61] Büyük çoğunluğu Osmanlı döneminden devrolunan bu işçiler, bilinç düzeyi ve örgütlenebilme bakımından zayıftır ve henüz köylü geleneğinden kopmamıştır.

1923-1929 yılları arasında dışardan 2500-3000 traktör satın alınır. 1927 yılında yapılan tarım sayımında, ülkenin bütününde 15.711 tarım makinesinin bulunduğu görülür. [62]

1927 sanayi sayımına göre, 63.245 işletmede 256.855 işçi çalışır haldedir. İşletmelerin %4'ü fabrikadır. [63]

1923-1929 yıllarında adı "liberal" konmuş olsa da özgür yarışma (serbest rekabet) oluşamaz. Bu dönemde daha çok kentsoylu sınıfının çıkarları korunur. Bu da her alanda bireysel özgürlük ve kişisel davranışlar olmaması ile sağlanır, kentsoylu şımarık bir bebek gibi beslenir.

Osmanlı döneminde başlayıp Cumhuriyet'in ilk yıllarında sürdürülen anamalcılık, ülkeye giren yabancı anamalın yerli ortaklar bulması yoluyla oluşur. Küçük üreticiler isteklendirme yoluyla anamalcılaştırılır. Büyük topraklılardan, bürokrasiden sanayileşmeye ve tecime yönelenler olur. Bezirgânın, tefecinin elindeki anamal, üretime yönlendirilmeye çalışılır.

C) Cumhuriyet'in Kuruluş Dönemi Genel Getirileri

Her şeyden önce devletin biçimi değişir, geçimlikçi (feodal) bir düzenden, daha ileri bir düzen olan anamalcı, kentsoylu bir düzene geçilir. Cumhuriyet kentsoylu, ulusal bir devlet olur. Devlet sınırları içinde yaşayan her insan kul olmaktan kurtulur, yurttaş sayılır. Geçimlikçi düzenin din ülküsünden (ideolojisinden) kentsoyluluğun ülküsü, ulusçuluğa geçilir. Biçimsel olarak böyle görünmesine karşın, uluslaşmak uzun bir süre alır. Bu dönemde eğitim-öğretim, Batılı kültür yaygınlaştırılmaya çalışılır. Latin harflerinin kabulü, hafta tatilinin anamalcı ülkelere göre ayarlanması, Hicri takvim yerine Rumi takvimin kabul edilmesi, "Millet Mektepleri", "Halkevleri" ve daha sonra "Köy Enstitüleri"nin açılması buna birer örnektir. Eğitimde, Öğretim Birliği Yasası'yla başlayan laik eğitim, dinsel eğitimin yerine geçer. Bilimsel düşünceye ve bilimsel çalışmaya yer ve önem verilir. Laiklik kentsoyluluğun ülküsüdür. Daha özgür, daha bağımsız, daha bilimsel ve daha çağdaş düşünmeyi, bilgilenmeyi getirir. Bununla birlikte altyapı değişikliği yapılmadan kentsoylulaşmak, geçimlikçi sömürüyü artmak eğitimden beklenir; bu nedenle eğitime taşıyabileceğinden çok fazla bir yük yüklenir. Bu yüzden bütün iyilikler ve kötülükler, başarılar ve başarısızlıklar, eğitime ve haksız olarak öğretmenlere maledilir. Yeri gelmişken bu sakıncayı özellikle belirtmek gerekir. Çünkü eğitim bir üst yapı kurumudur, toplumsal yapının değişmesinde etkili olabilir, fakat belirleyici değildir. Bir toplumda egemen sınıf kendi egemen ülküsü, felsefesi doğrultusunda eğitime yön verir. Eğitimin işlevi konusundaki bu abartılı sakıncaya değindikten sonra, asıl konumuz Cumhuriyet'in genel getirilerine dönelim.

Yukarıda sözü edildiği gibi, altyapı değiştirilmez, toprak reformu yapılmaz; köylü nüfusa, özellikle topraksız ve az topraklı köylüye toprak dağıtılmaz; fakat aşar kaldırılır ve köylü hiç değilse kesenekçiden (mültezimden) kurtulur.

Yurttaşlık Yasası'yla kadın erkek eşitliği sağlanmaya çalışılır, kalıt (miras) hukuku değişikliği ile, kadına da eşit kalıt hakkı tanınır. Yine bu yasayla, imam nikâhı yerine daha çağdaş olan resmi nikâh getirilir. Böylece kadına daha insanca davranılmasına, kadının kendi haklarını

kendisinin savunmasına, kendi kurtuluşunun nerede olduğunu anlamasına yol açılır. Kâğıt üzerinde de kalsa, hiç değilse yasalarla her insan kul değil, eşit yurttaş sayılır. Şapka ve giyim değişikliği görünüşte olsa bile, kişilerde geri dönülmez, uygar dünya ile ilişkileri kolaylaştıran alışkanlıklar geliştirir.

Sakıncalarına karşın, anamalcı düzene geçiş kadınların iş yaşamına atılmalarına, analık, ev işleri ve tarım dışında, başka kesimlerde üretici olmalarına; üretimi etkilemelerine olanak sağlar. Öğretmenlik gibi mesleklerde zamanla neredeyse erkeklerle eşit düzeye gelirler.

Geçimlikçi düzenin ağır ağır olsa da arıtılması, anamalcı düzenin gelişmeye ve kurumlaşmaya başlaması ile yüzyılların yarattığı, kökleştirdiği "bir lokma, bir hırka ile yetinme" felsefesi bir yana bırakılarak daha iyi, daha güzel, daha ileri, daha gönençli bir yaşama kavuşma istek ve çabası yaratılır. Toplum kapalı, ilkel ve geri bir toplum olmaktan kurtulmaya, gelişen ve dünyaya açılan, dünyayla bütünleşen bir toplum olmaya yüz tutar.

Geçimlikçi düzenden daha ileri bir düzen olan anamalcı düzene geçiş ve ilerleme, ilerde görüleceği gibi kuşkusuz sınıfsal yapıdaki dönüşümleri luzlandırır, geliştirir; sınıfların niteliklerini değiştirir.

"Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşımı tarihi" olduğuna anamalcı düzen, kentsoyluluk gibi mezar kazıcısı işçi sınıfını da bağrında barındırdığına, anamalcı düzenin bütün haksızlık, bozukluk, yolsuzluk ve yozluklarının eytişimsel olarak bir ileri düzende ortadan kaldırılacağına göre, 1923-1929 yılları arasında işçi sınıfının konumunu, örgütlerini ve tepkilerini irdelemek gerekir.

D) 1923-1929 Yılları Arasında İşçi Sınıfı

1-İşçi Sınıfı Örgütleri

Daha önce, Kurtuluş Savaşı süresince işçilerin işbırakarak ve çeşitli biçimlerde savaşı desteklediklerine, bu kendiliğinden oluşan etkinliklere 20 Şubat 1919'da kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF) ile 22 Eylül 1920'de kurulan Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)'nin yardımı ve katkıda bulunduklarına kısaca değinildi. TSF, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın devamı olarak sosyalist Hüseyin Hilmi ve arkadaş-

larınca kurulur. TSF, İstanbul'da, Hersek'de, Konya'da, Ankara'da, Edirne'de üye sayıları 5000'e varan işçi dernekleri ve sendikaları kurdurur. 1919'daki seçimlere İstanbul'da iki adayla katılır, fakat bir sonuç alamaz. TSF, sosyalist Hüseyin Hilmi'nin diktatörce tutumu ve diğer nedenlerle etkisizleşir. TİÇSF ve hiçbir zaman yasal olarak tanınmayan 10 Eylül 1920'de kurulan TKP, işçi sınıfı içinde önemli ölçüde taban bulur, azımsanmayacak bir etkinlik gösterir. 1922'den başlamak üzere TİÇSF ve Aydınlık dergisi çevresindeki aydınlar, işçiler, 1923'te ve sonrasında işçi örgütleri üzerinde etkisini sürdürür. Mustafa Suphi önderliğinde 15 TKP yöneticisi 28-29 Ocak 1921'de Trabzon açıklarında öldürülürler.

Prof. Dr. M. Şehmus Güzel'e göre "bu etki 1940'lardaki ve daha sonraki köktenci sendikalara değin uzanan yolun ilk mihenk taşlarını oluşturmuştur."[64]

İşçilerin hiçbir ilgisi olmadığı halde, doğudaki ayaklanmalar ve gericilik bahane edilerek, 4 Mart 1925 tarih ve 574 sayılı Takrir-i Sükun Kanunu ile, her türlü etkinliğin, örgütlenmesi yasaklanır, basın susturulur. Böylece işbirlikçi, asalak kentsoyluluğa anamal sağlanır.

TİÇSF ve TKP'nin önde gelen adlarından biri olan Şefik Hüsnü Deymer, "Anadolu Zaferi" başlıklı, 20 Eylül 1922 tarih, 9 sayılı Aydınlık'ta yayımlanan yazısında "Türk köylüsü ve yoksul halkı saldırgan orduları kovmak için tarihte eşi az görülen bir kahramanlık ve yiğitlikle savaştı. Elde edilen sonuçtan ezilenlerle birlik olan, halkı ve ulusların bağımsızlığını seven herkes gibi biz de sevindik" demektedir.[65] Bu tutuma karşın sözü geçen Takrir-i Sükun Kanunu gereğince partisi kapatıldı, kendisi İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanarak hüküm giydi.

İzmir İktisat Kongresi'ne 120-130 delegenin önerdiği "Dernekler - yani sendikalar- hakkının tanınmaması. Tatil-i Eşgal Kanunu'nun yeniden işçilerin hakkını tanınmak üzere tetkik ve tenzimi (incelenmesi ve düzenlenmesi)"[66] önergesi oybirliği ile kabul edildiği halde işletilemez ve Takrir-i Sükun Kanunu ile yasaklanır.

2- 1923-1929 Dönemi İşçi Eylemleri

Cumhuriyet öncesi, 1920 yılına değin, işçi eylemlerine daha önce değinildiği için, Kurtuluş Savaşı süresi içinde, daha çok sömürgeci güçlerce el konulan kentlerde yapılan işçi eylemlerine yer verildikten sonra, 1923-1929 yılları arasında görülen işçi eylemlerine yer verilecektir.

1920 yılı Nisan ayında Tramvay şirketi işçileri ve memurları 15 maddelik bir dilekçeyle yönetime başvurur, istekleri kabul edilmezse, 12 gün içinde işbırakacaklarını bildirirler; Rum ve Fransız gazete dizgicileri, Tünel işçileri işbırakırlar.

İşçiler 1 Mayıs'ta sömürgeci güçlerin ve Osmanlı Hükümeti'nin yoğun baskısına karşın 1 Mayıs'ı coşkuyla kutlarlar. Haliç-Karaköy üzerinden Beyoğlu'na yürüyen işçiler "Bağımsız Türkiye" pankartı taşırlar, Yürüyüş bitiminde bir miting yapılır.

Tramvay işçileri TSF desteğiyle ücretlerin arttırılması, iş saatlerinin azaltılması için, 1 Mayıs'tan 6 Haziran'a kadar işbırakırlar, tüm isteklerini kabul ettirirler.

Tersane işçileri TSF destekli işbırakırlar ve başarılı olurlar.

Kazlıçeşme işçileri TSF'nin maddi desteği ile işbırakırlar ve başarılı olurlar.

24 Temmuz'da, Deniz, Maden Kömürü Derneği'ne bağlı işçiler ücret artımı için TSF destekli işbırakırlar.

13 Ekim'de Şark Demiryolları işçileri işbırakırlar.

10 Kasım'da Tramvay işçileri yöneticilerden 8 kişinin işten atılması, işçi hastanesi kurulması, şirketin yabancı şirketlerle iş yapmaması, işçi çocukları için okul açılması, öğretmenlerin işçilerce seçilmesi, 8 saatlik işgünü isteklerini içeren 26 maddelik bir çizelgeyle yönetime başvururlar.

1921 yılında, 3 Şubat'ta Elektrik Şirketi işçileri % 100 zam isteği ile işbırakırlar, başarılı olurlar. [67]

15 Mart'ta Şirket-i Hayriye işçileri 28 maddelik bir istek bildirisiyle şirkete başvururlar.

16 Nisan'da Elektrik, Tünel ve Tramvay işçileri yaptıkları başvuru ile isteklerini kabul ettirirler, fakat 72 işçi işten atılınca, işçiler arkadaşlarının 48 saat içinde işe alınmasını isterler ve söz alırlar.

1 Mayıs'ta hepsi tatil yaparak Şirket-i Hayriye, Seyrüsefain, Haliç yönetimi ve Tramvay Şirketi işçileri 1 Mayıs'ı kutlarlar.

1922 yılında, 26 Ocak'ta 1500 İstanbul Tramvay işçisi 8 saatlik işgünü, ikramiyelerinin ödenmesi, işten atılan 6 işçinin işe alınması istekleriyle greve başlarlar. 1 Şubat'a kadar işe başlamaları istenir, 1000 temizlik işçisi işinden olur.

1 Mayıs'ta İstanbul'da ülkeye yabancıların el koymasına karşı eylemler yapılır. Bildiriler dağıtılır. Tütün işçileri işbırakma kararı alırlar, fakat polis baskısı ve gözaltına alınmalar işbırakmayı etkisiz bırakır.

1 Mayıs nedeniyle Adapazarı'nda İmalat-ı Harbiye işçileri geliri Hasta Sandığı'na verilmek üzere eğlence gecesi düzenlemeyi kararlaştırırlar, geniş tutuklamalarla izlenceyi uygulayamazlar.

Ankara'da İmalat-ı Harbiye, Şimendifer, Dekovil işçileri ve Basımevi dizgicileri istasyon çevresinde eş ve çocuklarıyla dünya işçilerine ve İstanbul İşçi Örgütleri'ne 1 Mayıs nedeni ile kutlama telgrafı çekerler.

İşçi Örgütleri Birlik Toplantısı (İşçi Teşkilatları Tevhit Konferansı) düzenlenir, İşçi Derneği kurulur.[68]

Görüldüğü gibi işçiler sömürgeci saldırı ve elkoymaya karşı direnç gösterirler, işbırakırlar, Kurtuluş Savaşı'na katılırlar. Buna karşılık kurtuluştan ve Cumhuriyet'ten sonra işçi eylemleri azalır. Bunda her ikisi de geçerli olabilecek iki neden etkili olabilir: Kurtuluş ve Cumhuriyet'in kuruluşunu işçilerin olumlu karşılamaları bir; baskıların artması, erkte bulunanların kentsoylu ülkülerinin işçi sınıfına göz açtırmaması iki.

1923 yılı Mart ayında Bomonti Bira Fabrikası'nda İngiliz işverene karşı girişilen işbırakma zorla bastırılır, 60 işçi işten atılır.

1 Mayıs'ta çok sayıda yerli ve yabancı işletmede işçiler, yabancı şirketlere el konulması, 1 Mayıs'ın resmen işçi bayramı olarak tanın-

ması, 8 saatlik işgünü, hafta tatili, özgür sendika ve işbırakma hakkı için işbırakırlar; birçok işçi tutuklanır.

Zonguldak maden işçileri kaza nedeniyle verilen ödeneklerin arttırılması, sağlık koşullarının düzeltilmesi için işbırakırlar, istekleri kabul edilir.

Temmuz'da Zonguldak maden işçileri, sağlık koşullarının düzeltilmesi, kaza nedeniyle verilen ödeneklerin arttırılmasını isterler, işbırakımına başlarlar. On iki bine yakın maden işçisinin katıldığı işbırakımı isteklerin kabulu ile sona erer.

Ağustos'ta Bomonti Bira Fabrikası işçileri Mart'ta yapılan işbırakma sonucu işten atılan arkadaşlarının işe alınması, çalışma süresinin azaltılması, sağlığa uygun bir çalışma düzeninin kurulması istekleriyle işbırakırlar. İşçi Birliği'nin kırıcılığıyla düşük bir antlaşma yapılarak işbırakımı sona erer.

İzmir'de incir devşiriminde çalışan beş bin kadın ve erkek işçi, ücret eşitliğinin sağlanması, günlük çalışma süresinin azaltılması isteğiyle 7 gün süreli işbırakırlar.

Eylül'de Aydın Şimendifer işçileri işbırakırlar. Bir gazete çıkararak işbırakma nedenlerini kamuoyuna duyururlar. İş bırakma, hükümetin aldığı kararlar ve önlemler üzerine 20 Eylül'de sona erer.

Ekim'de İstanbul Tramvay işçileri 6 saatlik bir istek listesi vererek işbırakırlar.

İstanbul Terkos işçileri, arasında "gayri müslim amelenin (müslüman olmayan işçilerin)" işten çıkarılması da yer alan isteklerle şirkete başvururlar.

18 Kasım'da Şark Şimendiferleri (Doğu Demiryolları) İşletmesi işçileri, Yunan yanlısı memurların işten uzaklaştırılması, gündeliklere %30 zam yapılması, yol işçisinin günlük çalışmasının 8 saate indirilmesi, ücretli hafta tatili ve tatil günlerinde çalışmaya çifte yevmiye verilmesi istekleri kabul edilmeyince işbırakırlar. 1.200 işçinin katıldığı işbırakımı isteklerinin çoğu kabul edilince sona erer.

Dolmabahçe Gazhanesi işçileri geçim ve iş koşullarıyla ilgili 11 maddelik istek bildirisiyle başvururlar.[69]

1924 yılı 1 Mayıs'ında İşçi Bayramı'nı kutlayan işçilerin bu eylemi askerlerce önlenmek istenir ve 8 saatlik iş günü için bildiri dağıtan birçok işçi tutuklanır.

Temmuz'da İstanbul Tramvay işçileri, bir kondüktörün işten atılmasına karşı çıkarlar; jandarma saldırısıyla birçok işçi yaralanır, tutuklanır.

İstanbul posta dağıtıcıları ücret artırımı isteğiyle işbırakırlar.

İstanbul Ortaköy Tütün Depoları'nda çalışan kadın işçiler çalışma koşullarına karşı çıkarlar; jandarma saldırısıyla birçok işçi yaralanır, tutuklanır.

Ağustos'ta Ankara-Sivas demiryolu hattında çalışan işçiler, bir tünelin çökmesi sonucu bir işçinin ölmesine karşı çıkmak için işbırakırlar, devlet güçleri el koyar.

Kasım'da Adana'da demirciler, belediyece kömüre konan ağır vergiye karşı çıkar, kozacılar da ücretlerinin artırılması için işbırakırlar. Demirciler başarı elde ederler.

Doğu Demiryolları yönetimine bağlı işçiler işten atılan işçinin işe alınması, ücretlerine % 20 zam yapılması, çalışma saatlerinin azaltılması istekleriyle işbırakırlar.

Ayvansaray'da bir un fabrikasında işçiler, işverene verdikleri istek çizelgesi yanıtsız kalınca işbırakırlar. Öncülük ettikleri savıyla 5 işçi tutuklanır. Valinin isteklerin yerine getirileceği sözü vermesi üzerine işe başlanır.

1925 yılında Erzurum, Samsun ve Adana'da ücretlerine zam isteyen telgrafçılar aynı anda işbırakırlar. İş bırakımının gerisinde "komünistler" olduğunu ileri süren hükümet, işbırakanları tutuklar, hükümete karşı "komplo hazırlamak" savıyla İstiklal Mahkemesi'ne verir.

Bir zeytinyağı fabrikasında kazan patlaması sonucu 11 işçinin ölmesi, 4 işçinin de komaya girmesi üzerine İzmir'de işçiler hükümetin olaya kayıtsızlığına karşı çıkmak için 24 saat bütün işleri durdururlar.

Zonguldak'ta 12.000 işçinin katılımıyla bir genel işbırakımı gerçekleştirilir.

İzmir'de kuru meyve işletmelerinde çalışan 5000 işçi yedi gün işbırakır.

8 işyerinde yaklaşık 13.000 işçi işbırakır.

1926 yılında Soma-Bayındır işçileri işbırakmaya başlarlar.

İstanbul'da liman hamalları, "Karayolları Nakliyesi" adında bir şirketin kurulmasına karşı koymak için işbırakım duyurusu yaparlar. Limanda çalışan işçilerin bu şirkete bağlanıp gümrük gelirlerinin % 15'ini şirkete vermeleri ve şirkete bağlı olmayan işçilerin limanda çalışmaması öngörüldüğünden şirkete bağlı işçilerle bağlı olmayanlar arasında çatışma çıkar, birçok işçi tutuklanır.

1927 yılı Ocak ayında 3.000 kayıkçı liman işletmesinin kendilerine olan borçlarını ödememesi üzerine direnişe başlarlar. Nakliyat (ulaşım) Şirketi polise başvurarak işçilerin zorla çalıştırılmasını ister. Devlet güçleriyle çatışma çıkar, kentte başka işçiler de işbırakımları desteklemek üzere çatışmaya katılırlar; 10 işçi öldürülür; 50 işçi ve birkaç polis yaralanır; 370 işçi tutuklanarak direniş bastırılır.

Ağustos ayında Adana-Nusaybin demiryolu hattında çalışan 850 yapı işçisi, hastalanan işçilerin ücretsiz sağlık bakımı, yol harcırahı ödenmesi, tatil günleri için ücret ödenmesi, ücretli izin hakkının tanınması, fazla çalışma (mesai) için fazla ücret ödenmesi, sendikanın tanınması, keyfi işten çıkarılmaya son verilmesi gibi istekleri içeren 31 maddelik bir çizelgeyle şirkete başvururlar. Şirket istekleri reddetmekle kalmaz, bayram öncesi öndelikleri de ödemez. İşçiler direnişe geçerler; direniş 30 gün sürer. Fransız şirketinin işbırakma kırıcılarına yardım olarak gönderdiği trenin önüne yüzlerce işçi eş ve çocuklarıyla yatarlar, trenin geçmesini önlerler. Bunun üzerine hükümet buraya askeri birlik göndererek silahsız işçilerin üzerine ateş açtırır. Türkiye kentsoylu hükümeti, Kurtuluş Savaşı'nda Fransız sömürgecilerine karşı savaşta dayandığı halk çocuğu işçilere karşı, Fransız şirketi ile birlikte davranır. Birçok kişi ölür. 22 direniş öncüsü tutuklanır, direniş kırılır.

2.000 dolayında tramvay işçisi işbırakır. Tütün işçileri ve kamyon sürücüleri birer gündeliklerini işbırakan işçileri desteklemek üzere verirler. Polis çeşitli baskı yöntemleriyle işbırakmayı kırmak ister. [70]

İzmir Limanı'nda depolama işçileri ve incir kurutma işçileri "Serbest Fırka"nın kapatılmasına karşı çıkmak amacıyla işbırakırlar. Ayrıca 3.000 tütün işçisi işbırakır.

1928 yılı Nisan ayında ücretlerin ödenmemesi ve işçilere konut sağlanmaması üzerine demiryolu yapımında çalışan 1500 işçi direniş başlatır. 7 gün süren direniş, işçilerin isteklerinin kabul edilmesiyle sona erer.

Adapazarı Karöser Fabrikası'nda 180 işçi, ücretlerinin artırılması için direnişte bulunurlar. Direniş, isteklerinin kabulu ile sona erer.

İstanbul'da 300 dokuma işçisi, iş gününün kısaltılması için direnişe geçer. Direniş devlet güçlerince kırılır. Mayıs ayında Medinişleri Fabrikası'nda çalışan 70 maden işçisinin işbırakımı yenilgiyle sonuçlanır.

500 İstanbul tütün işçisi ücretlerine zam yapılmayınca işbırakarak 40 kuruş zam sağlarlar.

İstanbul Tramvay işçileri işbırakınca, işbırakımı hükümet, polis, şirket yönetimi ve işbırakımı kırıcılarınca bastırılır. İşten atılan 60 işçi için düzenlenmek istenen işbırakımı başarısız olur.

1929 yılında 8 Nisan günü tütün işçilerini kışkırttıkları gerekçesiyle 5 kişi tutuklanır. [71]

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına, kentsoylu yaratmaya hazırlık dönemi denebilir.

DİNOPLAR

40. Fikret Başkaya, Paradigmanın İflası, Resmi ideolojinin Eleştirisine Giriş, s.30-31
41. Doğan Acıoğlu, a.g.y. Cilt 1, s.234
42. Sabahattin Selek, a.g.y. Cilt 1, s.58
43. Emin Türk Eliçin, a.g.y. s.54
44. Kurthan Fişek, a.g.y. s.58
45. Sabahattin Selek, a.g.y. Cilt 2, s.340 Atatürk'ün mal ve parasal varlığının İsmail Cem'in yapıtının 291,292,293,294'üncü sayfalarında, Doğan Avcıoğlu'nun yapıtının birinci cilt 272'inci sahifesinde dökümü yapılmaktadır.
46. Emin Türk Eliçin, a.g.y. s. 8-9
47. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. Cilt 1, s. 340-341
48. Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi'nde aktaran İsmail Cem, a.g.y. s.288-289
49. İsmail Cem, a.g.y. s.289
50. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. Cilt 1, s.352
51. a.g.y., Cilt 1, s.352
52. İsmail Cem, a.g.y. s.286
53. Neşet Halil, Büyük Meclis ve İnkılap, anan, Yıldız Sertel, Türkiye'de İleri Akımlar'dan aktaran İsmail Cem, a.g.y. s. 286
54. İsmail Cem, a.g.y., s.286
55. Kurthan Fişek, a.g.y. s.59
56. Sedat Şen, a.g.y, s. 27
57. Kurthan Fişek, a.g.y., s.60-61
58. Oya Sencer, a.g.y, s.68
59. Aktaran Kurthan Fişek a.g.y., s. 62-63
60. Oya Baydar'dan aktaran, Esin Irınak, a.g.y., 31-32
61. Esin Irınak, a.g.y., s. 32
62. Esin Irınak, a.g.y., s. 33
63. Esin Irmak a.g.y., s. 34
64. Prof. Dr. M. Şehmus Güzel, a.g.y., s. 101-107
65. Şefik Hüsnü Deymer, Türkiye'de Sınıflar, s.93
66. M. Şehmus Güzel a.g.y. s. 142
67. Sedat Şen, a.g.y. s. 59-60

68. Sedat Şen, a.g.y. s. 40
69. Sedat Şen, a.g.y. s. 41-42
70. Sedat Şen, a.g.y. s. 44
71. Sedat Şen, a.g.y. s. 42-43-44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DEVLET ELİYLE KENTSOYLU (BURJUVA) YARATMA DÖNEMİ (1930-1945)

A) Genel Durum

Önceki bölümde görüldüğü gibi, İzmir İktisat Kongresi'nde "liberal ekonomi" uygulaması, ulusal sanayici ve iş adamı yetiştirilmesi, bunun için her türlü kolaylığın gösterilmesi kararlaştırılır. Kararın yerine getirilmesi için İş Bankası, Maadin Bankası kurulur. Madencilik, petrol ve benzin, petrol arama gibi alanlarda özel girişimcilere geniş ayrıcalıklar tanınır.

Devlet işletmelerinin özel girişimcilere devredilmesini öngören Teşvik-i Sanayi Kanunu ile kentsoylulara vergi indirimi, yeni fabrikalara kamu mülkiyetindeki toprakların ya da yapıların verilmesi, ucuz taşıma ve depolama ayrıcalıkları sunulur. Yeni ürünlere prim verilmesi kararlaştırılır. 1929'da dışalıma yerli sanayicilerden yana yüksek gümrük uygulamaya başlanır.

Bütün bu desteklere karşın kentsoyluluğun yabancı anamaldan kopuk olarak varlığını sürdüremeyeceği, tutumsal (ekonomik) bağımsızlığın siyasal bağımsızlığa koşut olarak tezelden sağlanamayacağı anlaşılır.

1929'da dünya tekelci anamalcılığının girdiği büyük bunalım anamalın azalmasına, Cumhuriyet tutumunun (ekonomisinin) içe kapanmasına neden olur.

Bütün bu nedenlerle "liberal ekonomi"nin yürümeyeceği anlaşılarak, devletçilik yapılmaya, devlet anamalcılığı, böylece devlet eliyle kentsoylu yetiştirilmeye başlanır. Aslında "liberal ekonomi" adı verilen dönemde de devletin ağırlığı büyüktür; "liberal ekonomi" uygulanamaz. Dış etkenler olmasa bile iç etkenler Türkiye'yi devletçi bir tutum uygulamaya zorlar. 1923-1929 yılları arasında dışardan 2500-3000 traktör satın alınarak, 1927 sayımında var olduğu saptanan 11.711 tarım makinesiyle tarımda anamalcılaşma, büyük toprak iyesi ağalar banka kredileriyle de desteklenerek anamalcı yapılmaya çalışılır. Geçimlikçiliğin anamalcılıkla değil, geçimlikçilerin anamalcılaşarak arıtılmasının temeli bu dönemde atılır. Desteklenen sanayi, tecim, büyük topraklı kentsoyluluğa karşın "yurdun efendisi" denilen köylü, elindeki ilkel araçlar ve daha da ilkel yöntemlerle topraktan çıkarabildiği ürünlerle karnını zor doyurur, kıtlık yıllarında vergi borcunu bile ödeyemediği için ineğinin ve yatak yorganının haczedilip götürülmesine katlanmak zorunda bulunuyordu. Dr. Reşit Galip'in anlattığı gibi ufak çiftçi köyde ve kasabalardaki ağaların, tefeci ve mürabahacıların elinde köleydi. Parça parça olup köyün dört bucağına serpilmiş olan elayası genişliğinde tarlalarda ama kendi toprağında çalışan küçük köylü yine mutlu sayılırdı. Ortakçı, yarıcı, ırgat olarak hayatlarını kazanmaya çalışanların hali daha berbattı.[72] Burada özellikle vurgulamak gerekir ki, Cumhuriyet öncesinden devralınan Ziraat Bankası, amacı köylüye kredi sağlamak olduğu halde ya devletin para kaynağı ya toprak ağaları ve eşrafa anamal olur, ya da onların tefecilik yaparak köylüleri soymalarında kullanılır.

1923-1929 döneminde, "İzmir İktisat Kongresi"nde işçilere tanınan örgütlenme, tutumsal-toplumsal haklar işlerlik kazanmadığı gibi yasaklanır. Bu durum, var olan sanayide çok fazla artı-değer birikimi sağlar. Köylünün ürününü pazara süren tecimer büyük kârlar sağlayarak birikimi sürdürür. Üstencilik (müteahhitlik) hizmetleri ile milyonerler yetiştirilmesi tecime yönelik anamal birikiminin önemli bir yolu olur. Asıl anamal birikimi bankalarda, özellikle İş Bankası'nda olur. Yerli

bankaların toplam birikimlerindeki payı 1924'de % 22 iken 1929'da %53'e yükselir. 1938 yılında ise %78'dir. 1930-1940 yılları arasında devlet gelirinin, yıllık ortalama olarak %77'si vergilerden sağlanır. Bu da anamala önemli katkıda bulunur. Devletçilik anamalcılara "dikensiz gül bahçesi" yaratır. Devletçilik Devrimcilik ilkesi ile birlikte ilk kez 1931 yılında CHP programında, 1937'de ise Anayasa'da yer alır. Laiklik ilkesi de kentsoyluluğun ülküsü olarak aynı yıl Anayasa'ya konur. Aslında "liberal ekonomi döneminde de, devletçilik döneminde" olduğu gibi, işverenler günümüzdeki durumun tersine devletin tutumsal yaşama karışmaktan kaçınmasını değil, karışmasını isterler. Bu doğrultuda 1929 yılında çıkarılan Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu'yla 1930 yılında yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu devletçiliğe hazırlık ve geçişin ilk belirtilerdir. Yine 1932 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisi Yasası'na göre devlet fabrika kurabilir. Aynı yıl Sanayi Kredisi Bankası kurulur.

Bir an önce sanayileşme zorunluğu vardır. Olaylar göstermiştir ki, yalnızca özel kesime dayanarak sanayileşme, Celal Bayar'ın deyimiyle "belki de iki yüz yıl alacaktır." Doğan Avcıoğlu ek olarak, fabrikalar kurmak üzere 8 milyon dolar tutarında Sovyet kredisi elde edilmesinin de devlet girişimine yönelmeyi etkilediğini belirtir.[73]

İnönü'nün demiryolu politikası, devletçiliğin ilk uygulaması sayılır. İlk kez demiryolları üstencilikleri ile ülkede milyonerler yetiştirilmeye başlanır. Demiryollarının uzunluğu 1923'te 4.000 km iken, 1939'da 7.300 km'ye ulaşır. Kısa zamanda yabancı şirketlerde taşeron olarak çalışan Türk Şirketleri demiryolu yapımını üstenci olarak üstlenirler. Örneğin, Samsun-Sıvas demiryolu yapımını, Nemlioğlu Galip Bey'in üstlenmesinin Gazi'yi coşturduğundan söz edilir. [74]

1923-1940 yılları arasında karayollarının da uzunluğu % 100'den fazla artar.[75] Köylüler 6 lira yol vergisini ödeyemedikleri için genellikle yol yapımında çalışırlar. Denebilir ki Türkiye'nin sanayileşmesinin temeli, geniş oranda bu dönemde atılır. Sümerbank, Etibank ve Madencilik Bankası bu dönemde kurulur. Bu kuruluşlar şeker, kâğıt, dokuma sanayiine, madenciliğe, liman ve karayolu yapımına yatırımda bulunurlar.

İlk kez 1933-1937 yılları arasında devletin yapturacağı fabrikaların sıra çizelgesi demek olan "Birinci Beş Yıllık Plan" uygulanmaya başlanır. Bu plan, sözü edilen, Sovyetler Birliği'nden sağlanan yardımla uygulanma olanağı bulur. "Ancak kurulan sanayi yetersiz ve zayıftır. 1930'da 331 milyon liralık sanayi üretiminin %84'ü hafif, sadece %16'sı kalkınmak için asıl gereği olan ağır sanayi alanındadır. 1938 rakamlarına göre, memleketteki sanayi kuruluşlarının %90'ı fabrika denilemeyecek birtakım derme çatma kuruluşlardır."[76]

Planda öncelik verilerek yatırım yapılan pamuklu dokuma, plan dönemi sonunda %53 oranında dışa bağımlıdır. Bu oran pamuk ipliğinde %80, yün ipliğinde %86, şekerde %60 ve kâğıt-kartonda %45'dir.[77]

Sanayi için altyapıyı kurmak, dayanak noktaları yaratmak ve özel sanayii geliştirmek için büyük işletmelerin devletçe kurulması temel alınır. Böylece devlet tekellerinin ve karma ekonominin temeli bu dönemde atılmış olur.

1935-1939 döneminde ulusal gelirin artış hızı 1929-1934 dönemine göre üç kez daha yüksek olur, %2.3'ten %6.5'a çıkar. 1938 yılında 1929'a göre sanayi üretimi %80 artar. Aynı dönemde büyük sanayi artışı %152 olur. [78]

Gümrükleri yükseltmeyi engelleyen Lozan Anlaşması'nın, ilgili maddesinin 1929'da kalkmasıyla dış tecim dengelenir, dışsatım dış-alımdan fazla olur. 1933-1937 planlı dönemde kamu yatırımları ulusal gelirin %5'ini kapsayan 500 milyona yaklaşır. 1931-1939 tarihleri arasında 16 yabancı şirket ulusallaştırılır.[79]

Sanayi kesiminin kaba ulusal ürün (GSMH) içindeki görece payı o günkü ederlerle hemen hemen iki katına çıkar. Öte yandan tarım kesiminin payı o günkü ederlerle %10 azalır. 1925'te kaba ulusal üründe payı 48.0 iken 1940'ta 38.6'ya düşer. Sanayi kaba ürün payı ise 1925'te 9.8 iken 1940'ta 18.8'e yükselir.

1927-1938 yılları arasında ulusal gelirde tarımın payı %67'den %48'e düşer; sanayinin payı %10'dan %16'ya yükselir; hizmetler ise %23'ten %36'ya yükselir. [80]

1936'da hazırlanan "İkinci Beş Yıllık Plan" kaynak sağlanamadığından uygulamaya konmaz. 1938'de sanayileşme için dört yıllık bir dizge hazırlanır, başarılı olamaz. Sanayi Teşvik Yasası'ndan 1932'de 1473 işletme yararlanmakta iken bu sayı 1941'de 1052'ye düşer. Bu yasadan yararlanan kamu kuruluşları bulunmakla birlikte özel işletmeler çoğunluktadır. Bu da, bu yasadan yararlananların daha çok kişisel mülkiyete dayandığı anlamına gelir. Sanayinin belirleyici niteliği tüketilen malın üretimine yönelik olmasıdır.

İşyeri başına 1933'te 4.7 kişi çalışırken 1939'da 8.4 kişi çalışır ki, işyeri başına düşen kişi sayısı artış halindedir. Bu da üretim yapısını belirleyen önemli bir göstergedir.

İşyeri başına düşen çevirici güç ortalaması 1933'te madencilikte 1.448 iken, 1939'da 3.366 olur. Tarıma dayalı sanayide 78.6'dan 1.405'e, dokumada 57'den 384'e, orman ürünlerinde 76'dan 266'ya, kâğıt-kartonda 53.8'den 375'e yükselir. Yapı yapımında 237.2'den 15.3'e düşer. Diğer sanayide 114.5'ten 577.7'e yükselirken, kimyada 29.5'ten 14.9'a düşer. Maden ürünlerinde 45.8'den 492.4'e yükselir.

Kentsoylu yaratmak için gereken yapılırken, onun zıttı olan işçi sınıfına karşı önlemler alınır. 1933 yılında Türk Ceza Yasası'nın 201. maddesi'ne getirilen bu değişiklikle işçileri işi bırakmaya zorlayanlara ağır cezalar konur. Kentsoylu devletin çalışma alanına ilk kapsayıcı el atması 1936 tarihli "İş Kanunu" ile olur. Bu yasa ile ilgili olarak Recep Peker'in dediklerini Kurthan Fişek aktarır: "Yeni İş Kanunu sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkân verici hata yollarını alıp süpürecektir."[81] Görülüyor ki özel girişime sağlanan en büyük yararlardan biri, işçi haklarının kısıtlanmasıdır. İş Kanunu yeterli görülmeyip, faşist ülkelerin uygulamalarından esinlenerek 1938 tarihli "Cemiyetler Kanunu" çıkarılır. Bu yasayla sınıflara dayalı kuruluşlar, dolayısıyla sendikalar yasaklanır.

Kentsoylu yönetimce daha 1921 yılında "sınıf" yerine meslek kavramını getiren, Zonguldak kömür işçileri için çalışma yaşını 18, iş süresine 8 saat ile sınırlayan bir yasa kabul edilir. 1925 yılında, endüstriyel ve tecimsel etkinliklerde hafta tatili kabul edilir. 1930 yılında "Umumi Hıfzıssıha Kanunu" ile kadın, çocuk ve genç işçilerle

yetişkinlerin de çalışma koşulları az çok düzenlenir. 1936 yılında kabul edilen "İş Kanunu" ile sınıf örgütleri yasaklanmakla birlikte kimi düzenlemeler getirilir. 1937 yılında 180 bin işçinin toplumsal güvenceden yararlandırılması gibi. Bütün bu düzenlemelere ve işçi sınıfına tanınan hak kırıntılarına 1940 yılında çıkarılan 3780 sayılı "Milli Koruma Kanunu" ile sünger çekilir. Ekonomiyi sıkı bir biçimde düzenlemek amacıyla çıkarılan bu yasa, savaş sonrası gelişmeleri bile etkiler. Sanayici, tecimer ve çiftçileri büyük oranda ilgilendiren maddeler TBMM'de görüşülürken sert tartışmalar olmasına karşın işçi hakları, örneğin fazla çalışma gibi kısıtlamalar görüşülürken hiçbir milletvekilinin işçi haklarını savunmaması dikkat çekicidir. Milli Koruma Kanunu yeterli görülmemiş olsa gerek ki, aynı yıl, 22 Mayıs 1940'ta kabul edilen "Örfi İdare" (Sıkıyönetim)" kanunu ile düşünce, toplantı ve gösteri, örgütlenme, basın yayın haklarını "rafa kaldırmak" için gerekli bütün hükümleri içerir. [82]

Bu yasayla ücretli iş mükellefiyeti (zorunlu çalışma) çalıştığı iş yerini terk etme yasağı, haftalık dinlenmenin kaldırılması getirilir; çocuklar ve kadınlar için tanınmış koruyucu sınırlar kaldırılır. Örneğin, 1936 tarihli İş Kanunu'nda yasaklanan çocuk işçilerin çalıştırılma yasağı gibi. Buna göre, 1937'de 191.863 (%77.86) olan yetişkin erkek işçi sayısı 1943'te 166.274'e (%60.64) düşerken, kadın işçiler 50.131 (%15.7) iken 56.131'e (%20.46), çocuk işçiler 23.347 (%8.7) iken 56.871'e (%18.9) yükselir. [83]

Bunların yanında II. Paylaşım Savaşı sırasında ücretler çok az artarken ederler 4 katı artar. Örneğin, bir işçinin yıllık geliri 1938'de 316.15 TL. iken, 1945'te, yedi yol sonra 501.38 TL. olur. Buna karşılık ederler 1938'de 100, 1939'da 101, 1943'te 280 olan genel eder endeksi, 1944'te 459'a ulaşır.[84]

Milli Korıma Kanunu ve Örfi İdare Kanunu'na karşın özel kesim elverişli eder kabarması (enflasyon) ortamından yararlanarak genel kıtlığı kendi bolluğuna dönüştürür. İşbilir tecimer, kendi devletinin koyduğu sınırlamalara uymamakta, daha çok kazanmaktadır. Hikmet Bayur'un Meclis konuşması Yıldız Sertel'den İsmail Cem'in alıntılağına göre, "memlekette 30-40 bin kadar harp zengini vardır. Bu kişilerin

harcadıkları paranın hesabı yoktur."Yine Yıldız Sertel "İzmir'de 9 büyük özel şirket varken, harp içinde bunların sayısı 41'e çıkmıştır. İstifçilik ve ihtikar (vurgunculuk) yapan tecimerin, bazı büyük devlet memurlarının yanında, askeri üstenciler, devletle yabancı anamal arasında aracılık yapan tecimer, gelişen bazı sanayi kollarındaki sanayiciler harbin yarattığı büyük zenginler arasındadır."[85] demektedir.

1944 yılı rakamlarına göre, maaşlı ve ücretliler 186 milyon lira vergi verirken, milyonlarca kazanan 45 bin üstenci 9 milyon lira vergi ödemektedir. Yüksek gelirliler, gelir vergisine tabi olanların %41'ini oluştururken, toplam gelir vergisinin %14'ünü vermektedirler.[86] Yakın tarihte, devlet bakanlığı yapmış bir sanayici-tecimer "vergi kaçırmayan zengin olamaz" demedi mi?

Savaş sırasında 12 Kasım 1942'de çıkarılan ulusal kentsoyluluk ve yandaşlarınca daha çok azınlıklara yöneltilmiş 4305 sayılı "Varlık Vergisi" söz konusudur. 164.368 yükümlüden 465 milyon lira Varlık Vergisi toplanması hesaplanmışken, ancak 315 milyon lira toplanabilmiştir. [87] Yerli kentsoylu, bu verginin bir ucu kendisine dokunur kaygısı ile devleti vazgeçirtir. Ayrıca Rum, Ermeni, Yahudi kökenli yurttaşların borçlarını ödemek için satmak zorunda kaldıkları malları yok pahasına satın alarak ayrıca zenginleşirler.

Savaş zenginleri için İsmet İnönü'nün 1942'de TBMM açılış konuşmasında söylediği sözler ilginçtir. "Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan batakçı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret malzemesi yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politik ihtirasları için büyük fırsat sayan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak sokmaya çalışmaktadır".[88] Sınıfsal açıdan bakıldığında, kendi yarattığı bataklıktan şikâyetçi olmak buna denilebilir.

1930'dan bu yana uygulanan devletçiliğin 1945'e dek sürdürüldüğü belirtilir. Avrupa'yı sarsmakta olan savaşın etkisiyle dışalım daralır, endüstrileşme yavaşlar. Savaşın Türk tutumuna (ekonomisine) getirdiği önemli değişiklik, dışalım giderleri azalırken dışsatım gelirlerini artmasıdır. Savaş dışı kalan Türkiye'den, savaş içinde olan ülkeler daha

fazla dışalım yapmak zorunda kalırlar. 1935'te 127 milyon TL. olan dışsatım, 1947'de 215 milyona ulaşır. Devletin altın stokları ve savaş zenginleri artar. Bir yanda koşulların yarattığı karaborsacılıkla zengin olanlar, diğer yanda tarımsal ürünlerin değer kazanmasından en çok yararlanan büyük toprağı olan ağalar. Yer yer küçük üreticinin de bu durumdan yararlandığı görülür. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana ilk kez özel kişiler elinde zenginlik birikimi gerçekleşir. Bunun gerek doğuş ve gerekse yapı bakımından Batı kentsoyluluktan ayrımlı da olsa bir çeşit kentsoylu doğmasında etkili olacağı açıktır. 19. Yüzyılın başlarında başlayan ilkel birikimin İkinci Paylaşım Savaşı sonrası büyük ölçüde tamamlandığı söylenebilir.

Bu oluşum yüzlerce yıllık halk-devlet çatışmasının bir biçimini ortaya çıkarır. Bu zenginliği, harp zenginliğini elinde bulunduran dışalımcı tecimer, anamalcı çiftçi olmaya doğru giden ağalarla emekçi halk arasında beliren bir çatışkıdır. [89] 1930'dan 1945'e kadar uygulanan devletçiliğin palazlandırdığı, geliştirdiği yeni bir sınıf olan kentsoyluluk, artık vasilik istememekte, kendi adına yönetimde bulunan küçük kentsoyluluğa "gölge etme başka ihsan istemez" demeye başlamaktadır. Günümüzdeki "devleti küçültelim" tezleri 1945 sonralarına dayanır. Sanayici, tecimer, anamalcılaşan toprak ağası, ilerde bankerleri de kervanlarına katacak ve dış anamalla kucaklaşacak küçük kentsoyluluğu "senin işlerin sona erdi" demeye adım atar.

B) Köylülüğün Durumu

Bu dönemde daha çok devletin elinde bulunan toprakların, topraksız köylüye ve göçmenlere dağıtımı sürer. 1923-1934 yılları arasında 711.322.5 hektar toprak bu yolla dağıtılır. 1934-1938 yılları arasında dağıtılan toprak 299.892.5 hektardır. Tarımsal kaynaklar işlenmeye başlar. Önceden değinildiği üzere, 1938'de Toprak Mahsülleri Ofisi'nin kurulması önem taşır.

Tarım kooperatifleri bir çeşit faizci ve tefecilerin kurumu haline gelir.

Doğudaki derebeylik düzeni değişikliğe uğramadan sürer gider. Birçok köy bu ağaların tapulu malıdır. Dersim'de Seyit Rıza 230 köye

hükmeder. Muş ovasının önemli bir bölümünü Hacı Musa mülkiyeti altında bulundurur. Doğu ve Güneydoğu'da angarya çalışma, üründen belli bir pay verme, vergi ödeme kalkmamıştır.

Orta ve Batı Anadolu'da derebeylik yoktur; ama ortakçılık yaygındır. Alaşehir Ovası'nın yarısından fazlasını elinde bulunduran büyük çiftliklerde, evleri bile kendilerinin olmayan köyler vardır. 15 Haziran 1934'te İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın TBMM'de yaptığı konuşmadan Doğan Avcıoğlu'nun aktardığına göre; "Devlet, araziyi metruk (kullarulmayan) arazi diye muhacire (göçmene) veriyor. Onlar da imar ediyorlar (bakımlı hale getiriyorlar). Sonra herhangi bir sahibi çıkıyor ve diyor ki: 'bu benim mülkümdür'. Tapusunu gösteriyor ve muhaciri sokağa atıyor... Birisi çıktı, 200 bin dönüme sahip olduğuna dair ilam gösterdi ve köylüleri oradan çıkardı. Hat boyunda Sazılar Köyü vardı. Burası muhacirlerindi. Emin Bey'e (Sazak) soralım, kimin namına kayıtlıdır ve ne zaman ona geçmiştir. Böyle birkaç arazinin sahibi çıkmıştır. Gedikabat Körfezi'nde yerli halk, bataklığı kuruttu. Burada sıtma vardı. Bunlar her türlü tehlikeyi göze alarak bataklığı kuruttular ve yerleştiler. Ektiler, biçtiler, çalıştılar, kanallar açtılar. Bir zat geldi. Bu toprakların kendine ait olduğunu söyleyerek, bunları buradan çıkardı. Halk yine topraksız kaldı. Dağlara sığındılar, çalı, çırpı toplayarak geçinmeye başladılar."[90] Bu sözler bir bakanın, hem de Şükrü Kaya gibi bir İçişleri Bakanı'nın ağzından köylüye verilen toprakların sonunda yine ağaların eline geçtiğinin, ağa topraklarının daha da büyüdüğünün kesin bir söylemidir. Güneydoğulu "aşiret reisleri ile Cumhuriyet'in kuruluşundan 70 yıl sonra hâlâ işbirliği yapılması nasıl yorumlanabilir? Cumhuriyet'in önderlerinin TBMM açış konuşmalarında isteklerini açıkladıkları halde "toprak reformu" bir türlü gerçekleştirilememiştir. İnönü, "... En ziyade toprağı taksim edilmiş yerlerde bile, köylünün yarısına yakın bir miktarı topraksızdır..." sözleriyle bunu vurgulamaktadır.[91] Bu dönemde 1945 yılında kabul edilen 4753 sayılı "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" işlerlik kazanamaz. Sınıfsal yapıyı önemli ölçüde etkileyen kentleşme, 1927'de %24.2 iken 1945'te %24.9 olarak çok yavaş olur.[92]

C) İşçi Sınıfı Örgütlenmesi ve Tepkileri

1930-1945 döneminde devlet eliyle kentsoylu yaratılırken, onun karşıtı olan işçi sınıfı da nicelik yönünden gelişir. 1923 sonunda işçi sayısı 111.950 iken 1927'de 37.400 kadın, 22.684'ü 14 yaşından küçük çocuk işçi olmak üzere 147.128'e çıkar. 1936 tarihli İş Kanunu kapsamına göre, işçi sayısı 1943'te 274.277 'dir.[93]

1930'lu yıllarda devlet "millileştirmeler" ve "Kamu İktisadi Teşebbüsleri" sonucu ülkenin bir numaralı işvereni durumuna gelir. Devlet kentsoyluluğun devleti olduğuna göre aslında işveren son çözümlemede yine kentsoyluluktur.

Devletçilik, uluslaştırma ve bunlara koşut olarak uygulanan planlı tutum (ekonomi), işçi devinimini de etkiler. 1936'da çıkarılan İş Kanunu ile işbırakma yasaklanırken, yönetim, işçi örgütlerini denetim ve güdümü altına almaya çalışır. 1930'da Serbest Fırka'nın kurulmasına izin verilmesi ve sansürün kaldırılması ile oluşan özgürlük ortamından yararlanan işçilerin İstanbul'da özellikle İzmir'de gösteriler düzenlemesi, işbırakma örgütlemesi, yönetimin çekinmesine neden olur.

1930'da ve sonlarında TKP'nin "Kızıl İstanbul", "Kızıl İzmir" adlı tek yapraklı gazete yayımlaması, fabrika giriş ve çıkışlarında "korsan mitingler" düzenlemesi, bildiri dağıtması ve afiş yapıştırması siyasal yetkeyi tedirgin eder. Bu nedenle, bir yandan TKP'li militan ve yandaşı işçileri, yakalamaya, tutuklamaya çalışırken, diğer yandan gizli işçi örgütlenmesini önlemek, işçileri devletin güdümü ve denetimi altına almak için, onları "sınıf bilinci"nden uzak ulusçu ve resmi ideoloji bilinciyle donatmak amacıyla kendisi işçi örgütlenmesini üstlenir. Önceden değinildiği gibi, aynı doğrultuda, 1936'da kabul edilen İş Kanunu işbırakmayı yasaklar, sendikadan söz bile etmez. Recep Peker "Yeni kanun, sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkân verici hava bulutlarını silip süpürecek"[94] derken sanki 1930'larda "sınıf bilincinin doğmasına ya da yaşamasına olanak verecek hava bulutları"nın varlığını belirtmek ister.

Devletin işçi örgütleme politikası önce 1934'te İzmir'de uygulamaya konulur. İzmir Valisi General Kazım Dirik yönetiminde her meslek ve

işkolundaki işçiler tek bir dernek ya da birlikte toplanmaya başlanır. Birlikler ve dernekler "İzmir İşçi ve Esnaf Birliği" yönetimi altına alınır.

İşçileri kurulan bu örgütlere zorlamak için "İşçi Karnesi" diye bir uygulama getirilir. İşçinin işini koruyabilmesi, yeni bir işe girebilmesi bu karneyi almasına bağlıdır. Devletin amacı işçileri sıkı bir denetim altına alarak gösteri yapmak, işbırakmak gibi eylemlerde bulunmasını önlemektir. İzmir'in seçilmesi, İzmir'in o yıllarda işçi deviniminin en canlı kent olmasından ileri gelir. 1932 yılında, İzmir'de, siyasal polis gizli sendika kurma hazırlığında olan TKP'ye yakın 20 kadar işçiyi tutuklar, 1935-1936'da İş Kanunu çıkıncaya değin bu yasa tasarısına karşı gösteriler düzenlenir. Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de işçi sınıfının sosyalist hareketle bağlarını koparmak, resmi ideolojiyi egemen kılmak için izinli örgütler kurdurulur, fakat her durumda, koşullar elverdikçe işçi sınıfı kendi özgür örgütlerini yaratır.

1930'larda İzmir'de de böyle olur. Devlet Partisi CHP'nin denetimindeki örgütler beklenen ilgiyi görmez.

1931 yılı Temmuz ayında İstanbul Ortaköy'de tütün fabrikalarında 200 kadar işçi ücretlerinin arttırılması için işbırakır. Ağustos ayında, İstanbul'da Galata'daki tütün işçileri işbırakır. İstanbul Liman İşletmeleri hamalları işbırakımına başlar, sık sık eylem yaparlar. Ağır çalışma ve yaşama koşulları nedeniyle tersane işçileri işbırakırlar.

1932 yılında, 12 Nisan'da Seyrüsefain İdaresi'nin Arapkapı Fabrikası'nda üç aydır ücretlerini alamayan işçiler, en kalabalık sefer sırasında işbırakırlar, ücretlerini almadıkça vapuru kaldırmayacaklarını söylerler. Grev, diğer vapurlara da sıçrar, yönetim yedekteki işçileri çalıştırmak istese de başarılı olamaz. İş bırakma, polisin el koyması ve 5 işçiyi gözaltına almasıyla sona erer. Aynı ayda bir Fransız tütün fabrikasında işçiler işbırakırlar. İş bırakma bastırılır. Demiryollarında görüldüğü gibi, Türkiye kentsoyluluğu kendi işçilerine karşı yabancı anamalla işbirliği yapmakta bir sakınca görmez.

1933 yılında, 4 Ocak'ta Şeyrüsefain kılavuzları yönetime başvurarak ücretlerinin arttırılmasını isterler. İstekleri kabul edilmeyince istifa ederler. Yönetim bunu grev sayar. [95]

1936 yılı, 17 Mart'ta Balat'ta Süreyya Paşa Mensucat'ta 600 işçi, bir aydır ücret alamadıkları gerekçesiyle direnişe geçerler. Fabrika müdürünün söz vermesi üzerine direniş sona erer. 19 Mart'ta; İstanbul Valiliği önünde toplanan 150 işçiyi polis dağıtır.

5 Nisan 1938'de Yunanistan ve İtalya'ya gönderilmek üzere bekleyen 800 sandık yumurta, işçilerin ücret artışı isteğiyle işbırakması üzerine gönderilemez.

1 Mayıs'ta Adana'da bir küme işçi, bütün yasa ve baskılara karşın 1 Mayıs'ı kutlar.

D) İş Gücünün Özellikleri

1. İşçilerin Kaynakları:

a) İflas etmiş, işletmesi yıkılmış ve yoksul köylüler: Ya topraklarından tümüyle kopmuş olan yoksul köylüler ya da biraz tarla vb. toprağa-köye pamuk ipliğiyle bağlı olanlar. Bunlar bir süre tarla ve yapımevi (imalathane), fabrika ya da maden ocağını birlikte yürütür. Süreç içinde ya kendileri ya da bir kuşak sonra tümüyle işçi olurlar.

Yarı işçi-yarı köylü olan bu kaynaktan belli mevsimlerde işleri artan şeker, çırçır, bitkisel yağ üretimi, tütün, maden ocakları, tersaneler yararlanır.

Bu tür işçiler sendikacılık bakımından elverişli değildir. Bunların sınıf açısından bilinçlenmeleri de güçleşir. İşçileşmeye niyetli olmayanlar, yarı işçi- yarı köylü olanlar zor yaşam koşulları altında bilinçlenip, örgütlenebilir. Köylülerin iş aramak için kentlere göç etmeleri, fabrika işçileriyle ilişkileri köy emekçilerinin bilgi düzeyini arttırır, böylece ilerici görüşlerin görmesini kolaylaştırır.

b) İflas eden zanaatkâr, küçük yapımevi (imalathane) ve atölye iyeleri: Dokumacılık, yemenicilik, ısmarlama kunduracılık vb. zanaatlar çok uluslu şirketlerin ve fabrika üretiminin yarışmasına dayanamayarak yok olmaya yüz tutarlar.

c) Kuşaktan kuşağa geçen işçiler: Bu dönemde birinci kuşak işçi, hele ikinci, üçüncü kuşak işçisi çok azdır. Ancak İstanbul, İzmir, Bursa gibi kentlerde babadan, dededen kalma işçilere rastlanır.

2- İşçilerin sürekli yer ve işlerini değiştirmeleri: Bu özellik hem verimliliği düşürür, hem de sendikacılığı olumsuz yönde etkiler. İşgücünün daha düzenli olduğu devlet kesiminde sendikacılık özel kesime göre daha çok tutar.

Ücretlerin düşüklüğü, iş gücünün çoğunlukla gençlerden oluşması, işçilere konut olanaklarının yeterince sunulmaması, yaşam koşullarının ağırlığı, hasat mevsiminde yarı işçi- yarı köylülerin köye gitmesi, fabrika koşullarının ağır olması, fabrikalardan başka yerlerde gelecek aramak, askere alınmak, işverenlerce işten atılmak işçilerin sürekli yer ve işyeri değiştirmelerine neden oluyor.

3- Verimin düşük olması: Bu durum sanayileşme bakımından olumsuzdur.

4- İşçilerin ikinci bir iş tutmaya zorlanması: Yaşam koşullarının ağırlığı nedeniyle işçiler iş saatinden sonra ya da hafta tatili süresince çalışmak, başka bir iş bulmak zorunda kalırlar. Bu durum verimi düşürmeye, diğer yandan ikinci iş, sınıf değiştirmeye neden olur. Sendikacılık açısından da olumsuzdur.

5- İşçilerin bir mozaik görüntüsünde olmaları: Türk, Ermeni, Rum, Yahudi, Kürt, Çerkes, Boşnak, Laz ve diğerleri renkliliği oluşturur. Özellikle göçmenlerin siyasal ve toplumsal olayların yoğun olduğu yerlerden gelmeleri, işçiliği meslek edinmiş olmaları, okuma yazma düzeylerinin yüksek olması işçi hareketinde etkili olur. Ayrıca hemşerilik bağı, özellikle sendikacılıkta etkili olur.

6- İşgücünün, ücretlilerin pek azının çalışma yasaları kapsamına alınması, pek az ücretlenin toplumsal güvenceye kavuşturulması: Bağımsız sendikaların engellenmesi, yasaklanması, gücü elinde bulunduranların sosyalist partileri kapatması, beklenen gelişmeleri önlemek amacını güder. Örneğin tarım işçileri çalışma yasaları dışında bırakılır.

7- Kadın ve çocuk işgücünün sanayide kullanımı: Sakıncaları yanında aileye ek gelir getirmesi işçinin işçi hareketine aç kalmak korkusu olmadan katılımını birlikte getirir.

8- Ücretlilerin önemli bir bölümünün kamu kesiminde çalışması: Devlet işverenler kadar kolaylıkla işçi çıkarmadığı için ücretler daha sağlamdır. Görece de olsa iş güvenliği vardır. İşçi bu bağlamda işvereni "devlet baba" gibi gördüğünden işçi hareketine olumsuz bakmaktadır. Ayrıca devlet kesiminde partilerin eğilimlerine göre işe alınma etkili olmaktadır.

9- İşgücü ve işçilerin kentlere göre dağılımı: İstanbul, İzmir, Zonguldak işçilerin %52.40'ını barındırır. Bunlardan ikisi önemli liman, Zonguldak ise 1840'lardan bu yana kömür madeni merkezi olma özelliklerinden dolayı işçi yoğun merkezler olurlar. 1930'larda izlenecek askeri anayol (strateji) nedeniyle, tutumsal ikiliği önlemek amacıyla Doğu ve Orta Anadolu'da yeni sanayi merkezleri kurulur. Ankara, Erzurum, Eskişehir, Adana, Samsun, Trabzon, Sıvas, Kayseri, Konya, Diyarbakır, Elazığ, Bursa bu arada sayılabilir. Gerek yeraltı madeni bulunan kentler, gerekse sanayi kurulan kentler işçi çekim merkezleri olurlar.

DİPNOTLAR

72. Emin Türk Eliçin a.g.y. s.273
73. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. Cilt 1, s:446-447
74. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. Cilt I, s:448
75. Seyhan Irmak, a.g.y s:39
76. İsmail Cem, a.g.y. s:306
77. Seyhan Irmak, a.g.y s:39
78. Emre Kongar'dan aktaran Seyhan Irmak a.g.y. s:39
79. İsmail Cem, a.g.y. s:306
80. Seyhan Irmak, a.g.y. s:40
81. Kurthan Fişek, a.g.y. s:72
82. M. Şehmus Güzel, a.g.y. s. 165-166-167
83. M. Şehmus Güzel, a.g.y. s.175-176
84. M. Şehmus Güzel, a.g.y. s.180
85. Yıldız Sertel'den Aktaran İsmail Cem, a.g.y. s.321
86. Yıldız Sertel'den aktaran İsmail Cem, a.g.y. s..322
87. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. s.476
88. M. Şehmus Güzel, a.g.y. s.203
89. Oya Sencer, a.g.y. s.77-78-79
90. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. Cilt 1 s.482-483
91. İsmail Cem, a.g.y. s. 325
92. Muzaffer Sencer, Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri, s.51-71
93. M. Şehmus Güzel, a.g.y s.107
94. M. Şehmus Güzel, a.g.y s.161
95. Sedat Şen, a.g.y. s.45-46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ANAMALCILIĞIN EGEMENLİĞİ (1946-1960) DÖNEMİ

Dünya genelinde II. Paylaşım Savaşı, dışında kalsa bile birçok yönden olduğu gibi sınıfsal açıdan da Türkiye'yi etkiler. 1939'dan 1945'e dek süren II. Paylaşım Savaşı Avrupa'da ve Uzak Doğuda Almanya, İtalya, Japonya gibi faşist yönetimlerin olduğu ülkelerin egemenlik alanlarını genişletmek için başlattıkları, 50 milyon insanın öldüğü bir savaştır. Son çözümlemede Sovyetler Birliği'ne saldırmakla 20 milyon Sovyet insanın ölümüne neden olmakla kanıtlandığı gibi işçi sınıfına, ülküsü ve yönetim biçimi olan sosyalizme düşman özellik taşıyan bir savaştır. Faşist saldırganlığın sona erdiği yılın 24 Nisan günü San Fransisko'da imzalanan bir anlaşma ile Birleşmiş Milletler kurulur. Türkiye'de bu kuruluşun üyesidir. Türkiye bu kuruluşu, 15 Ağustos 1945 tarih ve 4801 sayılı yasa uyarınca 28 Eylül 1945 tarihinde onaylar. Böylece "Birleşmiş Milletler Beyannamesi"ni, dolayısıyla bu kentsoylu demokrasiyi ve işçi sınıfının örgütlenme hakkını tanımış olur.

Bundan önceki bölümde, savaş durumu uygulamalarının işçi sınıfını nasıl baskı altında tuttuğu ve kentsoyluluk için nasıl anormal bir birikimi

sağladığı, buna ek olarak karaborsa ve vurgunculuk yoluyla anamalın kat kat arttığı görüldü.

Savaş yıllarında İngiltere Başbakanı Churchil ve ABD Cumhurbaşkanı Roosevelt gerek Kahire, gerekse Adana buluşmalarında Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den Türkiye'nin Almanya ve İtalya'ya karşı kendi yanlarında savaşa girmesini isterler. Ulusçu ve kentsoylu bir dünya görüşünü sergilemesine karşın Türkiye'yi savaşa sokmamakla İsmet İnönü, bazılarının söylediği gibi "Türkiye halkının erkekliğini öldüren" değil, ülkesini yıkımdan korumayı sağlayan bir devlet adamı kimliği ile tarihe geçer.

Savaşın bitiminde Sovyetler Birliği'nin Boğazlar, Kars ve Ardahan ile ilgili istekleri olduğu, fakat hiçbir zaman resmi belgeye dayanmayan savlar ileri sürülerek Batı'ya, özellikle Amerika'ya çok fazla yaklaşıldı. Aslında bu yaklaşma savaş bitmeden önce başlar. Türkiye yenilgisi kesinleşen Almanya ve bağlaşıklarına karşı savaş ilan eder.

II. Paylaşım Savaşı sonrasında oluşan yeni koşullar, "Yeni sömürgecilik" diye bir süreç yaratır. Açıkçası sömürgeci ülkeler geleneksel sömürgecilik olan geri ülkelere asker, donanma, yönetici göndererek o ülkelerin zenginliklerine doğrudan el koymaktan vazgeçerler; o ülkelere anamal yollarlar; yan sanayiler kurulmasına olanak tanırlar; böylece o ülkelerin işbirlikçileri eliyle doğal zenginliklerinden ve artı-değerlerinden yararlanırlar. Bunun dışında savaş yaralarını sarmak için eski sömürgeci ülkelere de anamal gönderirler. Üstelik o ülkelerden elde ettikleri kârları herhangi bir vergi ödemeden Amerika'ya "transfer" etme hakkına sahiptirler.

Yeni sömürgeciliğin nesnesi olan geri kalmış ülkeler arasında Türkiye'nin de adı geçer. Türkiye'de anamalcılığın çok önemli bir kaynağını oluşturan İş Bankası'nın kurucusu, anamalcı Celal Bayar başkanlığında, anamalcılaşan büyük çiftlikleri ve toprakları olan Adnan Menderes, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Emin Sazak'ın, Fuat Köprülü gibi ulemanın, anamaldan yana tavır koyan eski vali Refik Koraltan gibi bürokrat kişilerin katılımıyla, Birleşmiş Milletler üyesi olmanın getirdiği koşullar altında Demokrat Parti kurulur. Özel anamaldan yana olan bu partinin Batılılaşmaya karşı olanların oylarıyla 1950'de başa getirilmesi

ilginçtir. Tecimer ve eşraf, bürokratları kendilerinden yana ve kendilerine yararlı oldukları sürece tutarlar; ayakbağı olarak gördükleri an küçük kentsoyluluğa ve küçük kentsoyluluğun bir tabakası olan bürokratlara dolayısıyla orduya "yeter vesayet istemiyoruz" diyebilirler. Çünkü tecimer ve kentsoylulaşan büyük toprak ağalarının ve eşrafın artık bürokrasiye gereksinimi yoktur. Özellikle yabancı anamalla, Amerika ile işbirliğine girince bu dönemde, Türkiye 24 Nisan 1949'da anamalcı Batılı ülkelerin katılımıyla Sovyetler Birliği'ne karşı Komünizmin yayılmasını önlemek üzere kurulan NATO'ya (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) üye olma girişiminde bulunur. Bundan önce, 4 Temmuz 1947'de Amerika ile Türkiye arasında ilk askeri işbirliği antlaşması imzalanır. Türkiye için ağır koşullar içeren bu anlaşmayı 12 Temmuz 1948'de imzalanan, ikinci anlaşma izler.[96] Marshall yardımı ile az gelişmiş bir tutumsal yapısı olan Türkiye, çok gelişmiş bir tutumu olan yeni sömürgeci ABD'nin yörüngesine girer. 1950'li yıllarda Güney Kore yoluyla, emekçi halk erkinin egemen olduğu Kuzey Kore'ye Birleşmiş Milletler paravanası altında ABD'ce saldırıldığında, Türkiye kentsoylu yönetimi, TBMM'nin bile olurunu almadan Kore'ye asker yollar ve 5.000 kadar Türkiyeli genç insan, "ulusun erkekliğini kanıtlamak üzere", yabancı ve uzak toprakları kendilerine mezar yaparlar. Bu canların ölüleri üstüne basan Türkiye kentsoylu yönetimi, 1955 yılında Yunanistan ile birlikte NATO'ya üye olur. Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'yi ve Yunanistan'ı demokratik ülkeler oldukları için değil, Sovyetler'e karşı birer köprübaşı oldukları için destekler.

Bu dönemde 7 Eylül 1946'da, Türk parasının değeri dolar = 1.16 TL olarak düşürülür (devalüasyon). Fakat olumlu sonuçları olmamakla birlikte dar gelirliler için pahalılığın artmasına katkıda bulunur. 4 Ağustos 1958'de ikinci kez yapılan Türk parasının değerini düşürme işleminde (devalüasyon) dolar = 2.80 TL'ye düşürülür. [97]

Bu dönemde daha çok dış etkenlerin ağırlığı ile işçi sınıfının sınıfsal yapısını ve niteliklerini etkileyen demokratik gelişmeler ve yasaklamalar olur. Bunlara daha sonra daha ayrıntılı olarak ilgili bölümde yer verilmesi uygun görülmektedir.

Halk kitlelerinin özlemleriyle koşut olan çıkarları ve artan gücü kentsoyluları artık kendi başına yönetime gelmeye yetkin kılar.

1950 yılında Türkiye'nin erk bileşimi köklü bir değişim geçirir. Kentsoyluları, eski ortağını asıl görevine, yani yardımcılık görevine yönetecek güçtedir.

Kentsoyluluğun güçlenerek bağımsızlığına kavuşması, kendi sınıfsal yaratıcılığını kullanma olanağını da ona verir. Bu yaratıcılık 1950'den başlayarak geçmişten çok ayrımlı bir gelişme ve hareketliliğe ulaşmanın başlıca nedenidir.

Bu dönemde ülke nüfusu 18.790.174'ten 27.809.831'e yükselir.[98] Kentleşme oranı 1945'te %24.9 iken 1960'ta %31.9 olur. Bunun başlıca nedenleri:

a) Nüfus patlaması, hızlı nüfus artışı.

b) 1950'den başlayarak nüfus baskısının etkisiyle üretimin arttırılabilmesi için işlenen tarım topraklarının genişlemesi.

c) Tarımın makineleşmesi ile 1945'te 1.156 olan traktör sayısı 1965'te 54.568'e yükselir.[99] Bu belli bir işgücünün köyden kopmasını getirir.

d) Tarımsal makineleşmeye karşın yüzey verimliliğinin düşük kalması.

e) Köylü aileler arasında büyük toprak dengesizliği.

f) Aşırı nüfus artışının köylerde gizli işsizliğe yol açması.

g) Bir yandan toprak biriminin yanı sıra, nüfus basıncı ile küçük işletmelerin bölündükleri görülür. Bir yandan toprağın birikimi yüzünden mülksüzleşme, bir yandan da işletmelerin kalıt (miras) yoluyla bölünmesi yüzünden verimsizlik, köylünün topraktan kopmasına neden olur. Bu durumda köylülerin ya tarım işçisi olması, ya da kentlere göç etmesi zorunluluğu doğar.

1950-1960 döneminde tutum (ekonomi) çok devinimli olmakla birlikte yeterli değildir. Kaba ulusal gelir (GSMH) yıllık artışı %6 kadardır. Sanayi alanında dahi ilerleme düzensiz ve başıbozuktur. Yatırımlar

kalkınmanın temeli olacak çapta ve nitelikte değildir. Buna karşı büyük, tehlikesi küçük alanlara, özellikle tecime ve konut yapımına, arsa alıp satmaya yönelmiştir. 1954-1957 arasında özel kesimin sanayi yatırımı 635 milyon iken taşınmaz mala yatırımı ise 15 milyara varır. 1957-1961 yılları arasında özel kesim yatırımlarının %57'si konut yapısına ayrılır. Kredilerin önemli bölümü tecime verilir. 1956'da yapılan bir sayıma göre ülkedeki anonim şirketlerin %71'i, limited şirketlerin %90'ı tecim alanında yer alır.[100] Dönemin özelliği 150 yıllık tarihi olan anamalcılık sürecinde önemli adımlar atılması, bu süreç içinde halk kitlelerine belirli yaşamlar sağlayan bir siyasal ortamın kurulmakta olmasıdır.

1923-1945 yılları arasında Türkiye'nin tutumsal (ekonomik) yapısına damgasını vuran tarım kesimidir. Üretim ve ulusal gelirde sürekli bir yükseliş ve giderde anamalcı ilişkilerin hızlı gelişimi 1950'lerde başlar. II. Paylaşım Savaşı'nı izleyen dönemde yukarda değinilen nedenlerle yetersizliğine karşın önemli sayılabilecek bir ölçüde sanayileşme başlar. Yukarda değinildiği gibi tarımda ekilen topraklar 1948 yılında 13.9 milyon hektar iken 1956 yılında 22.5 milyon hektara yükselir. Bu dönemde ekilebilir toprakların işlenmesi son sınırına dayanır. 1945-1960 arasındaki birikim 1960'lı yıllarda Türkiye'nin tutumsal yapısını tarımdan sanayiye kaydırır. Sanayi kentsoylusu egemen güç olmaya başlar.[101] "Tekelci kentsoylu henüz cılızdı; ama etkindi. İş, Ticaret, Yapı-Kredi, Garanti Bankaları, Sanayi Kalkınma Bankası, yarı devlet ortaklıkları, Türkeyi Şeker Fabrikaları Şirketi, Türkiye Çimento Sanayi Şirketi, Türkiye Umum Mağazalar Şirketi, Denizcilik Bankası gibi şirketlerin sayısı 15'i geçmiyordu. Kentsoyluluğun en güçlü siyasal kesimi bu bankalar çevresinde toplanıyordu.

Bu dönemde 1950 yılında ancak 780 milyon lirayı bulan dışalım hacmi 1952 yılında 1.557 milyon liraya çıkar; dışsatım boyutları 1950-1953 döneminde 788 milyon liradan 1.109 milyon liraya ulaşır; 1950-1960 döneminde tarımsal krediler yaklaşık olarak %580'lik bir artış gösterir.[102]

Dışa açılma ile birlikte yabancı anamala karşı tutum değişir. Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana izlenmeye çalışılan "Milli İktisat" politikasından uzaklaşılmaya başlanır. 22.5.1947 tarihli kararnameyle

Maliye Bakanlığı, yabancı anamalın dışarıya "transferi" konusunda yetkili kılınır. 1.3.1950 tarih ve 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesi ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun"la özel girişimcilerin dışarıdan sağlayacakları uzun süreli borçlanmalara, 300 milyon lirayı geçmemek koşuluyla Maliye Bakanlığı kefil olabilir. 1950 yılında devlet fonları ve devletin desteğiyle dışarıdan sağlanan kredilerle, özel sanayiye düşük faizli kredi vermek ve kılavuzluk etmek üzere, bir özel şirket olarak, Türk Sınai Kalkınma Bankası kurulur.

Bu dönemin önemli özelliklerinden biri de iç ulaştırma olanaklarının arttırılması, yolların iyileştirilmesidir. İmparatorluktan Cumhuriyet dönemine bozuk ve bakımsız 14 bin km. şose ile 4 bin km. toprak yol bırakılmıştır. 1948'de 44.186 km'ye ulaşır. 1958 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü kurulur ve 1960'ta karayolu uzunluğu 61.000 km'yi geçir. [103] Bu durum köylerin kapalı topluluk olmaktan açık toplum olmaya yönelmesine, köylülerin kentlerdeki pazarlara akın etmesine, gerek köylerde, gerekse kentlerde tüketim maddelerine olan ilginin artmasına, başlıca tecim merkezlerinin etkilerini arttırmasına yol açar.

Dünya genelinde ve Türkiye özelinde bu ortam ve koşullar altında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devrolunan köylülüğün büyük kentsoyluluk ve küçük kentsoyluluğun, işçi sınıfının üretimdeki, üretim biçimindeki gelişmeleri dolayısıyla sınıfsal yapıdaki dönüşüm ve nitelikleri gözden geçirmek gerekir.

A) Köylülük

1) Büyük Topraklı Köylülük: Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne devrolunan köylülük beş kategoriden oluşur. Bunlar derebeylik, toprak ağalığı, orta topraklı, az topraklı ve topraksız köylülüktür. Aslında derebeyi ile toprak ağası aynı kategoride yer alırlar. Eşrafın da yeri bu kategori içindedir. Bu kategoriler Cumhuriyet döneminde topraklarını, mülklerini ve taşınmazlarını daha da büyütürler; bürokrasi, dolayısıyla küçük kentsoyluların bir kategorisi olan orduyla, tecim kentsoylulukları erke ortak olurlar. Büyük topraklı ağalar süreç içinde anamalcılaşır, makine ile donatılmış çağdaş çiftlik iyesi olmaya yönelirler. Gerek ortakçılık, gerek tarım işçiliği gerekse angarya tefecilik ve borçlandırma, yok pahasına satın alma ve beşik kertmesi, evlenme yoluyla artı-değere

el koyarak topraklarını genişletir ve zenginliklerini arttırırlar. Artı-ürünü satan tecimer olurlar. Kendi ürünlerini işleyecek üretimevleri açarlar. Örneğin; un, çırçır, sabunhane, yağhane gibi işyerleri ve depoları vardır. Ellerinde birikmiş anamal olduğu için her türlü devlet yardımıyla sanayici, tecimer, zamanla banker olmaya yönlendirilir. Çocuklarını Avrupalarda okutmak olanakları vardır. Bürokratlar doğrudan kendi çocukları olur, olmayanlar da kendilerine tabi olurlar. Aslında 1945-1960, anamalın egemenliği döneminde, büyük kentsoylu sınıfının sanayici tecimer, banker gibi ulamlarından biridir. O nedenle kentsoyluluk işlenirken, o sınıf içinde de ayrıca ele alınacaktır. Bu ulamın Türkiye'de 50 bin aile ve tutucu oldukları ileri sürülüyor. [104]

2) **Orta Topraklı Köylülük:** Orta topraklı köylülük, küçük kentsoylu sınıfının üç kategorisinden birinde yer alır. Muzaffer Sencer bu ulamın, 501'den 5000 dönüme kadar toprağı olanlardan oluştuğunu; 501-5000 dönümlük orta büyüklükte işletmelerin %11 toprağı kapsadığını belirtir. [105] Bu kategoriye giren orta topraklılar yılın belli mevsimlerinde işçi çalıştırmakta ve tarımda makineleşme aşamasındadır. Bunlar ideolojik olarak kentsoylu sınıfı oluşturan ulamlardan büyük topraklı olan ağaların ideolojisini benimser. Buna karşın küçük kentsoyluluğun bir ulamı olan orta topraklı köylülerin tutumsal (ekonomik) özgürlükleri nedeniyle ağalardan bağımsız oldukları, hatta köylerde ağaların baskılarına, haksızlıklarına karşı çıkma, direnme gücünü gösterdikleri gözlemlenir. Bu kategorideki köylüler, toprak ağaları ve esrafın tersine kendi topraklarında kendileri çalışırlar. Sürekli değil, mevsimlik ve geçici olarak işçi çalıştırdıklarından işveren konumunda değillerdir; kendi işgüçlerini satmazlar. Cumhuriyet döneminde topraklarını genişlettikleri, tarımda makine ve gübre kullandıkları görülür. Bu kategori, 57.000 köylü ailesini içerir.

3) **Az Topraklı Köylülük:** Muzaffer Sencer, 500 dönüme kadar toprağı olanların 1-50 dönüme kadar toprağı olan az topraklıların bu ulamı oluşturduğunu; 2.500 bin çiftçi ailesini

kapsadığını belirtir. [106] Yaklaşık 60 bin kadar büyük ve orta topraklı aileler ekilen toprakların %81'ini iyeliğinde (sahipliğinde) bulundururken yaklaşık 2.500 bin olan az topraklı aileler, toprakların ancak %17'sini ellerinde bulundururlar.[107] Bu durum, büyük toprak sahiplerinin büyüdüğünü, buna karşılık az ve küçük toprak sahiplerinin azaldığını gösterir. Marks'ın görüşleri anamalcılığın egemenliği döneminde Türkiye'de de gerçekleşmektedir. Az topraklı köylüler nüfus artışı, toprağın yetersizliği, tarımın makineleşmesi nedeniyle mülksüzleşmekte, işsiz kalmakta, tarım işçisi olmakta ve büyük oranda köylerin iticiliğine kentlerin çekiciliğine kapılıp kentlere göçmektedir. Bunun sonucu tarım işçileri nicel olarak artmakta, köyden kente göç gecekondularla kentleri sarmaktadır. Kentsoylu, kendi düzeninin bozukluklarını gizlemek için nüfus planlamasını önplana çıkarmakta; bozuklukların, haksızlıkların ve yolsuzlukların, çürümenin suçunu köylülüğe ve gecekondulaşmaya yüklemektedir. Eğer toprak ve tarım reformları gerçekleştirilerek büyük kitlelerin hem geçimleri, hem de hakları geliştirilse, derinleştirilse; Köy Enstitüleri yoluyla eğitim düzeyleri yükseltilseydi; bir avuç kentsoylu yaratmak için ülkenin bütün olanakları ve zenginlikleri harcanmayıp kamusal sanayileşme olsaydı köyler kentleşirdi; kentler bugünkü gibi köyleşmezdi. Kendi yarattıkları bataklıkta çırpınan kentsoyluluk mezar kazıcılarının gecekondularda oluşturduğunu görmekte ve uykuları kaçmaktadır.

4) **Topraksız Köylülük:** Topraksız köylü sayısı köy envanteri etütlerine göre, 1.200 bin ailedir. 71 bini ortakçılık, 11 bini kiracılık yapmaktadır. Geri kalanı tarım işçisi kimliğindedir.

5) **Ortakçılık:** Ortakçılık, kendisinin olmayan bir toprakta çalışan üreticinin ürün toplandıktan sonra genellikle yarısını toprak iyesine (sahibine) verdiği bir işletme biçimidir. Ortakçılık Türkiye'de bölgelere göre yarıcılık, marabacılık adlarını alır. Köylünün ürünün bir bölümünü toprak iyesine

(sahibine) vermesi, açık seçik bir sömürüyü gösterir. Genellikle, toprak iyesi payını madde (ayni) olarak alır. Yapılan araştırmalara göre, toprak iyesi, üretimdeki olumlu gelişmelerden ileri gelen kazançları kendisi alır, ortakçılık koşullarını ağırlaştırarak sömürüyü daha yoğun hale getirir. Örneğin ortakçının payını 1\2'den 1\3'e düşürür. Ağanın ortakçıyı 20 gün ücretsiz çalıştırması söz konusudur. Ortakçılığın üretici-ağalık dışında da olduğu görülür. İyesi köy dışında oturan küçük topraklar da ortakçılık yoluyla işletilir.

1950 tarım sayımına göre, 2.322.391 çiftçi aileden 1.686.143'ü üzerinde çalıştığı toprağın iyesidir. 498.838 aileyle toprağın bir bölüğünün iyesi olarak ortakçılık, yarıcılık yoluyla işler. Geri kalan 137.445 aileden 89.694'ü ise doğrudan ortakçılık ve kiracılıkla geçimini sağlar.[108] Ortakçılık işletme biçimi olarak önemli bir ağırlık taşır.

6) **Kiracılık**: Götürü yöntemiyle para ödenerek toprak kirası karşılanan bir bölüşüm biçimidir. Kiracılıkta sömürü ortakçılıkta olduğu gibi açık seçik değildir. Bazı durumlarda ortakçılığın uzantısıdır.

Aslında çiftçi iyesi olmadığı toprağı kira ile işleyerek makineleşebilir, zengin olabilir. Bu durumda sömürü söz konusu olmaz.

1963 tarım sayımı sonuçlarına göre, iyesi olarak işlenen işletme sayısı 3.069.921'dir. Kirayla tutulan toprak işletme sayısı 293.518'dir. İyesince doğrudan işletilen işletmelerde büyük bir artış bulunduğu ve bu artışın anamalcılık öncesi sayılabilecek işletmeciliğin tersine olduğu anlaşılır. Kiracılık 94.629'dan 293.518'e yükselerek önemli bir yaygınlık kazanır.

7) **Tarım İşçiliği:** Mevsimlik işçilikten, tarımda iş gücünün aydan aya büyük dalgalanmalar göstermesinden anamalcı çiftliklerde sürekli tarım işçileri az yer kaplar. Asıl işçi kitlesi mevsimlik işçilerden oluşur. Bu durum tarım işçilerinin sendikalaşmasını, sınıf bilinçlerinin gelişmesini

güçleştirir. Mevsimlik işçiler yılın büyük bölümünü köylerinde geçirirler, belli aylarda kitleler halinde zeytinliklere, pamuk tarlalarına taşınırlar; yarı işçi-yarı köylüdürler.

43 il ile ilgili köy envanter etütleri tarım işçisi durumundaki topraksız ailelerin köylü ailelerin %28'ini oluşturduğunu, nicel olarak sayılarının 377 bin aile olduğunu gösteriyor..[109]

Yarı işçi-yarı köylü nitelik taşıyan tarım işçileri, başlangıçta işçiliği meslek olarak seçmek yanlısı değildir. Dolayısıyla sendika ve sınıf bilinci onu ilgilendirmiyor görünebilir. Fakat, çalışma ve yaşam koşulları onların da bilinçlenmelerini ve örgütlenmelerini dayatır. Sürekli ve daha fazla ücret sağlayan, toplumsal güvenceli iş bulmak onlara da yakıcı gelmekte, özellikle göçler nedeniyle sanayi işçileri ile ilişkileri gelişmekte, bu ilişkiler, köy emekçilerinin bilgi ve bilinç düzeyini yükseltmektedir. Etnik ve dinsel akımların bunlardan yana yararlanmaları tehlikeli, fakat geçicidir.

B) Kentsoyluluk

Anamalcılığın egemenliği döneminde, yukarıda yapılan genel açıklama çerçevesinde, Türkiye'de kentsoyluluk, sanayici, tecimer, anamalcılaşan büyük toprak iyesi olmak üzere üç ulamdan oluşmaktadır. Bu oluşuma bankerlerin eklenmesi ise kapıda beklemektedir.

Bu dönemde ülke nüfusu 18.790.174'ten 27.809.831'e, kentleşme oranı %24.9'dan %31.9 yükselir. Bunun %68.1 olan 18.951.484'ü köylü, %31.9'u olan 8.853.347'si kentli nüfustur. Köylü nüfus oranının 1927'de %75.8 iken 1960'ta %68.1 olması, köylü nüfusunun kentli nüfus oranına göre azalmakta, kentli nüfus oranının ise %24.9'dan %31.9'a yükselmekte olduğu görülür. Her türlü baskı altında emekçi halkın tümünün açlığı, çıplaklığı, yoksulluğu, sağlıksızlığı, eğitimden ve insan haklarından yoksunluğu pahasına devlet desteği ile yaratılan savaş koşulları altında karaborsa ve vurgunculukta daha da zenginleşen devletin öz ve şımarık çocuğu gericileşme sürecinde bulunan dış kentsoylulukla bütünleşmeye yönelen Türkiye kentsoyluluğu, kendi adına

yönetimi elinde bulunduran küçük kentsoylu bürokrasiye, dolayısıyla orduya, kendisini yaratmak için baskı altına alınan geniş kitlelerin tepkilerinden de yararlanarak erki eline alır. Türkiye görece bağımsızlıktan uzaklaşır. Prof. Dr. Kurthan Fişek'in dediği gibi askeri ve tutumsal anlaşmalarla bir kez daha anamalcılığın (kapitalizmin) yörüngesine girer. 1947 yılında çıkarılan "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" çıkarılır. Yoğunlaşan kentsoyluluk, DP'nin büyük kardeşi CHP'nin açtığı yoldan giderek toplumun aydınlanmasına yarayan ileri atılımlardan, "ezanın Arapça okunması, tekkelerin ziyarete açılması, haccın özgür bırakılması, dinsel eğitimin hızlandırılması yoluyla kendi ideolojisi laiklikten ödünler verir. Çünkü başlangıçta Avrupa kentsoylusu geçimlikçi düzene ve derebeyine karşı olup onu devirdiği halde, bizde kentli anamalcılar büyük toprakların bir ürünü, doğal bağlaşığı olarak doğan sanayici kentsoyluluk, oldukça zengin küçük bir tecimer kentsoylunun endüstri girişimlerine, devletin desteğinde ilgi duyması ile başlar. Korkut Boratav'ın gelir dağılımı açısından 1963 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'nı temel alarak saptadığına göre; yapım sanayi, ulaştırma ve diğer kimi hizmetlerde 20 bin kadarı yönetimsel işlerde çalışan 195 bin: madencilikte 28 bin, yapıcılık kesiminde yaklaşık 320 bin; toptan 548 bin işçiye işveren sanayide 3443 özel işyeri ve 6069 işveren ve ortağı vardır. Madencilikte 765, Yapıcılık kesiminde 9310 kişi işveren olarak gelir vergisi bildirimi verir. "O halde Türkiye'de tarım dışında kapitalist üretim takriben 548 bin işçi ve 16 bin kapitalisti karşı karşıya getirmektedir'.[110]

1960 yılında yapılan bir araştırmaya göre sanayicilerin %34'ünün babası tecimerdir. Bunları %17 ile babaları bürokrat olanlar izler. Tecim etkinlikleri yoluyla anamal birikimi sağlandıktan sonra kurgu (montaj) biçiminde sanayi başlar. Bu yüzden dışa bağımlılık ve kurgu biçiminde üretim, Türkiye tutumunun niteliklerinden biri oldu. Sanayi kentsoylusunun ortaya çıkışındaki ikinci etken tarımdan anamal aktarımlarıdır.[111]

Sanayicilerle tecimerlerin sayısı Cumhuriyet döneminde artar. Bu iki katmanın sanayici ve toprak ağası olanları tutucudur. Birçoğunda toplumsal sorumluluk yoktur ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetici katmanlarının düşünce yapısındadırlar. Bunların belli başlı özellikleri

lükse düşkünlük, öykünmecilik, beğeni için savurganca tüketim ve kolayca zenginleşme yoluna başvurmaktır. Bu katmanların savundukları ve uyguladıkları ahlak kuralları arasında büyük ayrımlar vardır. Batılı etkiler, Türkiye toplumuna tümüyle olmasa bile bu tabakalar yoluyla girer.

Bunlar Batı'nın maddeciliğini sözle eleştirseler de Batı maddeciliğinin beğenilerine kendilerini kolayca kaptırırlar.

Bu tabakalar, genellikle tarım kesiminde dinsel özgürlükten yanadırlar. Kentlerde ise laikliği tutarlar. Kentsoyluluk, toplumsal politika konusunda genelde tutucu nitelikler taşır.

Özel girişim, özelde özel girişimin simgesi olan kentsoyluluk, halkın çıkarını zerre kadar göz önünde tutmaz. Avrupa'nın sanayi devriminin ilkelerini anımsatan yöntemlerle kâr sağlamak amacındadır.

Bu girişimciler dış ülkelerden yardım almak konusunda büyük istek göstermelerine karşın, işletmecilikte ve özellikle işveren-işçi ilişkileriyle ilgili eski görüşlerin, bu alanlardaki yeni gelişmelere uygun olarak değiştirilmesi gerektiğinde, bu gibi yöntemlerin Türkiye'de sökmeyeceği biçiminde doğmatik bir gerekçeyle, yeniliklere karşı direnirler; işveren-işçi ilişkileri ve genellikle iş konularında daha yeni görüşlere sahip çıkıp onları açıkça savunmazlar, işçilerin ücretlerini ya da sendikal haklarını savunmasını istemezler.

C. Küçük Kentsoyluluk

Küçük kentsoyluluğun

a) Zanaatçılar, küçük tecimerler, orta ve az topraklı köylüler, özgür meslek üyeleri,

b) Kamu görevlileri ve bunların iki yanlı sendikaları,

c) Özel kesimdeki yönetici ve teknik ücretliler olmak üzere üç kategoriden oluştuğunu biliyoruz. Az topraklı köylülerin 2.500 bin orta topraklı köylülerin ise 57 bin aileyi içerdiği saptanmış bulunuyor. El zaatlarında ise 57.236 aile, 211.094 işyeri, 238.544 işveren olduğu 1963 yılı sanayi ve işyerleri sayımında belirtiliyor. Emre Kongar'a göre kırsal aile 6.2 ortalama büyüklüğündedir. Buna göre, az ve orta topraklı kırsal

ailenin nüfus toplamı yaklaşık olarak 16 milyondur. Kentsel ailenin ortalama büyüklüğü ise 4.5'dir.[112-113]

Buna göre, elzanaatlarındaki aile nüfusu 57.000 x 4.5 = 256.500'dür. Özgür meslek üyeleri, devlet memurları ve sendikaları ile orduyu, özel işletmeleri yönetici ve teknik ücretlileri de içeren bu küçük kentsoylu sınıfı Türkiye'de en fazla nüfusu bağrında barındıran sınıftır.

Anamalın egemenliği döneminde bu sınıf, özellikle bürokrasi dolayısıyla ordu, kentsoyluya yardımcı sınıf olma niteliğini kazanarak kendi sınıfsal işlevine dönüşür. Büyük kentsoyluluk adına devlet yönetme niteliğini yitirir; büyük kentsoyluluğun devleti yönetmesine yardımcı olma işlevini yüklenir.

Küçük elzanaatlarında saraçlık, nalbantlık, demircilik, kunduracılık, terzilik gibi kimi meslekler sönmeye yüz tutar. Buna karşılık otomobil onarımı, karosercilik, kaportacılık ve sürücülük gibi yeni mesleklerin geliştiği görülür. Bu sınıf iflasa, işini kaybetmeye en açık sınıftır. Özellikle az topraklı, topraksız köylüler ve el zanaatlarında çalışanlar işçileşmeye en elverişli tabakalardır.

D) İşçi Sınıfı

Bu dönemde daha çok dış etkenlerin ağırlığı ile oluşan demokratik gelişmeler sonucu Haziran 1946'da "Cemiyetler Kanunu"nda yapılan bir değişiklikle Mayıs ve Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ile Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) kurulur. Bu iki partinin öncülüğünde kurulan sendikalara ve Sendikalar Birliği'ne işçilerin akın etmesi siyasal erki rahatsız eder. Bunun üzerine 18 Haziran 1946 tarih ve 4934 sayılı "Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" yürürlüğe konur. Hükümet bu iki partiyi ve kurdukları sendikaları, Sendikalar Birliği'ni 16 Aralık 1946'da sıkıyönetim aracılığıyla kapatır; yöneticilerini tutuklatır. [114] Bu yeterli görülmez 141, 142. maddeleri daha da ağırlaştıran 1949, 1951 değişiklikleri bunu izler. 1951'de TKP'nin 167 üyesi tutuklanır, işkenceden geçirilir, yargılanır.

CHP 1946'da işçilerin özgür örgütlenmesini önler; CHP'nin denetim ve güdümünde sendikalaşmayı yönlendirir. 9 Temmuz 1946'da Türkiye

İşçi Derneği kurulur. 20 Şubat 1947 tarihinde işbırakma hakkını tanımayan Sendikalar Yasası yürürlüğe girer. Ortaya çıkan solun olmadığı tek yanlı bir siyasal örgütlenme ve bir demokrasi örneğidir. Sendikalaşmada ise, sendika önderi olmak için savaşım vermeye, işçiler için iyileştirmeler elde etmeye gereklik duymadan erki elinde bulunduran partiye sırtını dayayarak önderlik etme geleneği gelişir.

Birleşmiş Milletler üyesi olmanın gereği Batı'ya benzemek için gerekli yapısal değişiklikler gündeme gelir. Bu yapısal değişikliklerin başında Çalışma Bakanlığı'nın kurulması yer alır. 1935'te kurulan "İş ve İşçiler Bürosu"nun yerini İş Kanunu uyarınca Haziran 1936'da alan "İş Dairesi" ise yerini Çalışma Bakanlığı'na bırakır. Bakanlığa Sadi Irmak atanır ve görevine 7 Haziran 1945'te başlar. "Türkiye'nin toplumsal sorunları sınıf kavgasıyla değil, devlet hakemliği ile, devlet, işçi ve işveren üçlüsünün elbirliğiyle çözülmelidir" diyen Sadi Irmak, bu görüşünü Çalışma Bakanlığı Çalışma Meclisi'nde ve o yıllarda kurulan İşçi Sigortaları Kurumu ile İş ve İşçi Bulma Kurumu çalışmalarıyla gerçekleşir.[115]

Bu dönemde işçi sayısı nicel olarak 1948'de 328.463 iken 1955'de 604.295'e, 1960'de 824.881'e ulaşır. Sayılarının artması, politikada da işçilerin ağırlığını artırır. İşçilerin oylarını alabilmek için siyasal partiler, kimi işçi hakların izlencelerinde (programlarında) yer vermeye yönelirler. DP, 14 Mayıs 1950 seçimlerine değin oy kaygısıyla işbırakma (grev) hakkının tanınmasını 20 Haziran 1949'da yapılan İkinci Büyük Kurultay'ında izlencesine alır. Bu, CHP'yi de etkiler, o da izlencesinde buna koşut değişiklik yapar. DP, 1951'e işbırakma hakkı için düzenleyip sendikalara yolladığı taslağı rafa kaldırır. İnönü, karşı (muhalefet) parti önderi olarak işbırakma hakkını savunur, fakat işbırakma hakkı lokavtla birlikte 27 Mayıs 1960'tan sonra yasallaşır.

1946-1950 döneminde kurulan sendikalar,

a) Erki elinde bulunduran partilerin sendikaları,

b) Erke aday parti sendikaları,

c) Erkten ve siyasal partilerden bağımsız sendikalar olmak üzere üç ayrı ayrım gösterirler.

1952 yılında devletin izniyle kurulan, Amerikan tipi, partiler üstü politika izleyen Türk- İş kurulur. Bu federasyon 1960 yılana değin bir varlık gösteremez. Fakat burada 250.000 işçiyi birleştiren 350 sendikanın kurulmuş olması ileriye yönelik önemli bir hazırlıktır.

Gerçekten, 28 Şubat 1947 tarihinde Sendikalar Kanunu kabul edilinceye değin Türkiye işçi sınıfı sendika kurma hakkından yoksundur. 1947 yılından 1960 yılına değin işçi sınıfı sendikalar çevresinde örgütlenir. Tutumsal (ekonomik) bilinçlenme siyasal bilinçlenme ile tamamlanamaz. Bu nedenle işçi sınıfı, bu dönemde siyasal erke ağırlığını koymayı sağlayamaz.[116]

Bu dönemde kadın ve çocuk işçilerin toplam işçi nüfusu oranında bir düşme görülür. Yine çocuk işçi oranı azımsanamaz. 1959'da kadın işçi oranı %13, çocuk işçi oranı %3.45'tir.[117]

İşçi ücretlerinde kadın işçilerin ücretleri erkeklere göre %70 ve çocuk işçilerin ücretleri erkeklere kıyasla %62 oranında düşüktür. [118]

Türk Ceza Kanunu'nun 141. 142. maddelerinin ağırlaştırılması, işbırakma yasağının sürdürülmesi sonucu sözde demokrasi görünümlü bu dönemde işçi eylemleri azdır.

1948 yılında isteklerinin çok altında zam alan tramvay işçileri direnişe geçerler.

İş koşulları nedeniyle İstanbul'da bir çimento fabrikasında işçiler fabrikaya girdikleri halde üretim yapmazlar.

1949 yılı Eylül ayında Mensucat Fabrikası İşçileri Sendikası ve onu izleyen sendikalar işbirliği ve bunun nedeni olarak gördükleri hükümete karşı protesto olarak açık hava toplantısı yaparlar. Bu miting 1960'a kadar işçi sınıfının tek politik mitingidir. [119]

1950 yılı Şubat ayında, Ankara'da işbırakma hakkıyla ilgili olarak yapılan bir toplantıya polis el koyar.

İzmir'de bir işyerinde çalışan 811 işçi, bir saat işi bırakır, öğle tatili hakkını kullanırlar.

1952 Mart ayında 200 taksi sürücüsü işbırakır. İşçiler Ankara Belediyesi'ne bir yürüyüş düzenler, benzin ücretlerinin düşürülmesini ve kimi vergilerin kaldırılmasını istediklerinden 100 sürücü tutuklanır,

Nisan ayında, İskenderun liman işçileri ücretlerinin arttırılması için işbırakırlar. İşbırakma jandarmaca bastırılır. Birçok işçi için tutuklama kararı verilir.

Mayıs ayında 150 temizlik işçisi ücretlerinin arttırılması isteğiyle işbırakır. Savcılığa verilmeleri üzerine 100 işçi işbaşı yapar; 50 işçi mahkemeye verilir.

İzmir karayollarına bağlı işçiler işbırakırlar. Devlet güçleri işbırakmayı bastırır. 35 işçi tutuklanır.

1954 yılı Temmuz ayında, İzmir'de 600 liman işçisi işbırakır. 18 Temmuz'da işçilerden üçü tutuklanır. İşbırakma işçilerin mahkemeye verilmesi ile sona erer.

36 matbaa işçisi, iş koşullarının düzeltilmesi için direnişe geçer.

1955'te 15 Temmuz'da, İzmir'de 500 kadar liman işçisi, çalışma koşullarına karşı çıkmak için işbırakır. Eylem devlet güçlerince önlenir, birçok işçi gözaltına alınır.

1958'de İETT işçileri yemekler bozuk olduğu için yemek boykotu yapar.

1959'da Sıvas demiryolları işçileri ücretlerine zam istemeleri üzerine sendika başkanı işten atılır. 150 işçi buna karşı çıkar; 150 dolayında işçi göz altına alınır.[120]

Zeytinburnu'nda bir çimento fabrikasında işçiler işçi temsilcisi arkadaşlarının işten atılması üzerine işbaşı yapmazlar. Polis el koyar ve 20 işçi gözaltına alınır.

DİPNOTLAR

96. Fikret Başkaya, Paradigma'nın İflası, s.172
97. Büyük Larousse, Sözlük ve Asiklopedi Cilt 6, s. 3097
98. Muzaffer Sencer a.g.y. s.71
99. Muzaffer Sencer, a.g.y. s.64
100. Yıldız Sertel'den aktaran İsmail Cem, a.g.y. s.403
101. Özlem Özgür, Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi, s.119-121
102. Halil Cillav'dan aktaran, Kurthan Fişek, a.g.y. s.85
103. Muzaffer Sencer, a.g.y. s.68
104. Prof. Kemal Karpat'tan aktaran Doğan Avcıoğlu Cilt 1 s.574
105. Muzaffer Sencer, a.g.y. s.155
106. Muzaffer Sencer a.g.y. s.154
107. Muzaffer Sencer a.g.y. s.158
108. Muzaffer Sencer a.g.y. s.138
109. Korkut Boratav, a.g.y. s.139
110. Korkut Boratav, a.g.y. s.144-145
111. Emre Kongar, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, s.432-433
112. Emre Kongar, Türkiye'nin Tolumsal Yapısı, s.404
113. Emre Kongar, a.g.y. s.407-411
114. M. Şehmus Güzel, a.g.y. s.206
115. M. Şehmus Güzel, a.g.y. s.204-205
116. Kurthan Fişek, a.g.y. s.86
117. Kurthan Fişek, a.g.y. s.85
118. Kurthan Fişek, a.g.y. s.88
119. Sedat Şen, a.g.y. s.46
120. Sedat Şen, a.g.y. s.46-47-48

BEŞİNCİ BÖLÜM
SINIF SAVAŞIMININ YÜKSELDİĞİ DÖNEM (!960-1980)

Bu dönemde dünya genelinde, Türkiye'nin nesnesi olduğu tekelci yeni sömürgeciliğin egemenliği ve soğuk savaşın hızı artar. Bu dönemin başlangıcında Türkiye'de 27 Mayıs eylemi, 27 Mayıs Anayasası'nın halkoyu ile kabulü, bu anayasayla planlı kalkınmanın kurumlaşması, işçilere işbırakma, örgütlenme hakkının tanınması gerçekleşir. Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulur, 15 milletvekili ile TBMM'ye girer. İşçi Partisi'ni Türkiye Devrimci işçi Sendikaları Federasyonu DİSK izler. Büyük oranda ve sayıda işbırakma (grev) yaşanır. Anaınalcılık 1970'te tekelleşme aşamasına girer. Oyak bu tekelleşmede yerini alır. Tekelci anamalcılığın soluk alması için 27 Mayıs Anayasası'yla biçilen giysinin topluma bol geldiği, toplumsal hakların ekonomik gelişmeyi aştığı savıyla ordu, 12 Mart'ta, yönetime el koyar. Kıbrıs'a çıkartma yapar. İşçi sınıfı şanlı 15-16 Haziran, Büyük Grev direnişlerini yaratır.

Bundan önceki bölümde, Türkiye kentsoyluluğunun küçük kent-soyluluğun ulamı olan aydınları ve orduyu içiren bürokrasiyi dışladığını gördüğümüze göre bunların kentsoylu güce tepki geliştirmiş olmaları doğaldır. 27 Mayıs eylemini bu ulamın başkaldırısı olarak niteleyenler

olduğu gibi, kentsoyluluğun ulaştığı aşamada gereksindiği kredi ve anamalı sağlayamaz hale gelmesi, yoklukların başlaması ve para değerinin düşürülmesi yoluyla pahalılığın artmasına bu nedenle geniş kitlelerin desteğinin eksildiği DP'nin kredi bulmak için Sovyetler'e yönelmesi, hatta Menderes'in Sovyetler'e gideceğini söylemesi karşıt parti CHP'nin topluma daha geniş bir demokratik ortam sağlamayı önermesi, 27 Mayıs eyleminin gerekçesidir diyenler de vardır. Gerçekten, 27 Mayıs'ı anamalcılıktan bir kopuş, bu anlamda ilericilik saymak, ilk günden "NATO'ya, CENTO'ya bağlıyız!" uyarılarına aykırı düşmektedir. Doğan Avcıoğlu " 27 Mayıs'ın temelinde, ölçüsüzce yürütülen bir kapitalist gelişmenin yarattığı büyük hoşnutsuzluklar yatmaktadır" demekle duruma açıklık getirmektedir. [121] Anamalcılık için insan bir metadır, gerekli olduğu zaman bir değerdir, fakat gerekmediği zaman bir kâğıttan ayrımı yoktur, buruşturulup atılır. Yoksa NATO'nun, CENTO'nun büyük patronları isteselerdi Menderes ve arkadaşları asılmazdı. Sorun; büyüyen, gelişen anamalcılığın ve kentsoyluluğun gereksinimlerini karşılamak ya da karşılayamamak sorunudur.

Nüfus Gelişmesi

Sınıf yapı ve oranlarını bulmak için, bu dönemde genel, kent ve köylü nüfusun artmasını, azalmasını, değişikliklerini ve gelişmelerini saptamak gerekli görülmektedir. Dönem başında, 1960 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, 18.895.089 %68.28 oranında köylü nüfus, 8.859.731 %31.92 oranında kentli nüfus olarak, genel toplam 27.754.820'dir. 1970'te ise köylü nüfus %61.55 21.914.075 kentli nüfus %38.45 oranında 13.691.101 olmak üzere toplam nüfus 35.605.176'dır. Dönem sonunda 1980'de ise %56.08 oranında, 25.091.958 köylü nüfus, %43.91 oranında 19.645.007 kentli nüfus olmak üzere genel toplam 44.736.957'dir. Bu verilerden anlaşılmaktadır ki 1960'da %68.08 olan köylü nüfus toplamı artmakla birlikte, 1980'de %56.08 olduğuna göre oran %12 eksilme göstermektedir. Oysa kentli nüfus 1960'te %31.94 iken 1980'de %43.91 oranında olduğuna göre %12 oranında artış göstermektedir. Genel eğilim köylü nüfusun oranca azalmasına karşın, kentli nüfusun artış göstermesi doğrultusundadır.

Nüfus oranının düşmesi, kent nüfus oranının sürekli artış göstermesi köyden kente göç ve bunun sonucu kentleşmenin sağlıklı olmasa da hızlanması nedeniyledir. Türkiye'de 1950'den sonra belirgin bir biçimde hızlanan kentleşme, belli bir dönemde, genel nüfusun belli bir ölçüye göre kent sayılan yerlerde yaşayan nüfus oranı yükselmesi anlamındadır.

Önceki bölümde değinildiği gibi tarımda makineleşmenin somut örneği 1945'de traktör sayısı 1156 iken 1962'de 43.747'ye, 1965'te ise 54.668'e, 1980'e 486.369'a yükselmiştir. Kırsal kesimdeki nüfus artışı karşısında makineleşme, her traktörün 7 tarım işçisinin yerini aldığı varsayılırsa işsizliğe neden olur. Diğer yandan aynı yıllarda işlenen tarım alanı 12.664.000 hekterdan 23.215.000 hektara yükselir. İşlenecek toprakların son sınırına yaklaşılır.[122-123]

Tarım alanına anamalcılığın girmesi, ırgatlaşma sürecini hızlandırır. Doğan Avcıoğlu'nun İkinci Beş Yıllık Plan'dan aktardığına göre, tarımda çalışan 10 milyona yaklaşan nüfusun %7'si ücretlidir. Buna çalışma koşulları gittikçe ağırlaşan ırgatlaşma yolundaki ortakçı, yarıcı kitlesi eklenmektedir. Köy İşleri Bakanlığı'nca yapılan çalışmalara göre, köyde oturan, tarımla uğraşan 4 milyon 128 bin aileden 1 milyon 288 bininin, %30.7'sinin toprağı yoktur. Bunların %1'i kiracı, %5.7'si ortakçı, %93.3'ü tarım işçisidir.

Bu dönemde Türkiye, pazar içi üretim yapan köylünün kapalı üretim koşullarında ağalara sığındığı, görüldüğü ve ilerde görüleceği gibi işçinin cılız olduğu durgun Türkiye değildir.[124]

Tarımın makineleşmesi ve teknolojik değişmelere karşın birim alandan elde edilen ürünün artmayışı verimli tarım topraklarının belli ellerde birikimi, küçük işletmelerin parçalanması, kır kesiminden nüfusun itilmesine neden olur. Bu itilmenin bir sonucu olarak geçim düzeyinin altında yaşayan ortalama köylüden mevsimlik işler için diğer kesimlere geçici olarak göçen 700.000 kadar işçi dışında bir bölümü tarımdan ayrılır. Muzaffer Sencer'e göre, "son veriler tarım dışı kesimlerdeki etkin nüfus artışının yaklaşık olarak yarısının kırsal bölgeler ve tarım kesiminden geldiğini gösterir".[125]

Ayrıca ulaştırma kolaylıkları, ulaştırma ağı ve gelişen ulaştırma araçlarının sayıca çoğalması köylü nüfusunun kentlere göçmesine olanak

hazırlar. 1923'te karayollarının uzunluğu 18.335 km iken, 1960'da 61.542 km'ye yükselir ve daha bakımlı hale gelir. Bunun yanında otomobil sayısı 4.573, otobüs sayısı 1.944, kamyon sayısı ise 79.121'e yükselir.[126]

Köyden kente koşup gelen insanlar için fabrika işçiliği bir yükselme oluşturur. Köylerden kentlere akan bu insanlar kentlerde gecekondulara yığılırlar; bu yoksul ve ilkel yaşamı, köydeki yaşamlarından daha iyi, daha ileri bulurlar. Gecekondulaşma köylülük için daha ileri bir yaşam isteğinin belirtisidir.

Bu verilerin ışığında, Cumhuriyet'le birlikte derebeylik, yerini köy ağalığına bıraktığına göre, bu dönemde köylülüğün sınıfsal yapısını altı tabaka halinde işleyebiliriz.

Toprak Ağası

En az 1000 dönüm toprağı olan, işletmesi makineleşen anamalcı durumuna gelen, çalışmaya katılmadan tarım işçisi çalıştıran, diğer yandan tecimerleşen, sanayileşen büyük kentsoyluluğun bir ulamı durumundaki büyük toprak iyeleridir. Bu dönemde köylü nüfusun %01'ini oluşturan 4323 aileyi kapsar; işlettikleri toprak 1.089.286 hektardır. Bu ise, işlenen toprakların %6.50'sidir.

Zengin Köylü

201-999 dönüm toprağı olan, toprak ve yeterli üretim araçları bulunan, işgücü kiralayan, işletmelerinde kendileri de çalışan köylü nüfusun %3.9'unu oluşturan, 110.814 aileyi kapsayan, anamalcı işletme iyesi köylerdir. İşlenen toprakların %22.5'ini oluşturan işletmelerin işlediği toprak, 3.597.285 hektardır.

Orta Köylü

200 dönüm toprağı olan, çoğunlukla toprağın iyesi olan, gelirini genellikle kendi emeğiyle sağlayan, ama ücretli işgücü kullandığı ve aynı zamanda kira ve faiz ödediği için sömüren ve sömürülen bir tabakadır. Köyü nüfusunun 29.4'ünü oluşturur; 811.800 aileyi kapsar. İşlenen toprakların %47.62'sini oluşturan 7.968.387 hektarın iyesidirler.

Küçük Köylü

31-50 dönüm toprağı olan, genellikle iyesi olduğu yoksul küçük toprak parçalarını işleyen ve işgücü kiralamayan köylü nüfusunun %22.7'sini oluşturan, 853.425 aileyi kapsayan, işlenen toprakların %14'ü olan 2.789.820 hektarını iyesi yoksul köylülerdir.

Yoksul Köylü

1-20 dönüm toprağı olan, genellikle iyesi olduğu küçük toprakları işleyen, işgücü kiralamayan, kendi işgücünü mevsimlik kiraya veren, köylü nüfusun %33.6'sını oluşturan, 1.176.176 aileyi kapsayan çok düşük gelirli köylülerdir. Bunlar yarı köylü yarı işçidir.

Tarım İşçisi

Hiç toprağı olmayan köylü nüfusunun %17'sini oluşturan, 651.800 aileyi kapsayan, anamalcı tarım işletmelerinde çalışan, hiçbir üretim aracının iyesi olmayan ve işgücünü satarak geçinen ücretli işçilerdir. [127]

Tarım kesimi nüfus oranı düşmekle birlikte, buna koşut olarak kaba ulasal gelir bakımından da gerilemektedir. Bu dönemin başlangıcında, 1962 yılında kaba ulusal gelir (GSMH) içindeki payı %34, 1965'te %31.2, 1968'de %28, 1971'de %27.6' dır.1974 yılının ilk yarısında Türkiye tarihinde ilk kez tarımın kaba ulusal gelirdeki payı sanayiden daha az duruma gelir. [128]

Gecekondulu Kentleşme

Kentli nüfus 1927'de 3.301.046 ve genel nüfusu oranı %24.2 iken, 1945'te 4.687.249, genel nüfusa oranı %24.9 olduğuna göre, bu yıllarda kentleşmede önemli bir gelişme görülmez. Bu dönemde kentleşme oranı %8 iken 1950-1965 yılları arasında %9.4 olduğuna göre kentleşmede hızlı bir artış görülür. [129] Özellikle 1950'den sonra kentin çekiciliği ile köyden kente göç olgusu ortaya çıkar ve hız kazanır. Anamalcılığın köye ve kira girmesiyle kentsoyluluk kendi yarattığı önemli bir işgücü fazlalığına iş alanı açamadığı gibi, bu işgücü fazlalığını, köyden kente göçmek zorunda kalanları barındıracak konut sorununa bir çözüm getiremez. Bu tutum gecekondulu kentleşmeyi getirir. 1972 rakamlarına göre, Ankara'da nüfusun %65'i, İstanbul'da %45'i, İzmir'de %35,

Adana'da %45'i, Bursa'da %25'i, Samsun'da %36'sı, Erzurum'da %35'i, Diyarbakır'da %20'si gecekondularda yaşar. Konutların gecekondu oranı ise, Ankara'da %65, İstanbul'da %40, İzmir'de %25, Adana'da %49, Bursa'da %22, Samsun'da %41, Erzurum'da %40, Diyarbakır'da %13'tür. Gecekondu olgusu ilk kez resmen 1948'de dikkat çeker. 1948'de gecekonduyu yasaklayan bir yasa çıkarılır. O yıl gecekondu sayısı 30.000 kadarken 1953'te 80.000, 1960'da 240.000, 1970'de 500.000, 1972'de 700.000 olur. [130] Anamalcılık kendi yarattığı gecekondu olgusuna çözüm getiremez. Seçim öncesi tapu verilecek diye gecekondu yapımı isteklendirilir, seçimden sonra aynı gecekondular birçok örneği görüldüğü gibi yıkım ekiplerince yıkılır. Görüldüğü gibi gecekondu yapımının hızla artmakta olduğu, artacağı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin geleceğini bağrından çıkaracağı anlaşılan gecekonduların yıkımından önce yerine toplumsal konutlar yapılmalı ve yaptırılmalı. Gecekondu olgusu anamalcılığın ulaştığı aşamanın ürünü ve sonucu olduğu halde gecekondunun ve gecekondulunun sağlıksız kentleşmenin sorumlusu sayılması ussal ve gerçekçi olmaz. Asıl nedeni kolay zenginleşen, zenginliği lüks yaşama, zevke, eğlenceye harcayan, yeterli yatırımda bulunmayan büyük kentsoylunun israfçı tutumudur. Bu tutum yalnız gecekondulaşmayı etkilemekle kalmaz, yeterli çalışma (istihdam) olanağı yaratmadığı için Türkiye insanlarının dış göçü yeğlediği görülür. Milyonlarca işçi Batı Avrupa, Kanada ve Avustralya'da işgücünü pazarlamakta ve ücret karşılığı satmakta, Türkiye büyük kentsoyluluğunun israfının 40 milyon dolar kadarını döviz olarak dış ülkelerden göndermektedir. Üstelik dış ülkelerdeki bu işçilerin hiçbir sorunu ile ilgilenilmediği gibi bunlar bir çeşit sağmal inek gibi görülür.

Büyük Kentsoyluluk

İsmail Cem'in deyimiyle "Şehirli aydınların bir eseri"[131] olarak nitelenen on yıl süreyle erkten uzaklaştırılan ordu ve aydının işbirliği ile gerçekleştirilen 27 Mayıs erke elkoyma eylemi, Aziz Nesin'in söylemiyle Türkiye toplumunun gördüğü en ileri, halktan yana "Anayasa"yı ve bu anayasa ile "planlı kalkınma"yı getirir. Amaç ulusal gelirin arttırılması, artan nüfusa verimli çalışma alanları yaratılması, dışa bağımlılığın azaltılması, adil bölüşümün sağlanması olan plan ve programların

doğrultusu temel üretim alanlarında yoğun kamu yatırımları yapma, kentsoyluya vergi bağışıklığı, gümrük kolaylıkları ve borçlanma yoluyla destek olmaktır.

Bu dönemde, planlarda sanayileşmeye öncelik verilir. Sanayi ürünlerinin dışalımı yerine yerli üretim yapılması (ithal ikamesi) politikası güdülür. Temel tüketim mallarından sonra dayanıklı tüketim mallarının da yerli üretimi öngörülür.

Bu dönem kentsoylu açısından Türkiye tutumunun (ekonomisinin) tarımdan sanayiye dönüşmesi olarak nitelenebilir. Türkiye kentsoyluluğu büyük kentsoylu olma aşamasındadır. Özlem Özgür'ün dediği gibi, "Gerçekten 1963-1970 yılları arasındaki sekiz yıllık dönemde imalat sanayiinde önemli gelişmeler olmuş ve sanayi burjuvazisi egemen bir güç haline gelmiştir. Bu önemli gelişmeler sonucu bugün sınai üretim toplam tarımsal üretim toplamını geçmiştir... Pamuklu ve yünlü dokuma üretimi 550 milyon metreden 780 milyon metreye, petrol ürünleri üretimi 3 milyon tondan 6 milyon tona, çimento üretimi 2.5 milyon tondan 5.3 milyon tona, ham demir üretimi 210 bin tondan 910 bin tona yükselmiştir."

"Bu değişmelerin doğal sonucu olarak toplumsal tüm geri üretim ilişkilerinde büyük çözülmeler olmuş ve geçmişe ait kalıntılar hızlı bir tasfiye sürecinin içine girmişlerdir."[132]

Türkiye'de yabancı anamal, aynı zamanda yerli anamalcı sınıfı geliştirmek için güçlü bir destek sayılır. Amerika ise gerek yardım, gerekse borç verdiği anamalı özel kesimi geliştirme koşuluna bağlar. Böylece yabancı anamalı Türkiye'de anamalcı sınıfın gelişmesinde önemli bir destek olur. Coca-cola, oto-montaj sanayinde görüldüğü gibi çok aşırı ölçüde dışarıya bağlı yerli anamallar yaratmaktadır. Pirelli, Unilever, General Elektrik, Tam Sigorta, Türk-Amerikan Dış Ticaret Bankası gibi katılımlarla yabancı anamaldan yararlanmaya yönelinir. Güçlü KİT'ler bile yabancı anamalla birçok ortaklıklar kurarlar. Bu dönemde kuruluş yıllarındaki ulusal anamalcı yetiştirme yerine yabancı şirketlere ve devletlere, dolayısıyla devlet eliyle yabancı anamala bağlı anamalcı bir sınıf yetiştirmeye çalışılır. Doğan Avcıoğlu'nun Osman Nuri Torun'dan aktardığına göre, 1966 sonunda arıtılma halinde olan

120 firma girişimi vardır. Örneğin Gima anamalın %98 payını kendisinin yatırdığı bir şirkete anamal verir. Bu şirket Gima'dan aldığı parayla Gima'yı kuşatır. Gima böylece özelleştirilmiş olur.

Bu dönemde bankacılık kesimi de oldukça gelişir. Banka, yatırılan paraları başkalarına yüksek üremle (faizle) dağıtarak tatlı kârlar elde eder. 1950'de 34 olan banka sayısı 1959'da 58'e yükselir. 27 Mayıs'tan sonra aralarında Sanayi Bankası, Ray Bank'ın da bulunduğu birçok bankanın arıtılması zorunda kalınır. Arıtılan bu bankaların borçlarını Emlak Kredi Bankası gibi devlet bankaları Emekli Sandığı gibi kuruluşlar hatta hazine ödemiştir. Böylece oluşan bankacılık, dolayısıyla bankalarda büyük kentsoyluluğun bir kategorisi olarak gelişir.

1963 yılında özel kesimin yabancı anamal, yatırım kredileri ve kredili dışalım olarak net dış borçlanması 806 milyon, kamu kesiminden aldığı 751 milyon, Merkez Bankası yoluyla sağladığı fon 190 milyon, toplam 1.76 milyon liradır. Sanayici, tecimer, bankacı büyük toprak ve mülk iyesi Türkiye kentsoyluluğu yabancı anamal yoluyla ülkeye eder kabarması enflasyon getirmektedir.

Sanayicilikle bankacılık, tecimerlik aynı holdingin elinde birleşebiliyor. Koç Holding, Sabancı Holding ve Yaşar Holding gibi.

1973 yılı rakamlarına göre, dışalımda bulunan 9561 kişi ve firmanın 4454'ü sanayicidir. Bildirdikleri rakamlara göre, anamallarının %21 oranında kâr sağladıkları görülür. 1874 yılında bu oran %23'e çıkar. [133]

Türkiye'de Koç'un kendisinin de kabul ettiği gibi sanayileşme kurtakçılık (montaj sanayi) olarak başladığı için özel kesimin teknoloji geliştirme çabası da yoktur. Türkiye teknoloji açısından da dışarıya bağımlıdır.

1970'li yıllara doğru bir tekelleşme eğilimi görüldüğünün göstergelerinden biri de işyerlerinde çalıştırılan işçi sayısıdır. 1970 yılında, 10'dan fazla işçi çalıştıran işyeri sayısı 4.566'ya yükselir. Bu da toplam işçi çalıştırmanın (istihdamın) %32'sini oluşturur. Tekelleşmenin bir diğer göstergesi yaygın olarak kullanılan maddelerin birkaç firma elinde toplanmasıdır. 1969 yılında yaygın olarak kullanılan 251 maddeden 93'ünü en büyük; üç, iki ya da bir firma üretmektedir.[134]

Geri ve ilkel anamalcılık, çeşitli isteklendirme önlemleri ile 12 Mart öncesi ve sonrasında büyük anamalın daha belirgin biçimde ortaya çıkışına yol açan bir tekelleşme sürecine girer. Özellikle 1967'den sonra dizgeli olarak büyük anamal isteklendirme politikası uygulanır. 1968-1970 yıllarında çeşitli sanayi dallarında 3.5 milyar lira özel yatırıma, 650 milyon lira gümrük bağışıklığı sağlanır. Bu uygulama nedeniyle devletin kaybı 1968 yılında 65 milyon lira iken, 1969 yılında 414 milyon, 1970'de 450 milyon, 1971'de 750 ve 1972'de 1 milyar 105 milyon, 1973'te 5 milyar olur.

12 Mart'tan sonra isteklendirme politikası "her şey büyük sermaye" için denebilecek biçimde hızlandırılır. Dışsatım yapan sanayi kuruluşların 1971 yılında 385 milyon, 1973 yılında 1 milyar 53 milyon vergi iadesi verilir.[135]

Dışsatımda kredi muslukları geniş ölçüde açılır, 1971'de 45 milyar lira net kredi açılmışken, 1974 yılı sonunda 110 milyarı aşar. **Özellikle 1973 yılında kamu kesimi için Merkez Bankası kredileri kapanırken özel kesim için 1 milyar arttırılır. Ondan sonra kamu kesimi zarar ediyor denilir.**

Holdinglerin sayısı 1961'de 1, 1963'te 2, 1969'de 8 iken 1971'de 12'ye yükselir. Holdinglerin kârlarının vergiden bağışık olması nedeniyle kâr dağıtılmayınca %60 olan vergi oranı %39'a iner. Kısaca holdingleşme Hazine'nin sırtından büyük sayıda birikim olanağı getirir.

Sabancı ailesi büyük hisselerine sahip oldukları Hacı Ömer Holding ve Akbank aracılığıyla çiftçilikten turizme kadar uzanan çeşitli işlere el atmakta, sanayi alanında hızla büyümektedir.[136]

"Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)" kurularak burada konumlarını pekiştiren büyük kentsoyluluğun tekelci anamalcılığa dönüşümünü yabancı anamala bağlı, kurtakçı ve her türlü ilerleme ve düzenlemeye karşı çıkan, tutucu bir sınıf olduğunu gördükten sonra küçük kentsoyluluğun incelenmesine geçebiliriz.

Küçük Kentsoyluluk

Türkiye'de a) Zanaatçılar, küçük tecimerler, orta ve az topraklı köylüler, b) Kamu görevlileri, karşılıklı sendikaları, c) Özel kesimdeki

yönetici ve teknik ücretliler olmak üzere üç ulamdan oluşan küçük kentsoyluluk önceki bölümde de belirtildiği gibi, en geniş, en yaygın, en kalabalık sınıftır.

Korkut Boratav, Türk tutumunun (ekonomisinin) gelişme biçimini, bir çeşit Batı anamalcığının "Sanayi Devrimi" döneminden önceki görüntüsüne benzetir. Buna göre, tarıma giren yeni üretim araçlarının etkisiyle eski üretim ilişkileri çözülür. Mülksüzleşen köylü nüfusun bir bölümü özgür işgücü halini alır ve kentlere yönelir. Böylece anamalcı bir sanayileşmenin ön koşulları gerçekleşir.

Sanayileşme hızı zayıf olduğu için kentlere yığılan işgücünün bir bölümü esnaflık, küçük tecim, küçük üreticilik içinde yaşam alanı bulur. Anamalcı gelişme Batı'da, bir kez sanayii devriminde, bir kez de tekelci anamalcılığa geçişte olmak üzere, tarım dışında iki büyük mülksüzleşme yaratır. Türkiye'de mülksüzleşme sürece tarım dışında görülmez, küçük üreticiliği artacak bir sanayileşme hızı ya da küçük anamala egemen olan bir anamal birikimi süreci henüz yok. Bu yüzden tarımın dışındaki etkinliklere bir küçük kentsoyluluk görüntüsü egemen, gerçekten, devlet memurları da sayılırsa, küçük kentsoyluluğun tarım dışı etkin nüfus içinde kapladığı yer gittikçe genişler. Bu ikisi dışında kentlerimiz işçilerin ağır bastığı sanayi merkezleri değil, gecekondularla çevrilmiş olmanın yarattığı izlenime karşın, küçük kentsoylulukla dolup taşan beldeler olur. 20. Yüzyıl'a özgü, sömürgeciliğin tutumsal gücü altında geri bırakılmış, gecikmiş bir anamalcı tutumun tipik örneği budur.

Eğer bu geri kalmış anamalcı yapı, Batı örneklerini andıran geleneksel bir anamalcı sanayileşmeden geçerek çağdaşlaşabilirse, anamalcı sanayileşmenin hızlanmasına koşut olarak küçük üreticiler, daha ileri bir aşamada anamalın şirketleşerek birikimi, tekelleşmesi sonunda, küçük yapım, hatta küçük tecim ve çeşitli verimsiz etkinlikler yaratılmaya başlar.

Bu yolla mülksüzleşen küçük kensoyluluk işçi sınıfına katılır. Öte yandan köyden kente akın eden nüfus, küçük kentsoyluluğun arasında yaşama olanağını yitirmiş olacağından tam olarak işçileşir.

Toplum yapısının küçük kentsoylu niteliğini yitirmesi, emekçilerin büyük ölçüde işçileştiği çağdaş bir anamalcı tutumun kurulmasına yol

açar. Görüldüğü gibi bu durum gerçekleşirken gelir dağılımında daha büyük kutuplaşmalar yaratılır.[137]

Geniş devlet yardımları ile Amerikan desteğinden sınırlı sayıda büyük girişimciler yararlanmışsa da, anamalcılığın sağlam bir temel üzerine oturmasını sağlamak için, küçük sanayiin de geliştirilmesine gereklilik duyulur. Bu nedenle ABD, yardımda bulunduğu bütün ülkelerde, tutucu bir toplumsal alanı oluşturduğu düşüncesiyle "orta sınıfların teşviki" adı altında küçük sanayiin geliştirilmesine önem verir.

Küçük sanayiden yana, işsizliği önlemek ya da büyük sanayinin tamamlayıcısı olmak gibi nedenler gösterilmekle birlikte asıl amaç" muhafazakâr (tutucu) bir toplumsal grubu güçlendirerek kapitalizmi daha geniş bir temel üzerine oturtma çabasıdır."[138] ABD, özellikle 1960'tan bu yana, küçük sanayinin geliştirilmesi çabaları isteklendirmektedir.

Toplumbilimci Mübeccel Kıray, "Bugün birçok yönden büyük sanayileşme engellenirken, bir yandan da bu basit (yalın) teknolojik küçük imalat teşvik edilerek (isteklendirilerek) bir başka yönden daha ülkemiz, hem Batının ürünleri ile rekabet edemeyecek durumda tutulmaktadır"[139] demekle, tutucu bir sınıfsal ulamın desteklenmesinin sakıncalarını belirtiyor.

Gerçekten anamalcı, Amerikancı bir siyasal partinin erkte olduğu dönemde Halk Bankası'nın kredileri 202 milyon lira iken 1967'de 523, 1969'da 700, 1971'de 1 milyar 271 milyon liraya çıkarılır. Ayrıca 56 küçük sanayi sitesi için 1973 yılına değin 1 milyar lira harcanır.

Küçük sanayi ve elzanaatları ilişkileri geleneksel, büyük sanayiinin tamamlayıcısı, ürünleri sanayiye karşın yaşama şansı olma nitelikli üç kümede toplanabilir. Birinci kümede sanayinin gelişmesiyle ortadan çekilen deri ve kösele alanında 1962'de 1.508 işyeri varken, 1965'te 413'e; el tezgâhları alanında 1963-1965 yılları arasında 12.914 işyeri varken 10.127'e; debbağlıkta 2.120 işyeri varken 1939'e; urgan alanında işyeri sayısı 7.390 iken 6.970'e düşer.

İkinci kümede büyük sanayinin tamamlayıcısı olan, onun kimi işlenmiş yarı işlenmiş girdilerini anamallarını üreten küçük sanayi yer alır. Doğan Avcıoğlu'nun aktardığına göre, planlama uzmanı Nejat

Ölçen "bu tür küçük sanayinin Türkiye'de gelişme olanakları çok sınırlıdır"[140] demektedir.

Üçüncü kümede ürünleri büyük sanayi karşın yaşama şansı olan küçük sanayi yer alır.

İkinci kalkınma planı elzanaatları, küçük sanayi arasında ayrım yapmakla birlikte DİE ayrım yapmaksızın 9 ya da daha az işçi çalıştıran işyerlerini küçük sanayi sayar. Büyük sanayi ortaya çıkınca ülkemizde geleneksel ufak sanayi egemendir. İmalat sanayii sayımına göre 157.759'u bulan küçük işyerleri, toplam işyerlerinin %98'ini oluşturur.

İmar ve İskân Bakanlığı'nca yapılan, büyük sanayi ile küçük sanayi arasındaki ilişkileri inceleyen bir araştırmaya göre kentleşmeyle birlikte küçük sanayi azalmaktadır.

İkinci plan, atıl sığası (kapasite), teknoloji ile ilgili bilgisizlik gerekçeleriyle elsanatları ürünlerinin seri üretimle sanayie aktarılmasını, bu dalda çalışanların sarsıntısız arıtılmasını öngörür.

Küçük sanayi işyerleri 1962'de 14.325 iken 20.461'e, onarım evleri 1962'de 4.392 iken 6.561'e, orman ürünleri sanayi 1.859'dan 2.835'e, madensel eşya üretimi 1.857'den 2.494'e yükselir. 1965'de bu alanda 43.999 işçi olmak üzere 130.339 kişi çalışır. 1963 yılında elzaanatlarında 162.636 olan işyeri sayısı 1965'te 192.242'yi geçer. Demirci, bakırcı, torna-freze, planya, dökümcü, kaportacı, mermerci, tuğlaca sayılarında önemli artışlar görülür. Elsanatlarında 204.400 usta, 112.343 kalfa 101 332 çırak, 162.419 işçi olmak üzere 586.503 kişi çalışmaktadır. Küçük sanayi elsanatları birlikte ele alınırsa, bu kesimde 710.842 kişi çalışmaktadır.

Küçük sanayi ve elsanatları kesiminde, büyük sanayinin gelişmesiyle, bazı iş alanları arıtır ustalar, kalfalar ya işçileşirler ya da yeni iş alanları bunların kimilerine yükselme yolu sağlar. Karabük'te, Eskişehir'de, Kayseri'de, Gaziantep'te böyle olduğu görülür.

Anadolu'da sanayinin görece geliştiği illerde mobilyacılık, demircilik, makine yapım ve onarım, madensel eşya yapımı, döküm evleri, torna atölyeleri çoğalır. Tarımda yükselme ümidini koruyan orta çiftçi

gibi, küçük sanayi ve elsanatları alanında sivrilenler anarnalcı gelişmeden hiç değilse şimdilik yararlanmaktadır. [141]

Bu sınıfın diğer ulamı olanı devlet memurlarını, diğer deyimi ile bürokrasiyi oluşturan aydınların ve ordunun 27 Mayıs'ı birlikte gerçekleştirmekle geçimi bir süre doyumu sağlamışlarsa da ordu Oyak yoluyla büyük sermaye ile bütünleşme sürecini yaşar. Diğer memurlar, özellikle öğretmenler aylıkları ile geçinemedikleri için ek iş yapmaya başlarlar. Bu dönemdeki 1961 Anayasası'nın getirdiği görece özgürlük havasında yararlanarak bilinçlenme artar. İşçi sınıfının sınıf savaşımının yükselmesi ile, dernek niteliğinde de olsa 12 Mart'ta kaldırılıncaya değin yürürlükte olan memurların sendika kurma hakkından yararlanmaları, onları işçi sınıfına yaklaştırır.

Çeşitli odalarda örgütlenen, özel kesimdeki teknik ücretlilerin önemli bir bölümü işçi sınıfından yana bir davranış sergilerler.

İşçi Sınıfı

Türkiye işçi sınıfı, 9 Temmuz 1961'de oylanan ve kabul edilen 1961 Anayasası'nın 47. maddesiyle **"... işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına"** kavuşur. Anayasa ile tanınan bu haklar, 25 Temmuz 1963 tarih ve 275 sayılı yasayla düzenlenerek perçinlenir.

Seyhan Irmak'ın Petrol-İş 1987 yıllığı 244. sahifesinden aktardığı, Çalışma Bakanlığı istatistikleri verileri sonuçlarından yararlanarak düzenlenen tabloya göre, 1959 yılında, 1947'de kabul edilen, 1952'de Türk-İş'in kurulmasıyla yürürlüğe giren yasa gereğince 417 sendikaya 280.000 işçi kayıtlı iken, 1961 Anayasası'nın getirdiği görece özgürlük ortamında 1965 yılında, sendika sayısı 668'e; kayıtlı işçi sayısı 360.2857'e; 1970 yılında ise sendika sayısı 737'ye kayıtlı işçi sayısı 2.088.219'e, 1975 yılında işçi sendika sayısı 781'e, kayıtlı işçi sayısı 3.328.633'e, 12 Eylül'den önce 1980 yılında sendika sayısı 733'e, kayıtlı işçi sayısı, 5.731.000'e ulaşır. 1970'lerde başlayan tekelleşme, sanayi ağırlıklı büyük kentsoyluluğu yarattığı gibi, eytişimsel olarak onun zıttı olan işçi sınıfının da nitel ve nicel olarak yükselmesine neden olur. İşçi

sınıfı sayısı 5.5 milyonu geçer. Sanayi işçisi ağırlıklıdır. Artık kimse Türkiye'de işçi sınıfı var mı sorusunu soramaz olur.[142] Avrupa ve diğer kıtalarda çalışan, çoğu işçi olan yurttaşların sayısı aşağı yukarı 3.000.000 kadardır. Bu da göz ardı edilemez.

Emre Kongar'ın Çalışma Bakanlığı ve 15458 sayılı resmi gazete verilerine dayanarak verdiği rakamlara göre ücretli işçilerin 1963'te %10, 1967'de %18.5, 1971'de %29.6, 1975'te %50'ye kadar yükseldiği görülür.

Genellikle kamu kesiminde örgütlü bulunan, Amerikan tipi Türk-İş konfederasyonu işçi haklarını geliştirmeyi partiler üstü politika izlemekte görür.[143]

Bu tutuma karşı bir tepki olarak 13 Şubat 1967'de Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kurulur. Disk, işçi haklarını geliştirilmesi için bir siyasal parti ile birlikte eylemde bulunmayı gerekli görür. Aslında 13 Şubat 1961'de Türkiye İşçi Partisi'ni kuranlar aynı zamanda DİSK yöneticisidirler.

DİSK'in hızlı gelişimi ve etkili olması, Türk-İş'i de partiler üstü politikayı bırakmaya zorladığı anlaşılmaktadır.[144]

Sınıf savaşımının yükseldiği bu dönemde, 1965 yılında girdiği genel seçimlerde Türkiye İşçi Partisi, ulusal artık (milli bakiye) dizgesinden yararlanarak 15 milletvekili ile TBMM'ye girer. Ulusal artık dizgesi kaldırıldığı için 1969 seçimlerinde 2 milletvekili, bir senatör çıkararak mecliste kalır. İşçi sınıfının bu döneme değin sürdürdüğü partileşmeyi kendiliğinden sınıf olma konumundan kendisi için sınıf olma konumuna dönüştüğü görüşünde olanlar vardır.

Doğan Avcıoğlu 1963-1967 döneminde gerçekleşen, Derby, Kavel, Emayetaş, Silahtarağa el-koymaları da içinde olmak üzere 199 işbırakmanın %20'sinin kamu kesiminde, %80'inin ise çalışma koşullarını daha kötü olan özel kesimde yapıldığını belirtir.[145] Bu arada işçi sınıfının 15-16 Haziran 1970'de 274 ve 275 sayılı yasaları 1317 sayılı yasayla yapılması planlanan ve işçilerin sendika seçme özgürlüklerine geniş ölçüde kısıtlamalar getirecek değişikliklere karşı çıkarak DİSK'in tüm konfederasyon olarak, Türk-İş'li işçilerin konfe-

derasyonun yasaklamasına karşın bir bölümün gösterdikleri büyük direniş, işçi sınıfı tarihinde önemli bir yer tutar.

Seyhan Irmak'ın Petrol-İş 1990 yıllığından aktardığına göre, 1963-1980 yılları arasında kamu kesiminde 269, özel kesimde 1.327 işbırakma olur. [146]

Emre Kongar'ın saptadığına göre, 1974 yılında yapılan işbırakmaların %32.7 kamu kesiminde, %67.3 özel kesimde gerçekleştiği görülür. [147] Bu dönemde işçi ücretleri kentsoyluluğu rahatsız edecek kadar yükselir.

Bu dönemde topraksız köylülerin, taban ederlerini düşük bulan köylülerin direnişlerini de gözden ırak tutmamak gerekir. Yer yer topraklara el konuldu. 1974 yılında Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), 1975'te TİP ortaya çıkar.

52 yıl sonra ilk kez hem de işçi sınıfının dayatmasıyla 1976, 1977, 1978, 1979, 1980 yıllarında, 1 Mayıs Bayramları çok canlı biçimde kutlanır. Fakat özellikle 1977 yılında 1 Mayıs Bayramı kana bulanır; 36 emekçi dostu öldürülür. 1 Mayıslarda "Bağımsız Türkiye Faşizme Geçit Yok", "İşçiyiz, güçlüyüz, devrimlerde öncüyüz", "İş ekmek hürriyet sömürüye son" gibi belgeler atılmıştır. 1 Mayıs kutlamaları işçi sınıfının kendiliğinden değil kendisi için sınıf olma durumuna dönüştüğünün göstergeleridir.

1970'li yıllarda TKP bir atılım yaparak işçiler arasında, sendikalarda, derneklerde çok etkili olur.

İşverenler genellikle işçi ücretlerinin arttırılmasını istemezler ve ücret artışından şikâyetçidirler. Oysaki, Özlem Özgür'ün yaptığı hesaplamalara göre 1950 yılında %178 olan sömürme oranı, 1959 yılında %21.3 artış göstermesine karşılık, 1963-1968 yılları arasında %43.3'lük bir artış gösterir. 1950 yılında günlük çalışma süresinin 2 saat 53 dakikasında kendisi için, 5 saat 7 dakikasında egemen güçler için üretimde bulunurken, 1959 yılında 2 saat 33 dakika kendisi için ve geri kalan 5 saat 27 dakika egemen güçler için çalışmak zorunda kalır. 1963 yılında 2 saat 12 dakika kendisi için ve 5 saat 48 dakika üretim araçları iyesi için çalışmakta olan ortalama bir işçi 1968 yılında sömürü oranının hızlı artışı nedeniyle 1 saat 41 dakika kendisi için, 6 saat 19 dakika

egemen güçler için çalışır. Aslında anamalcı ilişkiler geliştikçe, işçi ücretlerine göre artı-değer kitlesi hem saltık ve hem görece olarak daha hızlı bir gelişim gösterir. 1963-1968 döneminde üretimdeki artış %110 olmasına karşılık, aynı dönemde artık-değer kitlesi 4 milyar liradan 14, 2 milyar liraya yükselirken %255'lik bir artış gösterir. Oysa bu dönemde işçi ücreti artış hızı %58'dir. Bu sömürünün sınırlandırılması, ücretlerin arttırılması için işçi sınıfı gelişmeye, dönüşüme yandaş olur. [148]

İşçi sınıfı savaşımının yükseldiği 1960-1980 yılları arasında işçi sınıfının, sömürünün sınırlandırılması, giderek önlenmesi için yaptığı direnişleri kentsoyluluk 12 Mart 1971'de hazırlığını yaparak, 24 Ocak Kararları doğrultusunda 12 Eylül 1980'de bastırır.

DİPNOTLAR

121. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. Cilt 2, s.718
122. Seyhan Irmak, a.g.y. s.55
123. Muzaffer Sencer, a.g.y. s.64
124. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. Cilt 2, s.954-955
125. Muzaffer Sencer, a.g.y. s.66-69
126. Seyhan Irmak, a.g.y. s.56
127. Muzaffer Sencer, a.g.y. s.163-164-165
128. Özlem Özgür, a.g.y. s.130
129. Muzaffer Sencer, a.g.y. s.71
130. Emre Kongar, a.g.y. s.387-388
131. İsmail Cem, a.g.y. s.411
132. Özlem Özgür, a.g.y. s.121
133. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. s.847-848-849
134. Seyhan Irmak, a.g.y. s.67
135. Doğan Avcıoğlu, a.g.y.Cilt 2, s.900
136. Doğan Avcıoğlu, a.g.y.Cilt 2 s.900-901-902
137. Korkut Boratav, a.g.y. s.197-198-199
138. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. Cilt 2, s.889-890
139. Mübeccel Kıray, Ülkemizin Temel Çelişkileri, Devrimci Eğitim Şurası, yayını, s.129
140. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. s.891-892
141. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. Cilt 2, s.895-896-897-898
142. Seyhan Irmak, a.g.y. s.72
143. Emre Kongar, a.g.y. s.438
144. Emre Kongar, a.g.y. s.438
145. Doğan Avcıoğlu, a.g.y. Cilt 2 s.953
146. Seyhan Irmak, a.g.y. s.73
147. Emre Kongar, a.g.y. s.441
148. Özlem Özgür, a.g.y. s.194-197

ALTINCI BÖLÜM
12 EYLÜL VE SONRASI (1980-1990)
ANAMALIN ZORBALIK DÖNEMİ

12 Eylül'ün temelinde 24 Ocak 1980 kararları, bu kararların temelinde ise ekonomik ve sınıfsal gelişmeler yatmaktadır.

12 Eylül'ün nedeninin terör olmadığı, 12 Eylül'de erke el koyan güçlerle, 12 Eylül öncesi terörü önlemekle görevli güçlerin ve çevrelerin aynı olmasından anlaşılmaktadır.

Bu durumda, başka etkenler söz konusudur. 12 Eylül'ün temelinde yatmakta olan 24 Ocak kararlarında ise Dünyü Bankası, IMF, AET (Uluslararası Para Fonu, Avrupa Ekonomik Topluluğu), OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) gibi uluslararası kurumların Türkiye anamalından dünya çapında, dünya anamalı ile bütünleşmesi için istekleri, beklentileri önemli birer etkendir.

Uluslararası tekelci anamalın çıkarı, dünya ölçeğinde anamalcığın yaşamasındadır. Günümüzde, geri kalmış anamalcı ülkeler üzerinde gelişmiş sömürgeci ülkelerin akçalı egemenliği vardır. Uluslararası anamal ile tekelci kimi büyük anamalcı kümeler bütünleşir. Anamalcı ülkeler arası bütünleşme, anamalcığın bir dizge olarak egemenliğini

sürdürmekteki çıkarı ülkelerin ayrı ayrı bağımsız politika izlemelerini zorlaştırır.

Uluslararası anamalla bütünleşen ülkeler dünya çapında eder yükselmelerinden (enflasyon) etkilenir. Ulusal para değerini düşürmek zorunda kalır.

Dışa bağımlı işbirlikçi Türkiye kentsoyluluğunun çıkarı bu doğrultudadır.

12 Eylül askeri darbede ABD'nin etkisi olduğu herkesçe bilenen bir gerçektir.

Uluslararası tekellerin denetleme işlevleri vardır. Dünya çapında egemen olan anamalın çıkarını korumak için bu işlevi yerine getirmesi doğaldır. İleri anamalcı ülkelerin akçalı egemenliğini sürdürmek için borçlu ülkelerin borçlarını denetlemesi gerekir. Borçlu ülkeler ileri anamalcı ülkelere teknolojik olarak da bağımlıdır. Uluslararası ekonomi, bir bütün oluşturduğu için tek bir dünya pazarının varlığı, pazarın gösterdiği gelişmeleri denetim altında tutumayı gerektirir. Bundan başka "uluslararası sermayenin denetleme fonksiyonu gelişmiş kapitalist ülkelerdeki yapısal sıkışıklıkların bir ölçüde ekonomik krizlerin geri kalmış kapitalist ülkelere aktararak rahatlamalarına olanak vermesi için de gereklidir".[149] Bu nedenlerle dünya anamalı aynı zamanda yeniden yapılanma süreci içindedir. Bu süreç, Türkiyeyi'de etkiler.

1970'li yılların sonlarında Türkiye'de geçerli bağımlı ekonomi, bunalıma girer. Bu bunalımı aşmak içinse, yeni bir anamal birikimi sağlaması gerekir.

Ayrıca İran'da şahlık düzeninin yıkılmasıyla boşalan petrol bölgesi jandarmalığı görevini yerine getirmesi beklendiği için Fikret Başkaya'nın belirttiği gibi, "Ortadoğu'da ittifakların sağlanması öncelikle Türkiye'deki istikrarsızlığın giderilmesine bağlı görülüyordu."[150]

Türkiye'de, bağımlı tutumsal (ekonomik) düzeni yeniden örgütleyerek bunalımdan çıkarmak, bunun için görece de olsa var olan her türlü demokratik hakkı askıya almak gündemdedir. Çünkü 24 Ocak Kararları ile dikte ettirilen tutumsal politikayı gerçekleştirmek, sanayi kesiminde işbırakma ve toplu sözleşmeleri yasaklamakla kırsal kesimde

köylülüğün tutumsal çıkarlarını bir baskı aracı olan genel seçimler dolayısıyla parlamentoyu askıya almakla olanaklıdır.

12 Eylül 1980'de erke el koyan uluslararası anamal kuruluşları ülkenin yapısını belirlemiş olurlar. Aslında 24 Ocak Kararları'nı alan AP yönetimi de emeğin gelirinin daha aşağı çekilmesine ve anamalın gelirinin daha yukarı çıkarılmasına karşı değildir. Onlar için sorun "Niye AP kapatıldı, niye biz Zincirbozan'a gönderildik?" sorunudur. 12 Eylül'e ortam hazırlanmasında büyük payı olan, orduyu erke elkoymaya çağıran, anamalın koruyuculuğunu yapmakla kendini görevli sayan bir başka parti yönetimi ise, sıkıyönetim mahkemesinde **"fikrimiz iktidarda, biz içerdeyiz"** demekle 12 Eylül'e katkısını açıkça vurgulamaktadır.

İlk günden parlemento dağıtılır; topların ağzı özellikle gecekondulara çevrilir, aynı gece parti yöneticileri, emekten yana olan aydınlar, dernek, sendika üye ve yöneticileri içeri alınır. Sorgulanmaya başlanır, içeri alınmaların, sorgulanmaların ardı arkası kesilmez.

Devrimci İşçi Sendikalar Konfederasyonu (DİSK) ve ona bağlı sendikaların etkinliği mal ve akçalı varlıkları kayyuma bırakılır, durdurulur; işbırakma ve toplu sözleşme hakkı kaldırılır. Bu yasalar Hak-İş'e ve MİSK'e de uygulanmakla birlikte Türk-İş'e uygulanmaz. Yalnızca resmi ideolojiyi savunan Türk-İş, aynı zamanda genel sekreteri Sadık Şide'yi 12 Eylül'ün oluşturduğu Bülent Ulusu Askeri Hükümeti'ne bakan olarak verir. Milli Güvenlik Kurulu'nun 18 Şubat 1981'de verdiği izinle Hak- İş etkinliklerine yeniden başlar. 1984 yılı Mayıs ayında MİSK'in de çalışmalarına izin verilir. Hak-İş ve MİSK'in genel kurullarını yapmaları uygun bulunur. Fakat DİSK'in etkinliklerine izin verilmez. Böylece hedefin sınıf sendikası DİSK olduğu bir kez daha belli olur.

12 Eylül'den önce 733 olan işçi sendikası sayısının 1984'te 90'a, sendikalı üye sayısının ise 5.720.074 'ten 1984'te 1.422.271'e düştüğü [151]

Aynı biçimde 12 Eylül'den önce 1980'de gidilen işbırakmalarının sayısı kamu kesiminde 30, özel kesiminde 197; işbırakan işçilerin sayısı kamu kesiminde 1.354.594, özel kesimde işbırakan işçilerin sayısı

4.054.024 iken bu sayılar 1981, 1982, 1983 yıllarında sıfırdır. 1984'te işbırakma sayısı bu kesimin 5, özel kesimde 1; işbırakanların sayısı kamu kesiminde 2.252, özel kesimde 2.695'dir. 2.364 Sayılı yasayla kurulan Yüksek Hakem Kurulu'na toplu iş sözleşmesini uzatma yetkisi verilir. Böylece işçiler demokratik haklarını savunacak araçlardan yoksun bırakılır. Bu aynı zamanda memurlar, özellikle öğretmenleri de kapsar. Onlar da sendikal haklarından, dernek kurma hakkından yoksun kalırlar.

Parlamentonun feshi, genel seçimlerin askıya alınması, dolayısıyla, tutumsal (ekonomi) isteklerini seçimler yoluyla duyurmanın demokratik yöntemlerinden yoksun bırakılır.

İşçi, köylü, memur tutumsal haklarını savunma araçlarından yoksun bırakılmakla sağlanan ortam, aynı zamanda zanaatçı ve esnaf gibi küçük kentsoyluları da kapsar. Aslında emeğin gelirini azaltmak demokratik özgürlüklerin baskı altına alınmasıyla örtüşür.

1982 Anayasası ve 2821, 2822 Sendika Yasaları'yla işçilerin önceki dönemde elde ettikleri sendikal özgürlükleri ve birlikleri sınırlandırılır. Siyaset yasağı gibi özgürce sendika kurmak, yöneticilerini seçme ve çalışmalarını özgürce belirleme haklarından yoksun bırakılır. 2822 sayılı yasayla toplusözleşme ve işbırakma sınırlandırılır, kısıtlanır. [152]

Derneklere siyaset yasağı getirilmekle birlikte kamu çalışanlarına, öğretmenlere, dernek kurma hakkı bile tanınmaz. DİSK gibi Töb-Der de kapatılır; bütün mal ve akçalı varlıklarına el konulur; yöneticileri ve üyeleri yargılanır.

Anayasa ile sosyal demokrasinin solunda parti kurmak özellikle Komünist Partisi kurmak yasaklanır. Barış istemek suç sayılır, Barış Derneği yönetici ve üyeleri gözaltına alınır ve yargılanırlar.

Bütün bunlar yeterli görülmez. İnsan Hakları Derneği'nden alınan rakamlara göre, 12 Eylül döneminde 652.000 kişi gözaltına alınır, sorgulanır. 500 kişinin öldüğü saptanır, bunlardan 170 kişi adlarıyla saptandığına göre 330 kişi kayıp sayılmaktadır. 635 kişi için idam istenir, 50 kişi idam edilir. 1402'likler olayında görüldüğü gibi pek çok kamu görevlisi işten uzaklaştırılır, işkence görenlerin, sakatlananların,

cinsel saldırıya uğrayanların, yurt dışına gitmek zorunda kalanların sayıları çoktur; fakat saptanamamaktadır.

24 Ocak Kararları tutumsal (ekonomik) modelinin uygulanması anlamında 12 Eylül, dünya anamalıyla bütünleşen Türkiye anamalının, Türkiye kentsoyluluğunun, dünya anamalının denetimi ve desteği ile Türkiye işçi sınıfına ve bütün emekçi katmanlara açıktan ve acımasız faşist saldırısıdır.

Sungur Savran'ın dediği gibi "Türkiye sermayesi için 1980'li yıllar dünya kapitalizmi derinden bir bütünleşme evresi olmuştur".[153]

Muzaffer İlhan Erdost'un dediği gibi "24 Ocak Kararları emperyalist sistem bütününde bunalımı, merkezden çevreye, yani emperyalist ülkeden bağımlı ülkeye yaymayı, hatta aktarmayı amaçlayan IMF politikasının ürünüdür. Nitekim, Türkiye 10 milyar dolar borcun faizini ödeyemeyen bir ülke olmaktan 50 milyar dolar borcunun faizini ödeyen bir ülke durumuna gelmiştir. Bu üretimin artması ve emek üretkenliğinin yükselmesi sonucu değildir (kuşkusuz bunların da payı vardır), ama esas olarak emekçi yığınların ürettiği değerden daha fazla sızdırılması ile bir çeşit faiz havuzu olmuştur Türkiye".[154]

Bu dönemde 1985'te çalıştırılan (istihdam edilen) nüfusun %59'u tarımda, ulusal gelirin %22'sini, bu nüfusun %13'ü ise sanayide, ulusal gelirin %25'ini üretir. 1985 verilerine göre, endüstriyel emek üretkenliği, tarımsal emek üretkenliğinden 5.3 kat fazladır.

1987 yılında Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) gerçekleştirdiği "Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları" anketine göre, ücretliler ulusal gelirden %14-15 pay alır. 1979'da ücretliler ulusal gelirin %31.97'sini alırken anamal %66.63'ünü alır.

1986 yılında ise ücretlilerin payı %20.53'e düşer; anamalın payı ise %79,47'e yükselir. Bu veriler göstermektedir ki, 12 Eylül'den sonra süngü zoruyla ücretlilerin payından anamalın payına önemli oranda pay aktarılır. Bunun sonucu 12 Eylül'den sonra ücretliler, özellikle işçiler açlık sınırına itilir. 1989 yılında ulusal gelirdeki %84.60 payın %20.69'u ücretlilerin, %79.351 anamalındır.[155]

12 Eylül yönetimi, tekelci anamalcı büyük kentsoyluluk için işçi sınıfına; az topraklı yoksul köylüler, zanaatkârlar, esnaflar ve askeri bürokrasi dışında kalan tüm bürokratlar içinde olmak üzere küçük kentsoylu sınıfa zorla özveri dayatır. İşçi sınıfı ve emekçi halk üzerinde tutumsal, siyasal devlet terörü uygular.

Askeri yönetim ideolojik yeni bir Atatürkçülük yorumu getirmeyi gerekli görür. Bu ise geleneksel olarak geçerli kılınan Atatürkçülük'ten tümüyle değilse bile kimi yönden uzaklaşmayı, Atatürkçülüğün ulusal bağımsızlık yönünü dışlamayı gerektirir. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu gibi Atatürkçülüğün üretildiği, yayıldığı kurumlar yeniden biçimlendirilir. Ilımlı İslam, Türk-İslam bileşimi olarak sunulur. Anayasaya ilkokul, ortaokul, lise ve lise ayarı okullara zorunlu din dersi konulur. Komünizme karşı yeşil kuşak oluşturulması yolundaki sömürgeci ülkelerin isteklerine uyulur. YÖK'ün kuruluşu da ulusal bağımsızlıkçı düşünceyi, görüşü sömürgeci ülkelerin isteği doğrultusunda arıtmak amacına yöneliktir. Bağımsızlıkçı ve özgürlükçü birçok öğretim üyesi üniversitelerden uzaklaştırılmış; öğrenciler üzerinde çok ağır baskılar uygulanmıştır.

Bütün bu baskılara, hukuksal, tutumsal, toplumsal ayarlamalara karşın bütün emekçi halkı simgeleyen işçi sınıfı ancak 1981-1983 yıllarında eylemlerden alıkonulabilir. 1984'te işbırakma ile başlayan işbırakmalar 1985-1986 yıllarında özellikle özel kesimde Türkiye işveren sendikalarının istekleri doğrultusunda sendikasızlaştırılma, yeni kesintiler gibi dayatmalara karşı 21; 1987'de 4'ü kamu kesiminde, 303'ü özel kesimde olmak üzere toplam 307; 1988 yılında 156; 1989-1990 yıllarında 458 olmak üzere çoğalır. Katılan işçilerin sayısı 1984'te 5000 kadar iken 1990'da 3.500.000'e dayanır. Bu sayı sendikalı işçilerinin sayısından fazladır.

Türkiye'de bugün dünya anamalı ile bütünleşmiş sınıf bilinci taşıyan bir tekelci kentsoyluluk ve onun girişimciliği varsa, onun karşısında aşağıda belirtilecek özellikler ve nitelikleri kazanmış olan bir işçi sınıfı vardır.

Bu dönemde tutumsal bunalımın yükü emekçi sınıf ve tabakaların sırtına yüklendiği için mülksüzleşme süreci hızlanır. Özellikle 1984'ten

sonra işçilerin mülkiyetle bağlarının hızla koptuğu görülür. Bu işçilerin hızla işçileşmesi demektir.

Sınıf bilincinin gelişmesinde, yerleşmesinde içinde bulunulan çevrenin büyük önemi olduğuna göre, kimi kesimlerde babası işçi olanların oranı %30'un üstünde artış göstermektedir.

Kimi bölgelerde üçüncü kuşak işçilik yaygınlaşmaktadır. Buna karşın işçilerin büyük bölümü henüz birinci kuşaktır.

Bugün işçilerin büyük bölümü çocuğuna okutmak olanağından yoksundur. Bu nedenle çocuğunu işçi sınıfının bir üyesi gözüyle görür.

Türkiye'de mülksüzleşme sürecine karşıt olarak işyerlerinde ücretli olarak çalışanların sayısı fazla artış halindedir. Devlet İstatistik Enstitüsü 1985 yılı verilerine göre, Türkiye'de gelir getiren bir işte çalışmakta olanlar 6.4 milyon ücretli, gelir getiren bir iş bulamayan 2.3 milyon işsiz vardır. Geniş bir tanımla işsizler de hesaba katıldığında 8.7 milyon çalışan içindeki oranı ise %47'ye ulaşmaktadır.

Türkiye'de gelir getirici bir işte çalışanların %64'ü 20 bin ve daha fazla nüfusu olan kentsel bölgelerde %36'sı daha az nüfuslu kırsal bölgelerde bulunmaktadır.[156]

Kentsel bölgelerde gelir getirici işte çalışanlar içinde ücretlilerin oranı Türkiye ortalamasının (%40) çok üstünde %67'dir. Kırsal bölgelerde çalışanların oranı %22.9'dur.

Türkiye'de anamalın yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile birlikte işyerlerinde çalışan işçi yoğunluğu da artmaktadır. Sosyal Sigortalar Yasası kapsamında bulunan işyerlerinde 100 ve daha fazla sigortalının çalıştırıldığı işyeri sayısı 1979'da 3.092 iken, 1987'de 3.991 olmuştur.

Yapım sanayiinde 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde çalışanların sayısı 1971'de 526.000 iken, 1982'de 837.000'e yükselmiştir. Yapım sanayiinde 25 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerindeki çalışanların sayısı 1983'te 799.000'den 1985'de 846.000'e yükselmiştir.

Türkiye'nin 500 büyük sanayi şirketinde çalışanların toplam sayısı 1980'de 538.000 iken 1986'da 660.000'e çıknuştır.

Bugün Türkiye'de memur kendisini işçiden ayrımlı görmemektedir. Hatta kamu sendikalarından Eğitim-Sen, üyelerini eğitim emekçisi olarak nitelendirmektedir.

Kamu ve özel işyerlerinde tekelci işletmelerle orta ve küçük anamal işyerlerinde çalışanlar arasında 12 Eylül'den sonra bir ayrım kalmamıştır.

Bugün kamu kesimi işvereninin tavrı 1980 öncesinin tam tersidir. 24 Ocak kararlarından önce kamu işyerinde toplu iş sözleşmesinde zam ve hak almak kolay,özel kesimde zor iken bugün kamu kesiminde daha zordur. Kamu kesiminde zam alabilmenin yolu siyasal erki Türkiye anamalcı sınıfını ve uluslararası anamalı gerilletecek güçlü bir kitle savaşımının örgütlenmesinden geçmektedir. Bugün Türk-İş üyesi sendikalara üye işçilerin 12 Eylül öncesi DİSK'e bağlı sendikaların üyesi işçilerin eylemlerini aşan eylemler yapmasının,. geliştirmesinin nedeni budur. Bugün özel kesim, kamu kesim işçisi arasındaki ayrım kalkmıştır.

Kesimler, meslekler ve işyerlerindeki konumlar arasındaki ayrımlar azalmıştır. Bugün anamalcı sınıfın işçiler arasında ayrım yapmadan işçi sınıfının tümünün hak ve özgürlüklerine yönelik bir saldırı başlatmış olması, işçi sınıfı içinde kesimsel ve konumdan kaynaklanan ayrımların önemini yitirmesine yol açmaktadır. Anamalın bu davranışı tek tek işyerlerinde ya da tek iş kollarında verilen savaşımla kazanım elde etmeyi olanaksız kıldığından her türlü ayrıma aşan bir savaşımı yaşam zorlamaktadır.

24 Ocak ve özellikle 12 Eylül sonrasında yaşanan süreç önceki nesnel ayrımları azalttığı gibi, anamalın saldırısını geriletmenin tek yolu işçilerin birlikte savaşımı olduğunu deneyimler öğretmektedir. Nesnel ve öznel yapıdaki bu değişim, işçi sınıfının 1988 ve 1989 yıllarında yükselen kendiliğinden eylemlerinin zemini hazırlayan etmenlerdendir.

1989 işbırakımlar ve direnişler yılı olarak işçi sınıfı tarihine geçer. Savaşıma katılan işçi sayısı "grev hakkı"nın tanındığı 1963 yılından bu yana geçen 26 yıl içinde en yüksek düzeye ulaşır. 12 Eylül'ün Sendikal hak ve özgürlüklere getirdiği baskı ve kuşatmalara karşın işçi sınıfı yılınadan ortaya çıkar. İşçi sınıfının parasız da işbıraktığını gösterir.

Yukarıda kısaca değinildiği gibi işçi sınıfının yaratıcılığı direniş biçimlerinde ortaya çıkar. İşbaşında oturma, hizmet aracına binmeme, yemek boykotu, sakal bırakma, toplu boşanma davası, çocuklarını evlatlık verme, çıplak ayakla yürüyüş, vizite eylemleri gibi edilgin eylem çeşitleri geliştirilir. İşçi sınıfının savaşım deneyimi zenginleşir. Eylemler yoğunlaşır ve hızla etkinleşir. İş bırakmış arkadaşlarını desteklemek için yüzbinlerce işçi destek direnişleri yapar. Direnişlerdeki işçi sayısı 600.000'i geçer. İşbırakmaların ardından toplu iş sözleşmelerinde %140'a varan ücret artışları gerçekleşir.

İşbırakmaları halk olumlu karşılar, destekler. Halkın görülmemiş desteği karşısında güvenlik güçleri sert tavır alamaz. Ne ki işbırakmaların ardından, özel kesimde işten çıkartmalar olmak üzere önlemler alınmaya başlanır.

2822 sayılı yasanın 33. maddesi ile gerekli durumlarda Bakanlar Kurulu'na verilen işbırakmaların 60 gün ertelenmesi hakkı işletilir. Olağanüstü Hal Bölgesi'nde işbırakmalar, işten çıkarmalar Bölge Valiliği'nin iznine bağlanır. Valilik daha çok işbırakmaları bir ay ertelemek yetkisini kullanır ki, bu iş bırakma ertelemesi değil, yasaklanmasıdır.

İşbırakmalara karşı bir başka yöntem de işten çıkartmalardır. 1990-1991 yılı ilk beş ayında işten çıkarılanların sayısı 210.000'i bulur. İşten çıkartma toplu sözleşme kazanımlarını geriletmek için işverenlerin başvurduğu acımasız bir yöntemdir. İşverenler daha az işçiyle üretime olanak sağlayan otomasyona hazırlanırlar.

İşbırakmaları engellemek, geriletmek ve işten çıkartmalar yetmeyince, uluslararası bir süreç olan, eşitsiz gelişme ile belirlenen anamalın ideolojik saldırısı işçi sınıfına dünya anamalının bütünsel saldırısı olarak özelleştirme gündemindedir.

Anamalın saldırılarından kaynaklanan işçi sınıfı ile kentsoyluluk arasındaki hesaplaşma yeni biçimler alarak kıyasıya sürmektedir. Kentsoyluluk başlangıçtaki konumunu koruyamadığı için daha da saldırganlaşmak zorunda kalmaktadır.

İşçi eylemleri, sendikaları ve işçi sınıfı adına konuşan örgütleri aşmıştır. Eylemlere öncülük edenler işçilerin kendisidir. İşçi sınıfı iş

bırakma ve direniş göstermekte başarılıdır. Etkili, örgütleyici öncü işçiler çıkmaktadır. İşçi eylemleri 1982 Anayasası'nın 54. maddesini ve 2822 sayılı "Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasası"nı aşmaktadır. 12 Eylül'le işçi sınıfına biçilen giysi dar gelmekte, işçiler dolayısıyla toplum, bu giysiye sığmamaktadır.

Erke yönelik eylemleri ülke çapında yönlendirecek güçlü bir işçi sınıfı partisi oluşturmanın tam zamanıdır. Sonraki bölümde daha kapsamlı işleneceği üzere, yönetilenler eskisi gibi yönetilmek istememekte ve alanlara dökülmektedirler. Yönetenler de eskisi gibi yönetememektedirler. Şu anda gereksinen toplumsal karşıtlığı, toplumu ve bütün ülkeyi kucaklayan güçlü bir işçi sınıfı partisidir.

DİPNOTLAR

149. Fikret Başkaya, Paradigmarun İflası, s.188
150. Seyhan Irmak, a.g.y. s.72 Çalışma Bakanlığı istatistiklerine dayalı olarak Petrol-İş'in hazırladığı verilerden alınmıştır.
151. Muzaffer İlhan Erdost, Demokrasi Çıkmazı, Marksizm Gelecek Dergisi Haziran1989, Sayı:1, s.177-193
152. Sungur Savran, Türkiye'de Egemen Sınıflarla ilgili açık oturumda konuşma s.46
153. Muzaffer İlhan Erdost, a.g.y. s.188-189
154. Seyhan Irmak, a.g.y. s.121
155. Yıldırım Koç, Dünya ve Türkiye'de gelecek işçi sınıfının, Marksizim Gelecek Dergisi, , Haziran 1989 sayı:1 s.219
156. 16Temmuz 195 tarihli Cumhuriyet gazetesi

YEDİNCİ BÖLÜM
GÜNÜMÜZDE SINIFSAL YAPIDAKİ DÖNÜŞÜMLER, SINIFLARIN NİTELİKLERİ VE GELECEK (1991-2...)

Genel Durum

1970'li yıllarda Türkiye anamalı tekelcileşir ve dünya anamalı ile bütünleşme sürecine girer. Bu süreç, 12 Eylül'den sonra daha bir hızlanır. Bugün Türkiye'de, dünya anamalı ile bütünleşmiş, çıkarını bu doğrultuda gören, sınıf bilinci oturmuş, özellikleri önceki dönemde açıklanmış tekelci bir kentsoyluluk ve egemenliği söz konusudur.

Sovyetler Birliği'nin, uzay, kimya, biyoloji, fizik alanlarındaki bilimsel gelişmelere karşın, tutumsal (ekonomik) dizgenin bilimsel teknolojik donatımı gerçekleştirememesi, silahlanma ve planlamaların ağır bürokratik yapılarca uygulanmaması, yatırımlar konusundaki yerinde olmayan kararlar, beyin göçünün yurtdışına yönelmesi gibi nedenlerle dağılmasından sonra, komünizm tehlikesinin söz konusu olmadığı, tekelci, yeni sömürgeci ABD'nin başını çektiği "Yeni Dünya Düzeni" günümüzün geçerli söylemidir. "Yeni Dünya Düzeni"nde çok uluslu şirketlerin çıkarı ve para tek ölçü, tek değerdir. İnsanlığın büyük çoğunluğu usa sığmaz bir hızla yoksullaşmakta, insan hakları gasp-

edilmektedir. Eğitim, düşünce, düşüncesini açıklama hakları kısıtlanmaktadır. Teknolojiyi üreten insanlık bu insanlık dışı gidişe son verecek çözüm yollarını da yaratacaktır.

1970'li yıllardan bu yana, kendi bunalımını geri kalmış ülkelere aktararak rahatlayan uluslararası anamalın egemenliğinde, yoksul ülkelerin ileri anamalcı ülkelere olan borçları 1970'li yıllara göre, 15 kat artmış; Türkiye'nin ise 1979'da 13.6 milyon dolar olan dışborcu, 1995'te Hazine Müsteşarlığı'nın açıklamasına göre 71.6 milyar dolara yükselmiştir. [157] Türkiye dünyanın en borçlu ülkeleri arasında yer almaktadır. 1 katrilyon TL'yi geçen içborcu da buna eklemek gerekir. [158]

"Yeni Dünya Düzeni"nde, her beş kişiden birinin, 1 milyardan fazla insanın yoksulluk sınırı altında yaşadığı, her yıl 18 milyon insanın açlıktan öldüğü, üretken çalıştırmanın (istihdamın) azaldığı, işsizliğin arttığı; doğanın olağanüstü kirletildiği; şu anda dünyada 700 milyon; Türkiye'de ise İş ve İşçi Bulma Kurumu'na göre 455 bin, DPT'te göre, 1.8 milyon, gayri resmi rakamlara göre 10 milyon insanın işsiz olduğu hesaplanıyor. [159]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra patlak veren dinsel ve etnik savaşlar bu arada Türkiye'nin Göneydoğusu'nda durdurulamayan kan kaybı sürüp gitmekte teknik gelişmeye karşın toplumsal siyasal alanda gericilik yükselmektedir.

"Yeni Dünya Düzen"nde, uluslararası anamalın Türkiye'ye uygun gördüğü görev Ortadoğu'da ileri anamalcı ülkelerin yararına jandarmalık yapmak; Kafkaslar'dan Ortaasya'ya kadar petrol, doğal gaz ve değerli madenlere el atmak, pazar yaratmak üzere atlama tahtası olmaktır. Çünkü "Türkiye ne yazık ki, bağımsız bir ülke değildir". [160]

Anamalcılığın işsizlik, açlık, sağlık, konut, eğitim ve ekin sorunlarını çözemediği, çözmek şöyle dursun daha da ağırlaştırdığı gözlemlenmektedir. Anamalcılık teknolojik üstünlüğünü, insanlığın açlığı, çıplaklığı, hastalığı, evsizliği, eğitim ve ekinde yoksunluğu üzerinde oturtmaktadır. Bireyci olduğu için toplumsallığı ve insanlığı göz önünde bulundurmamaktadır. İnsanlık, işçi sınıfının ülküsü ve yönetim biçimi olan sosyalizmin çok daha insancıl, çok daha toplumsal olduğunu,

dolayısıyla insana çok daha fazla değer verdiğini Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra daha iyi kavramış olsa gerektir.

Bu anlatım, teknolojik gelişmeye karşı olmak anlamına gelmez. Çünkü bilimsel teknolojik devrimin sonuçları olumlu ve olumsuz yönleriyle ortaya çıkmaya başlayınca, bilimin ve teknolojinin değişimde oynadığı ekinin ayrımına varılır. Böylece insanlığın önündeki gelecek yılları teknolojinin belirleyeceği anlaşılır. Şelçuk Çalhan'ın belirttiği gibi, "Sosyalizmin sistem olarak kendini kapitalizmden daha ileri bir toplumsal formasyon (biçimlenme) olduğunu kanıtlaması, kapitalizmle olan açığını kapatması ve teknolojik olarak ileriye yönelmesi gerekir. [161]

Ancak, anamalcılığın tutumsal (ekonomik) bunalım ve bilimsel teknolojik devrim sonucu yeniden yapılanmasında, emek süreci yalnız teknik ve tutumsal ilişkilerden oluşmaz. Aynı zamanda toplumsal ve siyasal egemenlik anlayışının ve egemenlik biçimlerinin üretildiği bir alandır. Her bir anamal birikim süreci ya da onunla uyumlu her bir emek düzeni, aynı zamanda yeni bir sınıf savaşı düzeni niteliğindedir. Emek süreci içindeki tutumsal ve teknik erki denetlemeye yönelik savaşımlar sınıflar arasındaki egemenlik ilişkilerini de kaçınılmaz olarak yeniden belirler, çünkü anamalcı üretim süreci emek süreci ile anamal sürecinin birlikteliğinden oluşur. Dolayısıyla anamalın yapılanması zorunlu olarak iş ve emek süreçlerini de dönüştürür.

Uluslararası anamalın yeniden yapılandığı günümüzde emeğin üretim araçları çerçevesinde örgütleniş biçimini gösteren emek düzenleri değiştikçe o işi gerçekleştiren işgücünün niteliği ve emek ile anamal arasındaki toplumsal ilişkilerin niteliğinin de değiştiğini; her emek düzeninin, ancak kendine özgü bir emek anamal ilişkileriyle varlığını sürdürdüğünü göz önünde bulundurmak gerekir.

Günümüz koşullarında, üretim ve emek sürecinde gerçekleşen dönüşüme bağlı olarak gelişen emek ile anamal arasındaki bağımlılık ve çatışma ilişkisinin iki yanlı biçimlerinde ve içeriğinde önemli değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yeni bir çalışma ekininden, yeni bir sendikal bakış açısından, yeni örgütlenme araçlarından, yeni bir işbirliği anlayışından, hatta yeni kimliklerden, yeni davranış biçimlerinden söz edilir.

Emek sürecinin siyasal sonuçları ile üretimin siyasal aygıtı ayrı olgular olsa da, birbirinden bağımsız değildir. Üretim ve emek sürecindeki dönüşüm sınıf savaşımı süreçlerini içeren pek çok toplumsal kurumu ve düzeneği kendisine koşut olarak yeniden biçimlendirir.

Günümüzde emekçilerin gerek bireysel yaratıcılıkları, gerek sınıfsal güçleri büyük ölçüde sınıfsal kapasitelerinin daraltılması yönünde kullanılmaktadır. Gerçekten bugün devrimci bilincin olgunlaşmasının önkoşulları olarak görülen pek çok gelişme gerçekleşmekle birlikte, üreticilerin bunları algılamasını önleyen başka etmenler ortaya çıkmaktadır.

İşveren-işçi sınıfı yapısını bozan ara sınıflar vardır.

İşçi sınıfı içinde bölünmelerin önemsizleşmesi tam olarak sağlanamaz. Sınıf içi anlaşmazlıklar, sınıf içi kutuplaşmalar derinleşir.

Anamal ile emek arasındaki ayrışma kentsoyluluğun yayım araçlarıyla çarpıtılır, gizlenir.

Çarpıtmalardan birisi nüfus planlamasıdır. Bu nedenle konuyla ilgisi oranında ülke nüfus durum ve sorununa, nüfus planlamasının bir çarpıtma yöntemi olarak kullanılmasına değinilecektir.

A) Nüfus Sorunu

Ülke nüfusu 1927'de 7.084.391'i kadın, 6.563.879'u erkek olmak üzere toplam 13.648.270'dir. 1945'te 9.343,594'ü kadın, 9.446.580'i erkek olmak üzere, 18 yılda toplam olarak 18.790.174'e ulaşır. 1965'te, yirmi yıl sonra, 15.394.457'si kadın, 15.999.604'ü erkek olmak üzere toplam 31.391.421'e; 1990'da, yirmibeş yıl sonra, 27.865.988'i kadın, 28.607.047'si erkek olmak üzere 56.473.035'e yükselir. Sekizinci Cumhurbaşkanı Özal'ın deyimiyle Bulgaristan bizim sokaktan geçerse ona göstereceğimiz 70.000.000'a ulaşmaya az kalır. Yıllık nüfus artış oranı 1945'te %010.59, 1965'te %024.62, 1990'da %021.71 olur. 1965'ten bu yana yapılan sayımlara göre, ortalama yıllık nüfus artışı %024 kadardır.[162] Kentsoyluluk bu artış oranını fazla bulmakta, artışın daha çok kırsal alanda ve emekçi kesim arasında görüldüğünü belirtmektedir. Nüfus artışı ile ekin (kültür) düzeyi arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu yüzden Birleşmiş Milletler üyesi olduktan bu yana ülke-

mizde nüfus planlaması uygulanmakta, bunun gönüllü propagandasını da en büyük holdingin kurucusu Vehbi Koç yapmaktadır. Düzenin bozukluklarını, haksızlıklarını gizlemek için nüfus planına uyulmaması bir gerekçe olarak ileri sürülmektedir. Bu yolda gösterdiği yüksek etkinlik ve başarıdan dolayı ödüller almaktadır. Kaldı ki emekçi kitleler nüfus planlamasının gerekliliğine artık inanmaktadır.

Oysa Ergin Yıldızoğlu'nun, Wall Street Journal'da ABD senatörü çoğunluk önderi Bob Dole'un "Yeni Bir Sivil Haklar Programı" adlı yazısından aktardığına göre, "Yeni Dünya Düzeni"nin önderi ABD'de durum, nüfus planlamasına uyulmamasından dolayı bu derece bozuk olmasa gerekir.

"1969'da siyahlar arasında %26, beyazlar arasında 5 olan evlilik dışı çocuk oranı, 1995'te sırasıyla %68 ve %22'ye yükselmiş; genç suçluların %70'i babasız ailelerden geliyor, babasız ailelerdeki çocukların sınıfta kalma ve nihayet okuldan atılma oranı diğerlerine göre sırasıyla %40 ve %70 daha fazla".

"Son yirmi yılda ABD'de en yüksek ücretle, en düşük ücret arasındaki fark 7 kattan 40 kata yükseldi; nüfusun geliri en yüksek %20'sinin zenginliği en yoksul %20'nin 7.5 katından 11 katına çıktı; en zengin %10'un geliri 18 kat artarken en yoksul %10'un geliri 11 kat azaldı. (The Economist, 4.11.1995). Bu koşullarda tek gelir artık bir işçi ailesini yaşatamaz oldu."[163]

Görülüyor ki, anamalcı düzenin işleyişinden ileri gelen bozukluklar nüfus planlaması ile düzelecek gibi değil. Nüfus planlamasının anamalcılığın işleyişinden, yapısından kaynaklanan bozuklukları gizlemek için perde olarak kullanıldığı görülmektedir. İleride göreceğimiz gibi özelleştirme sendikasızlaştırma, taşeronlaştırma sonunda işsizliğin haftalık iş saatinin artması için mi, küçük Amerika için mi, olmak isteniyor?

1927 yılında, toplam 13.648.270 olan genel nüfusun %75.78'i olan 10.342.391'i köylerde, %24.22'si olan 3.305.870'i kentlerde yaşarken; 1945 yılında toplam 18.790.174 olan genel nüfusun %75.06'sı olan 14.103.072'si köylerde, %24.94'ü olan 4.687.102' si kentlerde yaşarken; 1965'te toplam 31.391.421 olan genel nüfusun %65.58'i olan 20.585.604'ü köylerde, %34.42'si olan 10.805.817'si kentlerde yaşar-

ken; 1990 yılında toplam 56.473.035 olan genel nüfusun %40.99'u olan 23.146.684'ü köylerde, %59.1'i olan 33.326.351'i kentlerde yaşamaktadır. Açıktır ki sağlıklı olmasa da kentleşme, yükselme eğilimi göstermekte; köylü nüfus kentli nüfusuna göre azalmaktadır. [164] Önceki bölümlerde değinildiği üzere, bu eğilimde sağlıksız da olsa kentin çekiciliği ve köyün iticiliği ile köyden kente, çalışmak üzere dış ülkelere göçün önemli etkisi vardır. 2000'li yıllarda ülkenin tümüyle kentleşeceği, köylerin yerini anamalcı çiftliklerin alacağı belirtileri görülmektedir.

Devrimci bilincin üreticilerce algılanmasını önleyen, kentsoylulukça yürütülen gizleme ve çarpıtmaların en önemlilerinden biri de özelleştirmedir.

B) Özelleştirme- İşsizleştirme

Özelleştirme, Türkiye Mimar ve Mühendis Odaları Birliği (TMMOB), Kamu iktisadi Teşekkülleri (KİT) yarkurulu (komisyon) hazırlayıp bir özeti Aydınlık gazetesinde yayımlanan "KİT'ler ve Özelleştirme" raporuna göre, Türkiye'ye Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nca "İstikrar ve Uyum Politikası" adı altında dikte ettirilmiştir. Bu konuda önemli bir belgi olan bu raporda, özelleştirme ile yatırımların olumsuz yönde etkileneceği, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası tekelci anamalın ülkemiz üzerindeki egemenliğinin bölgelerarası dengesizliklerin özelleştirme ile birlikte işten çıkarmaların, çalışma yaşamındaki baskıların artacağı ve sendikasızlaştırmanın hız kazanacağı; topluma yönelik hizmetlerden parası olanın daha çok yararlanacağı; önemli ölçüde vergi kayıplarının ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Sözü geçen raporun öngörüleri" "parası olan okusun" "parası olan sağlığını korusun", Vehbi Koç'un deyimi ile "parası olan çocuk yapsın" sözleri eylemli olarak gerçekleşmektedir.

Anamalcı dizge varlığı için ürkütücü bulduğu çelişkilerle baş edebilmek ve bunalımı aşabilmek için, bir yandan yeni üretim biçimleri geliştirir, öte yandan yeni sınıf savaşımı araçlarıyla emeği denetlemeye ve yönlendirmeye çalışır. Özelleştirme, başlı başına bir sınıf savaşımı aracı durumuna gelmiş bulunmaktadır. Özelleştirme, günümüzde, anamalın sınıf savaşımında başvurduğu en önemli uygulamalardan birisidir.

Taşeronlaştırma, sendikasızlaştırma ve işsizleştirme gibi diğer araçlarla desteklenen özelleştirme, işçi sınıfını kazandığı mevzilerden püskürtmeyi, emek ile anamal arasındaki dengeyi emeğe karşı bozmayı hedefleyen çok yönlü bir saldırıdır.

Uluslararası anamal öteki teknolojik ve bilimsel girdilerin üretim sürecine girer. Mikroteknoloji kitle üretimini yaratan büyük ölçekli tutumlar (ekonomiler) yerine pazar koşullarına daha kolay uyabilir küçük ölçekli esnek üretim birimlerin doğurur. Esnek üretim biçimi bir yandan yeni işgücü ve nitelik biçimlerinin ya da yeni meslek ve iş türlerinin doğmasına yol açar, öte yandan var olan işgücü türlerini ortadan kaldırır, emeğin yapısında köklü değişiklikler yaratır. Örneğin, esnek üretim dizgelerin en başarılı örneği olarak gösterilen ve ülkemizde oldukça yaygın olan yalın üretim biçimi, büyük ölçüde taşeronlaştırma süreçleri yoluyla yürürlüğe girer.

Türkiye'de KİT'lerdeki verimlilik genelde özel kesim kuruluşlarından daha yüksek olduğu halde, verimi arttırmak amacıyla yapılıyorsa, verimsiz KİT'lerden satışa başlanması gerekirken uygulamada tam tersi yapıldığına, kârlı ve verimli KİT'lerden başlandığına göre, özelleştirme ideolojik amaçlıdır.

24 Ocak Kararlar'ına göre, KİT'lerin özgür pazar (serbest piyasa) kurallarına göre çalışması, kredilerin azaltılması öngörüldüğü için bu konuda kabul edilen yasalarla, yönetmeliklerle 12 Eylül öncesi Merkez Bankası'nca verilen krediler %71 artmışken, 1981'de %35'e, 1983'te %6'ya düşürülür. Sadullah Usumi'nin Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanan yazısında, sanayi kesimine düşük faizli krediler verildiği halde, tarım kesimindeki KİT'lere, kooperatiflere %118 ya da 198 gibi yüksek faizli krediler verilir.[165] 30.000.000'a yakın insanı, şemsiyesi altına alan Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) Et ve Balık Kurumu özel kesime satılır. Ayrıca satılan THY, Yem Fabrikaları, ÇİTOSAN gibi işletmeler yabancı şirketlere satılır: "Stratejik " önemi olan KİT'lerin satılmaması konusunda tartışmalar olur. KİT'lerin kimilerinin satışlarında yolsuzluklar olur, satış bozulur.

Elde kesin rakamlar olmamasına karşın, gazete haberlerine göre, özelleştirme başladığından bu yana 700.000'e yakın işçi işten çıkarılmıştır.

Oysa, Türkiye'de özelleştirme ile getirilen sendikasızlaştırma, taşeronlaştırma, işsizleştirme Avrupa'da uygulanmak istenmiş, fakat Avrupa işçisinin örgütlülüğü ve sınıf bilinci Avrupa kentsoyluluğunun bu Saldırısını geri püskürtmüştür. Bu yüzden ABD'nin yaptığı gibi Avrupa tutumsal bunalımının yükünü Türkiye gibi az gelişmiş ülkelere aktararak rahatlama yoluna gitmiştir.

C) Gümrük Birliği

Avrupa Birliği'ne, Gümrük Birliği'ne girme girişimleri de bu bağlanımda görülebilir. En büyük olanağı daha çok işgücünü dışarıya satmak, pazarlamak olan Türkiye'nin işgücüne özgür dolaşım hakkını sağlayacak olan Avrupa Birliği'ne katılmadan Gümrük Birliği'ne katılması, ülkenin yönetimini Avrupa'ya teslim etmektir, doğrultusundaki görüşler gerçeği yansıtmaktadır.

D) Tutumsal Durum

Türkiye kentsoyluluğu, varlığını sürdürmeyi, dünya anamalına sırtını dayamakta bulmaktadır. Sanayi montaj sanayiidir; teknolojiyi dışardan alır. KİT'leri daha çok dış anamala satmak eğilimindedir. Yabancı anamalı sürekli ülkede yatırım yapmaya çağırmakta israfçı olduğu için elinde bulundurduğu birikimi sanayie yatırmaktan çok lüks yaşama harcamakta, dillere destan "şehzade" düğünleri yapmaktadır. Ülkede yatırım, doğum oranı da göz önünde bulundurulursa sıfır çevresinde dolaşmaktadır. Tutucudur, üretimden çok paranın para getirmesi anlamına gelen faize yönelmektedir. İkinci Paylaşım Savaşı'ndan bu yana, dış tecim sürekli açık vermektedir. 1980'de dışalım 7.909.444 dolar, dışsatım 2.910.122 dolar olarak 4.999.322 dolar açık vermiştir. 1985'te dışalım 11.343.367 dolar açık vermiştir. 1989'da dışalım 15.763.000, dışsatım 11.627.000 dolar olarak 4.135.000 açık vermiştir. 1994'te dışalım 23.270.000, dışsatım 18.108.000 dolar olarak açık 5.108.000 dolardır.

Emekçi sınıf ve tabakaların satın alma gücünü gittikçe azaltan gider kabarması (enflasyon), şöyle seyretmektedir: 1979-1980'de %115.60, 1985'te %34.62, 1990'da %60.30, 1995'te %89.9'dur. 1988'de %115.60, 1993'te %149.6 olarak iki rakamlı ile üç rakamlı eder kabarması sürüp gitmektedir. [166]

E) Ücret Düşüklüğü

Türkiye anamalcı ülkeler arasında, emek ücretinin en düşük olduğu ülkedir. Almanya'da bir işçinin saat başına ücreti 27.2, Japonya'da 19.6, ABD'de 16.5, İspanya'da 9.1, Yunanistan'da 5.2, Türkiye'de 1.8 dolardır. Buna karşın, İSO ve TÜSİAD gibi anamal örgütleri ve onların siyasal erki işçi ücretlerini yüksek bulmakta, bunu kamuoyuna açıklamakta bir sakınca görmemektedirler. Oysa Türkiye ucuz emek cennetidir.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun (TİSK) araştırmasına göre 1994 yılında ücretler gerçek olarak 15.3 düşürülmüştür. [168].

Ulusal gelirin ücret ve anamal arasında dağılımı 1973'te anamalın payı %66.63; 1986'da bu oran sırasıyla 22.68 ile 76.65; 1990'da ise 20.70 ve 79.30'dur. Görülüyor ki emeğin payı gittikçe azalmakta, anamalın payı çoğalmaktadır.[169].

F) Çalıştırma (İstihdam)

Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na (OECD) üye 25 ülke arasında çalışma çağında olup da çalıştırılan, işi olan kişi oranı en düşük ülke Türkiye'dir. Bu oran ABD'de %71, Meksika'da %60, japonya'da %70, Almanya'da %68, Yunanistan'da %51, Portekiz'de %68, İspanya'da %49, Avustralya'da %68, Türkiye'de %48'dir. Bu demektir ki, çalışma çağında olanların ancak yarısı tutumsal gelir getiren bir işte çalışmaktadır, yarısı işsizdir, ya da gizli işsizdir.[170] Ayrıca anamalcılığın en ileri ülkelerde bile işsizliği önleyemediği sonucu çıkarılabilir. Oysa Sovyetler dağılmadan önce sosyalist ülkelerde işsizlik söz konusu değildir.

G) Sınıflar

1- Kensoyluluk

Anamalcı üretim ve bölüşüm ilişkileri içinde artı-ürüne el koyan, onu paylaşan sınıf kentsoyluluktur (burjuvazidir). Kentsoyluluğun dört ana ulamı ülkemizde de oluşmuştur. Sanayinin kaba ulusal gelire (GSMH) katkısı 1974'ten bu yana, o zamana değin ağırlıklı olan tarım kesimi gelirlerini geçmiştir. Türkiye tutumu (ekonomi) ve kentsoyluluğu bu nedenle sanayi ağırlıklıdır. 1930-1945 yılları arasında, devlet eliyle temellendirilmiştir. Oluşmasında tarımdan ve tecimden kaynak aktarımı söz konusudur. 1960'lı yıllarda holdingleşmeye başlamış ve günümüzde 700 bin kadar işçi çalıştıran 500 büyük firma ile tekelci özelliğini kazanmış durumdadır. Üretim biçimi ve paylaşım, tutumun (ekonomi) niteliğini belirlediği gibi, sınıfların da oluşumunu, dönüşüm ve niteliklerini belirler.

Kentsoyluluğun ikinci kategorisi tecim kentsoyluluğudur (ticaret burjuvazisi). Avrupa'da da ilk oluşan, elinde bulundurduğu birikimle sanayileşmeyi ve birinci sanayi devrimini gerçekleştirmiştir. Tecim kentsoyluluğu da teknolojik, toplumsal, tutumsal ve siyasal gelişmelerden etkilenir. Türkiye Cumhuriyeti'ne Osmanlı'dan bezirgân olarak aktarılmıştır. Gerçi çok az sayıda "Cevdet Bey ve Oğulları" gibi büyük tecimer de aktarılanlar arasındadır.

1965 yılında yeni kurulan şirketlerin sayısı 1950 iken bu 1972'de 5055'e yükselir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çerçilik yapanlar zamanla bakkal, manifaturacı, üstenci, toptancı olur. Günümüzde dışalım, dışsatım yapan, sanayi ürünleri, hatta bilgisayar pazarlayan bir niteliğe bürünür.

Üçüncü kategori olan akçalı anamalı oluşturan bankerler oluşturur. Gerçi Osmanlılar'dan "Osmanlı Bankası", "Ziraat Bankası" gibi bankalar devralınmıştır. Fakat bugünkü gibi çok yaygın ve belirleyici değildir; çekirdek halindedir. Sümerbank, Devlet Yatırım Bankası, Vakıflar Bankası, Halk Bankası, Ziraat ve Emlak Bankası gibi devletin kurduğu sayıları onlarla açıklanabilecek bankalar yanında; hemen her holdingin bir ya da birkaç özel bankası, yabancı ortaklı bankaları vardır. Bankaların yaygınlaşması sanayi anamalı ile bankacılığın kaynaşması

sonucu akçalı anamal (finans-kapital) oluşmuştur. Korkut Boratav, holding bankaları dışında özel bankalardan kendisi de dev bir holding olan tek bağımsız finans-kapital kuruluşunun İş Bankası olduğunu belirtmektedir.[171] Bankalar toplumda o kadar çok etkili olmuştur ki, "Bankerzedelerin acı anıları, hâlâ belleklerden silinmemiştir." Koç Holding, Sabancı Holding, Yaşar Holding gibi sanayicilerin aynı zamanda bankaları vardır. Sabancı Holding, Yaşar Holding gibi tekeller sanayi, tecim ve tarım ile de uğraşıyorlar. Bu nedenle Türkiye'de holding bankacılığından söz edilir. Gerçi kentsoyluluğun sınai, ticari ve mali sermaye ulamlarından söz edilmekle birlikte Lenin, "Emperyalizm " adlı yapıtında anamalcılaşan büyük toprak ve mülk iyelerinden söz ettiği için burada bu ulama da ver verilecektir. Çünkü çeltik fabrikası olan köyler iyesi Pirincioğlular'ı, Şark ecza deposu olan 12 köy iyesi Azizoğlular'ı, dış ülkelerde üstencilik alan Emin Sazak'ın oğlu Yılmaz Sazak; Batı'da anamalcılaşan Çakırbey, Pazarköy çiftlikleri, İzmir'de dizi halinde Onur İş Hanları göz ardı edilemez. Türkiye kentsoyluluğunun dört kategoriside erginliğe erişmiştir.

Bu nedenle, ayrımlarına karşın, deniz ve kara taşımacılığı, üstencilik ve yapıcılık alanlarında etkinlik gösteren anamalda sanayi anamalı içinde ele almak gerçeğe uygun görülmektedir.

Bu dört kategoriden iç içe olanlar bulunduğu gibi, Türkiye'de kendi dağıtım şebekeleri olmayan uzmanlaşmış bir sanayici kitlesinin dışalım ve dışsatımda uzmanlaşmış katışıksız tecimer anamalının varlığından söz edilebilir.

Kensoyluluğun kendi içinde tabakalaşması, anamalın yapılanmasına bağlıdır. Kendi ürünlerinin dağıtım ağı bulunan, dış tecim anamalı şirketi biçiminde örgütlenen, bunlara ek olarak bankası bulunan kuruluşlar "dikey holdingler" olarak adlandırılabilir. Korkut Boratav, Türkiye'de bu tanıma uyan sekiz "dikey holding saptanabildiğini" belirtir.[172]

Belli bir kesimde uzmanlaşarak büyüyen kimi anamal kümeleri bankacılık yapmadıkları için "dikey holding" olarak adlandırılamaz ama seçtikleri yatay genişleme yoluyla büyük anamal nitelemesine uygun durumdadırlar. Anamal büyük, orta, küçük olarak kümelendirilebilir. Bu

ayrımın yapılması, siyasal erke uzanan kanalların denetimi, tutumsal politikaların oluşumunda etki ve yararlanma biçimlerini belirlemek bakımından önemlidir.

Korkut Boratav'ın İstanbul Sanayi Odası'nın 500 büyük firma ile ilgili yayımladığı çizelgede yer alan 100 büyük şirket üzerine yaptığı değerlendirmeye göre, Türkye'de tutuma (ekonomiye) egemen olan en büyük anamalcı ailelerin sayısı 100'ü bulmamaktadır.

Burjuvazinin alt kümelerinin belirlenmesinde, dışlanılmaması gereken "rantiyeler" vardır. Gelirleri, üretken olmayan ve paraya çevrilebilen varlıklar üzerinden elde edilen getirilerden oluşan tutumsal (ekonomik) kümeye rantiye denir. Tutumsal olarak önem taşıyan "saf rantiyelerin" iki-üç yüzbin kişilik bir küme oluşturduğu varsayılabilir. Yeraltı ekonomisi de bunların içinde yer alır. Asıl alanı finans olan tutumsal kümeler de "rantiye davranış"lara yöneldiği görülmektedir. Hatta dev holdinglerin özellikle kıyılarda arsa depolaması üretken yatırımlardan kaçtığı sorunsuz yatırımlara yöneldiği bilinmektedir. Para ve faiz politikalarına bağlı olarak bankalar "kurumsal rantiyeler" olarak çalışmaya, davranmaya başlarlar. Türkiye'de finans-kapital, kendi alanı dışına kayarak "kısmi rantiyeleşme" sürecine girmiş bulunuyor. Türkiye kentsoyluluğu a) sanayi anamalı, b) mali anamal, c) tecimsel anamal, d) dikey holdingler, e) rantiyeler olarak beşli bir küme görünüşündedir.

Dışsatım isteklendirmeleri ve dışalım ayrıcalıkları sanayilerden tecime anamal kaydırılması, eder (fiyat) denetimlerinin kaldırılması, tarımsal destekleme politikalarının daraltılması, baskılarla ücretlerin düşürülmesiyle sömürünün arttırılması uzmanlaşmış dikey holdingler ve büyük anamal dışında küçük ve orta sanayi kümelerinin zararına, tecim anamalının yararına olmuştur.[173]

Tutuma (ekonomiye) egemen olan kentsoylu, genellikle siyasal erkin işleyişine, yazgısına egemen olabilir. Kentsoyluluğunun birleşik olduğu zamanlar egemenlik kolaydır; içsel çelişkiler başat olduğunda denetim zayıflamaktadır. Kentsoylu, 1979 yılında Ecevit erkini yıkmak; 1980-1982'de askeri yönetimi, 1984-1987'de Özal erkini desteklemek için birleşir. 1983'te sivil yönetime geçiş, 1988-1989'da Özal erkine karşı alınacak tavırlar konularında bölünme etkeni ağır basar.

12 Eylül'de askeri yönetim, açıktan kentsoyludan yana tavır koyar. Çünkü OYAK büyük anamalla bütünleştiği gibi, OYAK kendisi bir anamal kurumudur. Büyük kentsoyluluğun çıkarı aynı zamanda OYAK öğelerinin de çıkarıdır. Ayrıca kentsoyluluk bürokrasinin üzerinde kesin egemenliğini kurmuş bulunmaktadır. 12 Eylül döneminde tutumsal ve yönetimsel açıdan Özal'ın ağırlığı söz konusudur: Özal 1967-1971 yılları arasında DPT müsteşarı, sonra Sabancı'nın genel koordinatörüdür. Daha sonra MESS başkanı olarak kentsoylunun güvenini kazanmıştır. Bu nedenle, 12 Eylül yönetiminde vazgeçilmez kişi olur. Özal yönetiminde dış borçlar 30 milyar artar. Özal aynı zamanda dünya anamalının da güvenilir kişisidir. ABD Dışişleri Bakan yardımcısı E. Abrahams "Korkumuz ordunun... Özal'ın kazanmasını önlemesiydi. Özal hakkında olumlu bir kanaate sahiptik" demiştir.[174]

Kentsoyluluk Türkiye'nin dünya anamalcı dizgesiyle bağımlı ve zayıf bir konumda eklenmiş olduğunun bilincinde olduğu için uluslararası anamalla ve onun IMF, Dünya Bankası, OECD, AET gibi örgütlerine sırtını dayamak gereksinimi duyar ve ülkenin bağımsızlığını yitirmesi ile ilgilenmez. Özal, Türkiye kentsoyluluğundan daha çok uluslararası anamalı temsil eden özellikler sergiler. Yine de işçi sorunları ve işçi sendikaları konularında iç içedirler. Türk Parasını Koruma Kanunu işverenlerden yana değiştirilir. Siyasal ve ülküsel suçların amansızca cezalandırıldığı bir ortamda kara para aklanır. İşadamları siyasal karar merkezlerine, bakanlara ve başkana rahatça ulaşabilirler, dış gezilere katılırlar.

Anamal 1980'de işgücünün baskı altına alınmasından yana ağırlığını koyar. Kısa dönemli bir çözümün sonsuza dek süreceği yanılgısına düşer. Emekçi sınıfların politikaya eylemli olarak katılmasını sağlayacak "burjuva demokrasi" yerine, erke askeri olarak el koymaktan yana olur. Vehbi Koç, Kenan Evren'e yazdığı mektupta, "TKP...ve solcular... memleketi yıkmak için...yeniden hareket geçmişlerdir. Bunlara karşı uyanık olunmalı ve teşebbüsleri muhakkak önlenmelidir" demektedir.[175] Bu mektuptan sekiz yıl sonra işadamlarının yaklaşık yarısının TKP'nin yasallaşması doğrultusunda tavır koyması, kentsoyluluğun uzağı görme darlığını gösterir.

Türkiye kentsoyluluğu TÜSİAD, TİSK, TOBB gibi gene; MİSS, İSO gibi iş dallarına göre, Odalar Birliği ve Odalar biçiminde örgütlüdür. Ayrıca büyük partilerin hemen hepsi düzen partisi konumunda, kentsoyluluğun ülküsünü benimsemiş, onun sözcülüğünü yapar durumdadır.

Sanayi de montajcıdır. Teknoloji üretemez, ileri anamalcı ülkelerden teknoloji alır. Dünya anamalcılığı ile dayanışma halindedir. Riski göze alamadığı için yabancı anamalla ortak sanayi kuruluşları kurmak eğilimindedir. Yatırımcılıktan çok israfçı ve tüketici niteliktedir. Kırsal kesimde dinsel eğilimli görünür. Büyük kentlerde Batılı yaşamı sürdürür. Batılı kentsoylunun yaşam biçimine özenir, fakat Batılı kentsoylu düzende işçi sınıfının tarihsel savaşım sonunda elde ettiği sendikal ve siyasal hakları tanımakta isteksiz davranır. Genelinde tutucu ve işçi sınıfına tavrı bakımından gericidir.

Gelecekte ileri anamalcı ülkelerin kentsoyluluğunu izleyecek, onlara ayak uydurmaya çalışacak, ileri anamalcı ülkelerin kentsoyluluğu ile kaynaşmak için ne gerekiyorsa yerine getirecektir.

Teknolojik gelişme, kısa erimde anamalın yararına görünse de, uzun erimde üretimde işverene gereklik kalmayacak; kentsoyluluk, karşıtı olan sınıf eliyle tarih sahnesinden çekilecektir.

2- Küçük Kentsoyluluk

Önceki bölümde görüldüğü gibi, bunlar aşağıdaki üç kategoriden oluşurlar.

a) Zanaatçılar, küçük tecimerler, orta ve az topraklı köylüler, özgür meslek iyeleri.

b) Kamu görevlileri ve bunların iki yanlı sendikaları.

c) Özel kesimde çalışan yönetici ve teknik ücretliler.

Önceki dönemlerle ilgili bölümlerde incelendiği üzere, büyük kentsoyluluğun ülküsünü benimsemekle birlikte, süreç içinde anamalcı düzen bunları işçileştirir. Şimdi bu bilincin oluşması süreci yaşanmaktadır.

Osmanlı, Cumhuriyeti'nin kuruluşu, devlet eliyle kentsoylu yaratma, anamalın egemenliği, sınıf savaşımının yükseldiği, 12 Eylül ve sonrası

anamalcı zorbalık dönemleriyle ilgili bölümlerde olduğu gibi günümüzde de en kalabalık sınıf küçük kentsoyluluktur. 1945'e değin tarımın ağırlığı nedeniyle orta ve az topraklı köylülük sürecine girmiş, hele 1974'de sanayi "GSMH" katkıda tarımı geride bıraktıktan, 1960'lı yıllarda tekelleşme başladıktan, 12 Eylül'ü izleyen yıllarda tarıma verilen önem daraldıktan sonra önemini yitirmiştir. Bazı zanaat kolları teknik gelişme sürecinde ortadan kalkmış, yeni zanaat kolları doğmuştur. Zanaatçı tabakası gider yükselmesi, para değerinin düşürülmesi, kredilerin kısılması sonucu dükkân kapatmak, işsiz kalmak zorunda kalarak işçileşme sürecine girmiştir.

Küçük kentsoyluluğun geleceği iki belirleyici sınıfın, kentsoylu ve işçi sınıfının gelişmesine bağlıdır. Kurtuluş Savaşı'ndan 1945'e kadar süren kentsoylu adına hükümet etmek yeteneğini temelli kaybetmiştir.

İletişim araçlarının gelişmesi, yeni araç ve gereçlerin kullanıma girmesi, bu sınıfın bilgi ve ekin düzeyini yükseltmektedir. Özellikle devlet görevlileri, öğretmenler, teknik öğeler toplumda bilgi ve ekin düzeyi yüksek tabakalardır. Bunlar sınıf olarak baskıdan, sömürüden kurtulmanın işçi sınıfı ile bütünleşmekten geçtiğini anlamışlar, kendilerinin de ücretli işçi olduklarını görmüşler ve sendikalaşmaya yönelmişlerdir. Gelecek için beklentileri işçilerle ortak davranarak grevli, toplu sözleşmeli sendikal hakka kavuşmak ve siyasal partilere üye, ekini yüksek tabakalar olarak siyasal savaşımı vermektir.

3-Köylülük

1990 sayımına göre, 56.433.035 olan genel nüfusun %40.99'u, 23.146.684'ü köylerde yaşamaktadır. Evet, kentler köye üstünlüğünü kanıtlamıştır. Çağdaş uygarlık kent uygarlığıdır. Fakat yok sayılamayacak oranda ve sayıda yurttaş köylerde oturmaktadır. Kimi yazarlar, bütün geriliğin nedeni olarak köylülüğü gösterirler. Bununla yetinmeyip geriliğin yalnız nedeni değil, suçlusu da köylülüktür diye düşünürler. Temel yanılgılardan biri de budur. Üretici sınıf olarak Kurtuluş Savaşı'nın, 1945'e kadar toplumun yükünü ağırlıklı olarak köylülük taşımıştır. Bir avuç kentsoylu bebeğini beslemek, büyütmek için köylü okulsuz, susuz, ışıksız, yolsuz, aç, çıplak, hastanesiz, hekimsiz, bıra-

kılacak; sonra geri kalmışlığın nedeni ile suçlusu köylülük olacak. Fakat bu geriliğin nedeni ve suçlusu köylülük değildir.

Bir neden ve suçlu araruyorsa bu anamalcılıktır. Kentsoyluluktur. Niçin köylülüğü geri bırakan düzen görülmüyor; onun bozuklukları, yolsuzlukları, haksızlıkları görmezlikten geliniyor, anlamak gerçekten zordur. **"Köylü yurdun efendisi"** denecek, köle işlemi görecek, topraksız köylüye toprak verileceği söylenecek fakat verilmeyecek, toprak ve tarım düzenlemeleri (reformları) yapılmayacak, günümüzde tarım işçisine sendikalaşma hakkı tanınmayacak, yine de köylü geriliğin nedeni ve suçlusu görülecek. Buna hedef saptırma denir. Köye kentin olanakları götürülmemiş, köylü kalkıp kente gelmiş, kentte iş bulması için israflı yaşamdan vazgeçilip yatırım yapılmamış, KİT"lerin ve tarımın yarattığı bütün birikimleri tecimere ve sanayiciye aktarılmıştır. KİT'lere ve köylülüğe kredi musluklarını kısılmış kapatılmış. Bütün olanaklar bir avuç kentsoyluya aktırılmış. KİT'ler zarar ediyor diye halkın birikimi özel kesime peşkeş çekilmiş, çekiliyor. Köylü kente gelmiş, kimseden bir şey istememiş, kendi olanakları ile yaptığı, sığındığı gecekondusu, kış ortasında başına yıkılmış. Kaçak villalara, beton yığınlarına göz yumulmuş. Fakat düzenin bütün kentsel bozukluk nedeni ve suçlusu olarak gecekondu gösterilmiş. Evet köylülüğün belirleyiciliği kalmamış. Kentleşmek, sanayileşmek gerek. Evet kentleşelim, sanayileşelim. Bunlar gerçekleştirilinceye değin bu 23.146.684 insan ne olacak? Köylerini mi boşaltalım, yakalım mı? Kentleşme ve sanayileşme gerçekleşinceye değin bu insanların durumu ne olacak? İşte hakkında düşünülmesi, çözüm üretilmesi gereken konu bu...

Doğuda hâlâ aşiret beyliği, toprak ağalığı sürüyor. Bütün yurtta özellikle GAP bölgesinde toprak ve tarım düzenlemesine gereksinim duyulmaktadır. Köylülük toplumsal güvence altına alınmayı, sendikalaşmayı, sigortalı olmayı bekliyor.

Köylülüğün katmanları ve durumları önceki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alındığı; geleceği işçileşme yoluyla işçi sınıfına, anamalcı zengin köylü olma yoluyla kentsoyluluğa eklemleneceği için üzerinde daha fazla durulmayacak; çağımızın iki belirleyici sınıfından biri olan işçi sınıfının anlatımına geçilecektir

4-İşçi Sınıfı

Anamalcı toplumda, işgücünü satma özgürlüğü olan, üretim araçlarından özgürleşmiş, mülksüzleşmiş, geçimini işgücünün değeri olarak aldığı ücretle sürdüren ve anamalcı için artık-değer üreten, üretken etkinlikte bulunan kişiye işçi denir.

Yıldırım Koç'un R.P. Korniyenko'un Türkiye'de "İşçi Hareketi" yapıtından alıntıladığına göre, "kapitalist ülkelerde işçi sınıfında yapısal değişiklik sorunları konusunda Marksistler arasındaki uluslararası tartışmada, katılımcıların çoğu ücretli çalışanların büyük bir bölümünün işçi sınıfı içinde sayılmasını kabul etti, çünkü bu ücretliler de, işçiler gibi, üretim araçlarına sahip değillerdir ve birçok ülkede bunların aylıkları işçilerin ücretlerinden fazla değildir. ".[176]

DİK'e bağlı Birleşik Metal İşçileri Sendikası'nın yaptırdığı " Üye Kemlik Araştırması"nda "Ev, dükkân, arsa gibi gelir getiren bir gayrimenkulünüz var mı?" sorusuna anket katılanların %90'ının "hayır" dediği belirtiliyor.[177]

Buna göre, işçileşme için gerekli olan mülksüzleşmenin bu sendika üyeleri arasında %90 olması, yaklaşık bir ortalama sayılırsa, Türkiye işçi sınıfı her anlamıyla işçileşme sürecini tamamlamak üzeredir.

Evlerinde elektrik süpürgesi olanlar %89.3, renkli televizyonu olanlar %92.6, bilgisayarları olanlar %2.7, buzdolabı olanlar %96'dır.[178]

Bu durumu işçilerin kaybedecekleri çok şeyleri ve mülk iyesi oldukları biçiminde yorumlayan yazılar yayımlandı. Bu yanlış bir yorumdur. Tüketim araçları, gereçleri üretim araçları değildir. Sosyalizmde üretim araçlarının kamunun malı olması, herkesin tüketim araç ve gereçleri iyesi olması hedeflenir. Anamalcı düzende de tüketim araç ve gereçleri edinmek, işveren olmak ya da işgücü satın almak değildir. Kaldı ki anamalcı düzen konut sorununu çözemediğine göre, kiraya vermemek, gelir sağlamamak üzere bir işçinin başını sokacak bir gecekondusu ya da dairesi olması onun işçi kimliğini kaybetmesini gerektirmez.

İşçilerin tüketim araçları edinmekle kaybedilecek çok şeyleri olduğunu savunanlar, özellikle soldan sağa savrulanlar, "işçi sınıfı mı

kaldı?" demekten kendilerini alamıyorlar. Burada ülkelerin ayrı ayrı işçi sayılarının dökümünü yapmağa gerek yoktur. Yıldırım Koç'un Devlet İstatistik Enstitüsü 1985 yılı verilerine dayanarak saptadığına göre, Türkiye'de gelir getirici bir işte çalışmakta olan 6.4 milyon, gelir getirici bir iş bulamamış 2.3 milyon işsiz vardır. Bunların toplamı 8.7 milyondur. Payı ise %47'ye çıkmıştır.[179] DİE'nin 1993 yıllığına göre, 1992'de ücretli ve maaşlı çalışanların toplamı 7.302.847'dir. Mülksüz, işgücünü satabilen, ücretliler ve maaşlılar dışında işgücünü satamayanların sayısı ise 1.656.300 olarak gösterilmektedir.[180]

Bu veriler, ücretli sayısının artma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

20 Eylül 1995'te başlayıp, yüzbinlerce işçinin katılımıyla bir ay kadar süren, hükümeti düşüren, kurulan azınlık hükümetinin güvenoyu alamasını engelleyen dev işçi, işbırakımları, işçi sınıfının varlığını kanıtlamış olsa gerektir.

Sözü geçen dev işbırakımlarını, memurlar da eylemli işbırakarak desteklediler. Ozan Can Yücel'in dediği gibi, işçileştiğini kabul etmek aşamasına gelen memurlara, öğretmenlere Türkiye işçi sınıfı "Hoşgeldin!" dedi ve kucak açtı.

"İşçi sınıfı kalmadı, işçiye gerek yok." diyenler, savlarını teknolojik gelişmeye ve otomasyona dayandırırlar.

Aslında, teknolojik gelişmeye koşut olarak anamalcılık, çağdaş işçi sınıfı yaratmak savıyla küçük bir bölümün niteliğini arttırır; yaşam koşullarını iyileştirir; bir işçi soyluluğu (aristokrasi) yaratır. Böylece işçi sınıfının kentsoylulaştığını ileri sürer. Bu aldatmacaya kapılanlar, özellikle büyük tekellerde çalışan teknik öğeler ve bürokratlar arasından konumları gereği bu aldatmacayı benimseyenler görülür. Teknolojinin gelişmesini kendi yararına, işçi sınıfının zararına dönüştürmeyi amaçlayan dünya anamalı, büyük işletmeleri küçültmeye, küçük ölçekli esnek üretim birimleri oluşturmaya yönelir. Mikroelektroniğe dayanan esnek üretim dizgesi bir yandan yeni işgücü ve nitelik biçimlerinin ya da yeni meslek iş ve alanlarının doğuşuna yol açar. Öte yandan, var olan iş türlerini ve alanlarını kaldırır. Emeğin yapısında köklü değişiklikler yaratır. Teknolojik gelişmeyi işçi sınıfının zararına, kendi yararına

kullanan anamal, yeniden yapılanma sürecine girer. Bu aşamada işsizleştirmeyi ve taşeronlaştırmayı dayatır. Taşeronlaştırma, işverenin daha önce kendisinin ürettiği ürünün belli bazı parçalarının alt sözleşmeler yoluyla fabrika dışında başka birimlere devretmesi anlamına gelir. Türkiye, Batılı anlamda sanayileşemeden yeniden, eskiden çok yaygın olan evlere, atölyelere işverme aşamasına yönlemek zorunda kalacaktır.

Bilgisayarlarla, robotlarla üretim yapılacağından, işçi sınıfına gereklik kalmayacağı yolundaki görüş, işverene, işten çıkarma, işçiyi sendikasızlaştırma konusunda haklılık kazandırmak amacını gütmektedir. Marks zamanında, birinci sanayi devrimi sırasında makineleşme benzer biçimde işçi çıkarmayı gündeme getirdiği, işçilerin makineleri parçaladığı bilinir. Fakat o günden sonra tarih, işçi sayısına azalmasına değil, çoğalmasına tanık olmuştur. Bilgisayarları, robotları üretmek, taşımak, pazarlamak, kurmak, çalıştırmak, bakım ve onarımlarını sağlamak yeni iş alanları açacaktır. Ayrıca Marks, Londra'ya gittiğinde, sanayi işçisinden çok, yaygın biçimde hizmet kesiminde çalışanlar olduğunu görür.

Otomasyonun üretim sürecinde geçen zamanı kısaltmakla insanlığın çalışma saatlerinin azalmasına, boş zamanlarının artmasına, sanat, ekin, eğitim, çalışmalarına zaman bulmak gibi yararları olacaktır. Hizmet kesimi, özellikle turizm alanında çok daha fazla artacaktır. Dünya anamalı, otomasyonu her yönden işçi sınıfının zararına kullandığı gibi, işçi sınıfı ülküsünün (ideolojisinin) öldüğünü savlamakla kalmıyor, elindeki iletişim araçlarıyla beyinleri bombardıman altında tutuyor. Böylece işçi sınıfı biliminin kurucularının belirttiği, sınıfın tarihsel işlevini yerine getiremeyeceği görüşünü yaymaya, ümitsizlik ve teslimiyet yaratmaya çalışıyor.

Kentsoyluluk hem ulusal düzeyde, hem de uluslararası düzeyde her türlü örgütlenmesini gerçekleştirdiği halde, işçi sınıfının hem ulusal, hem de uluslararası örgütlenmelerini önlemek için elinden geleni yapmaktadır.

12 Eylül zorbalığından sonra, 1989'da yükselen işçi devinimi, 1995 yılında doruğa ulaştı. Alanlara dökülen kitleler eskisi gibi yönetilmek

istemiyorlar, yönetenler de eskisi gibi yönetemiyorlardı. Sendikal örgütlenmeden daha ileri olan işçi sınıfı partisinin önderliğinde olmadığından, yalnızca iyileştirme amacını güttüğünden, yönetimi ele geçirmek söz konusu değildi. Kendiliğinden bir devinimdi. Gerçi sağlam bir kendiliğinden devinim gerçekleşmeyince, kendisi için devinim de oluşamazdı.

Çeşitli yönlerden, mülksüzleşme, eğitim düzeyinin yükselmesi, Birleşik Metal İşçileri Sendikası üye kimlik araştırmasında saptandığı gibi, işçilerin %41'ini babalarının işçi olması benzeri etkenlerle işçileşmesini tamamlama sürecinde olan Türkiye işçi sınıfının sendikalarına sahip çıkması, sosyalistlerle bağlantısını güçlendirerek, kendisi için sınıf olma bilinci aşamasına ulaşması, oluşacak sınıf partisinde yer alması gereklidir.

Türkiye'nin bugün en önde gelen gereksinimi, kadın ve çevre devinimlerini de içeren, Kürt devinimine sınıfsal açıdan çözüm üreten güçlü bir sosyalist parti oluşturmaktır. İşçi sınıfı, gittikçe hızlanacak olan sınıf savaşımına sendikası ve partisiyle örgütlü olarak 21. Yüzyıla adım atmak üzere hazırlanmalıdır.

Bu nedenle ülkemizde, sendikal yapıların bir an önce emek cephesi temelinde birleşmeleri, ortak bir savaşım düzlemi geliştirmeleri bir zorunluktur. Sendikaların yeni alanlara, yeni hedef kitlelere yönelmeleri, yeni sorunlarla ilgilenmeleri gerektir. Sendikal örgütler genç işçilerle, göçmen işçilerle, hatta işsizlerle, yarı-işçi sınıfı niteliğindeki toplumsal kesimlerle, onların sorunlarıyla ilgilenmelidir. Özellikle tarım işçilerinin, yarı-işçi sınıfı olanların, sınıfsız kitlelerin, işsizlerin tepkisel yönelimlerini sınıf devinimine kanalize etmelidir.

Yalnız ülke içi sendikal, siyasal parti birliğini sağlamakla kalmamalı, diğer ülkelerin işçi sendikaları ve partileriyle bağlantı kurulmalıdır. Kentsoyluluk kendi doğrultusunda bunu yapıyor, fakat işçi sınıfının yapmasını engelliyor. Türkiye işçi sınıfı, kentsoyluluğun iç çelişkilerinden de yararlanarak bu engeli aşmasını bilecektir. Bunun için sınıf yapısı ile sınıf savaşımı süreçlerini birbirine bağlayacak ve anamalın yeni saldırı güdüm ve tutumları karşısında işçi sınıfının kendisini korumasını sağlayacak yeni savaşım konumlarına gereksinimi vardır.

Son olarak Türkiye'nin sosyalist deviniminin işçi sınıfı ve Kürt devinimi ile bağlantı kurması, bütün ülkeyi, sömürüye nesne olan bütün halkı kucaklaması, anamalcılığa yönelik bütün tepkileri birleştirmesi gerekir.

DİPNOTLAR

157. 16 Temmuz 1995 tarihli Cumhuriyet gazetesi
158. Şükran Soner, Boşu Boşuna, 31.8.1995 Tarihli Cumhuriyet gazetesi
159. Şükran Soner, Boşu Boşuna, 31.8.1995 Milliyet gazetesi
160. Yıldırım Koç, Avrupa Topluluğunda İşçi Hakları ve Türkiye, Marksizm Gelecek Dergisi s.96
161. Selçuk Çalhan "Teknotronik Çağ" insana ne vaadediyor? Marksizm Gelecek Dergisi, kış 1990 sayısı, s.55
162. DİE, İstatistik Yıllığı 1993, s.52-58
163. Ergin Yıldızoğlu, Timsahın Gözyaşları, 2.8.1995 tarihli Cumhuriyet Gazetesi
164. DİE, Türk İstatistik Yıllığı, 1995, s.54 tablo 31-32
165. Sadullah Usumi, Yağma Anlayışı ile Özelleştirme Olmaz, 2.11.1995 tarihli Cumhuriyet Gazetesi
166. Sabiha Semerci-Hacer Gemici, Ekonomik Terör Sürüyor, 12 Eylül 1995 tarihli Cumhuriyet gazetesi ekonomi sayfası
167. 27.11.1995 tarihli Milliyet Gazetesi, Türkiye ücret yoksulu
168. 27.8.1995 tarihli Milliyet Gazetesi, TİSK'i işçinin en kötü yılı 1994 oldu.
169. Seyhan Irmak, a.g.y. s.121
170. 12.11.1995 tarihli Milliyet Gazetesi, Nüfusun İstihdama Katılımı Oranı
171. Korkut Boratav, Türkiye'de Burjuvazinin Yapısı ve Siyasi İktidarla İlişkileri, Marksizm Gelecek Dergisi, Sayı 1, s.133
172. Korkut Boratav, Türkiye'de Burjuvazinin Yapısı ve Siyasi İktidarla İlişkileri, Marksizm Gelecek Dergisi, s.134
173. Korkut Boratav
174. Korkut Boratav, a.g.y. s.143
175. Korkut Boratav, a.g.y. s.148
176. Yıldırım Koç, Dünyada ve Türkiye'de Gelecek İşçi Sınıfının, Marksizm Gelecek Dergisi, s.217
177. Birleşik Metal İşçileri Sendikası, Üye Kimlik Araştırması, s.61
178. a.g.y s.47
179. Yıldırım Koç, Dünya'da ve Türkiye'de Gelecek İşçi Sınıfının; Marksizm Gelecek Dergisi, s.219
180. Devlet İstatistik Enstitüsü 1993 Yıllığı, s.256-258

Haşim Kanar, bu çalışmasıyla 1966 yılı Fatma Hikmet İşman Marksist Araştırmaları Özendirme Ödülü'nü kazanmıştır. İşçi sınıfı ve ideolojisinin yadsındığı bir ortamda bu araştırma ve yapıtlara gereksinim duyulmaktadır.

Türkiye'de sınıf hareketlerinin -özellikle de işçi sınıfının- evrimi ve gelişimini ele alan bu yapıt, işçi sınıfı tarihine ve sendikal çalışmalara ilgi duyan okurlar için...

ISBN 975-553-243-9

9 789755 532431